БІБЛІОТЕКА ПОЕТА

Григорій Сковорода

Гр. Сковорода.

Бібліотека поета

Григорій Сковорода

Поезії

Радянський письменник
Київ · 1971

У1
С44

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко, Л. С. Первомайський

Вступна стаття
доктора філологічних наук
І. І. Пільгука

Упорядкування текстів
та примітки
В. В. Яременка

7-4-3
359а-71М

ДРУКООФСЕТНА ФАБРИКА «АТЛАС»

ПОЕТ-МИСЛИТЕЛЬ

Естетичні погляди Г. Сковороди

Творчість Григорія Савича Сковороди — своєрідне і самобутнє явище в культурному житті другої половини XVIII століття. У його поетичній творчості чути голос мислителя-філософа, а в філософських трактатах помітна пристрасть поета. І в філософських працях, і в поезії Сковороди відбито естетичні уподобання та погляди, прогресивність яких визначилась історично. Саме ці погляди характеризують переддень нової української літератури.

З палицею пілігрима та флейтою, з торбою за плечима пройшов Сковорода Україну в часи скасування автономії, руйнування Січі, запровадження кріпацтва. Він увібрав у свої помисли дух протесту, народного волелюбства, козацького завзяття.

Наступ царизму на ті здобутки, що їх у героїчних змаганнях захищав шаблею і списом український народ, скасування козацьких вольностей викликали роздуми передових людей, що прислухалися до рідного слова і пісні. Ці роздуми набували філософського узагальнення.

В них відбилася тривога за людину, її місце в сучасному суспільстві та в майбутності.

Народні проблеми в поезії і філософії стають національними. Такою була і філософія поета-мислителя. Етично-виховні, викривальні мотиви його роздумів виливаються в цілу філософську систему, корені якої заглиблюються в надра соціального і національного буття народу. Тим-то з великою переконливістю звучать тепер рядки «Слова про рідну матір» М. Рильського:

Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошілими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми...

Багатогранна діяльність Сковороди, джерела його роздумів та естетичних поглядів криються у світогляді народу, в невичерпних скарбах народного епосу України, що з усією глибиною віддзеркалює віковічну боротьбу за долю свого краю, за його майбутнє. Саме ті джерела, що визначають національне обличчя народу, лягли в основу поглядів поета-мислителя.

Своєю діяльністю Сковорода готував грунт для початків національного відродження в українській літературі. Він перекидав міст від народного епосу до «Енеїди» Котляревського. Філософська лірика в його творчості переплітається з гумором. Мандрівник, мислитель— поет дивиться на житейську суєту з іронічною усмішкою, в якій криється гумор морально нескореної людини перед владарями світу і гнобителями людської волі.

Сковорода приніс в українську літературу нові естетичні поняття. Вони перегукуються з естетичними положеннями європейських та російських просвітителів і

разом з тим є оригінальними, зрощеними на поетиці української народної думи і пісні.

Питання про визначення місця Сковороди у розвиткові естетичних понять хвилювало багатьох літераторів. Павло Тичина у вірші «Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді «Витязя в тигровій шкурі» показав, як роздуми українського поета перегукуються з ідеями великих мислителів інших народів. Саме такий зміст вкладає П. Тичина в слова Сковороди: «Руставелі, в Україну підеш ти зо мною». Тут перегукуються представники двох національних культур, і кожен з них посідає своє місце в світовій літературі.

Народність Сковороди багатопланова. Його біографія — це історія ненастанних шукань духовно багатогранної людини, що в тісному єднанні з народом, у повсякденній творчій праці знаходила зміст свого існування, невтомно пропагувала ідеали правди, добра, духовної краси, гуманізму. В усьому житті, плідній діяльності талановитого письменника і мислителя відбилися кращі моральні риси, дух і характер народу.

З дитячих років Сковорода прислухався до народних пісень, сприймав народні звичаї. Як згадує перший біограф письменника, його щирий друг М. І. Ковалінський, ще семи років Сковорода відзначався «дарованием к музыке, охотою к наукам и твердостью духа».

16 років Сковорода вступив до Києво-Могилянської академії, що славилась у ті часи як один із найкращих навчальних закладів у слов'янських країнах. Тут жили традиції Феофана Прокоповича, Георгія Кониського. У розвитку літератури, гуманітарних наук Києво-Могилянська академія відігравала велику роль, вона відома була далеко за межами вітчизни. Саме в академії Сковорода добув знання, що стали основою в його діяльності літератора і філософа. Вивчення класичних і ново-

європейських мов, філософії, літератури поширили інтелектуальний розвиток допитливого, енергійного і здібного юнака.

В розмовах і переказах серед передових студентів Могилянської академії ширились історичні спогади. Вони берегли пам'ять народних героїв, шанобливо не раз схилялися перед могилою Сагайдачного в Братському монастирі.

Навчався Сковорода в академії з перервою. У 1742 р. його забрали співаком у столичну капелу при дворі цариці Єлизавети. Коли цариця в 1744 р. подорожувала до Києва, то в капелі, що супроводжувала її, прибув і співак-музикант Сковорода. Тут він залишився продовжувати навчання в академії.

В академії Сковорода навчався до 1750 р. Цього року він, скориставшись нагодою, виїхав за кордон у складі місії генерал-майора Вишневського, де був корисною людиною завдяки своїй високій освіті, знанню класичних та європейських мов. У Токаї (Угорщина) він виступав співаком при церкві російського консульства.

Сковорода використовував кожну можливість, щоб побувати у різних місцевостях, познайомитись з життям і культурою західних країн. Так побував юнак у столиці Угорщини — Будапешті, столиці Австрії — Відні, у Словаччині (Братіслава), мандрував по Німеччині та Північній Італії.

Трирічне перебування за кордоном (1750—1753) розширило знання і світогляд Сковороди. Він придивлявся до життя різних верств суспільства, знайомився з досягненнями науки, мистецтва, вивчав побут, звичаї різних народів. Його цікавило мистецтво і література. Молодий учений захоплювався творами Вольтера і Руссо. На глибокій основі вивчення народної творчості

і досягнень світового мистецтва в нього формуються естетичні погляди.

Повернувшись на батьківщину, він віддався педагогічній та літературній діяльності. З цією метою прибув до Переяслава і почав тут у колегіумі викладати піїтику.

Від його лекцій повіяло простором мислі, духом новаторства. Прості, переконливі виклади супроводжувались притчами, багатозмістовними алегоріями. Піїтику він пов'язував з іншими науками, в яких був добре ерудованим. У його лекціях почули слухачі про нові досягнення в філософії. Він сміливо посилався на Спінозу: «Природа, матерія, є первопричиною самої себе». Дозволяє професор критично говорити про біблію, відвіюючи теологічний кукіль від чистого в ній зерна художніх притч, іносказань.

Коли готувався Григорій Савич до лекції, то наче приходили до нього на розмову Феофан Прокопович, Георгій Кониський, Михайло Ломоносов. А з ними поставали великі мужі мислі — Коперник, Галілей, Спіноза, Ньютон, Декарт, Бруно. Навіть з пітьми віків виринали Арістотель, Епікур, Сенека, Плутарх, Ціцерон, Горацій, Климент Олександрійський. Наче на скрижалях поетичної мудрості вичитував «Божественну комедію» Данте.

Світ ідей — це той же сприймаємий почуттями світ реальний. Все навколо постійно змінюється, є якісь ще не зовсім збагненні закони постійного руху. Народжуються й помирають істоти, а буття вічне. Пізнаючи світ, людина пізнає себе. Пізнання самого себе є часткою пізнання народом своєї історії. Без цього неможливий рух вперед, неможливі прозрівання народу, прогрес нації.

Не мирився Сковорода з догматизмом у викладанні наук. Часом тупоуми, дурисвіти, шахраї видають себе за проповідників істини. Це найгірша облуда. А перед

нею, буває, схиляються й ті, кому природа дала хист писати вірші, проголошувати промови. То світ суєти й торгівлі чеснотами.

З перших кроків педагогічної діяльності Сковорода здійснював нові, передові принципи навчання та виховання. Він виходив з потреб життя, враховував природні нахили та здібності слухачів. Природовідповідність виховання та навчання були провідними в діяльності педагога.

Читаючи піїтику, Сковорода користувався великим досвідом науки, сприйнявши ідеї просвітительства. Курс лекцій він звів у рукописній книзі «Рассуждение о поэзіи и руководство к искусству оной», прагнув, щоб піїтика була «простѣе і вразумительнѣе для учащихся да и совсем новое и точное понятие давала об оной».

На вимогу переяславського єпіскопа відмовитись від новаторського курсу поетики Сковорода відповів, що його виклад заснований на самій природі мистецтва, і багатозначно додав латинський афоризм: «Alia res sceptrum, alia — plecctrum», що означало: «Одна справа — скіпетр, інша — паличка (смичок) музиканта». Розгніваний єпіскоп незадоволено висловився про «гордость и високоуміє» викладача: «Не живяше посреди дому моего, творяй гордыню».

Отже, з перших кроків педагогічної діяльності Сковорода виступає новатором в естетичних поглядах, проголошуючи принципи народності, і, як говорить біограф М. І. Ковалінський, виявив «первый опыт твердости духа» (II, 490) [1].

---

[1] Тут і далі посилання на видання: *Григорій Сковорода*, Твори в двох томах, К., Вид-во АН УРСР, 1961 (римська цифра означає том, арабська — сторінку).

Незабаром (1754) його було запрошено на роботу домашнього вчителя і вихователя сина багатого поміщика в селі Коврай на Переяславщині. Працюючи тут біля шести років, Григорій Савич мав змогу жити з народом. Це був час, коли посилився процес закріпачення селян на Україні, коли українська козацька старшина прагнула зрівнятися з російським дворянством, коли наростали стихійні селянські рухи, що вилилися у грізне повстання 1768 р. Саме ці обставини зумовили визрівання у свідомості Сковороди протестантських настроїв, критичного ставлення до панства, церковнослужителів, кар'єристів.

Поет проймається народною шанобою до діячів визвольного руху. За час перебування в Коврaї Сковорода написав твір, що увійшов у його спадщину під назвою «Сон» (1758). У ньому письменник у формі сну розповідає про «палати царскіи», де вельможі ведуть розгульне життя. Друга картина сну — «храм обширній». «Однак и там человѣческимы порокамы посквернённо» (II, 474). Це була одна з перших спроб письменника розкрити паразитичне життя панівних класів у феодальному суспільстві.

Про критичні настрої Сковороди цього періоду свідчить і написаний 1757 р. вірш «Боится народ сойти гнить во гроб», що увійшов як перша пісня в збірку «Сад божественных пѣсней, прозябшій из зерн священнаго писанія».

Прямота у висловлюванні думок стала причиною звільнення Сковороди з посади навчателя в поміщицькому маєткові. З цього часу починаються мандри письменника-філософа. Тепер він «не имѣя родства, стяжаній, угла, гдѣ главу приклонити, сторицею больше вкушает удовольствій природы, удовольствій простых, невинных, беззаботных, истинных, почерпаемых умом

чистым и духом несмущенным в сокровищах вѣчного» (II, 492).

Розвиток естетичних поглядів Сковороди відбувається разом з осмисленням філософських питань. Велику ерудицію він виявив у викладанні піїтики в Харківському колегіумі (1759—1760).

Білгородський єпіскоп, з відома якого було запрошено Григорія Савича в колегіум, щоб довше затримати Сковороду на цій посаді, запропонував йому прийняти «монашеское состояніе». На це поет-філософ відповів: «Развѣ вы хотите, чтобы и я умножил число фарисеев?» (II, 498).

Залишивши викладання в колегіумі, письменник оселився недалеко від Білгорода в селі Стариці, де віддавав своє дозвілля улюбленій флейті, поезії, філософським роздумам. Час від часу він, мандруючи, зупинявся в Харкові, жив на Слобожанщині, побував у Києві (1764), де зустрів у Києво-Печерській лаврі своїх давніх товаришів часів спільного навчання, які радили Григорію Савичу залишитись при монастирі. «Ты будеш столб церькви и украшение обители»,— говорили вони. На що він відповів: «Я столботворенія умножать собою не хочу, довольно и вас столбов (неотесанных) во храмѣ божіем» (II, 510).

Подорожі, зустрічі і розмови Сковороди з простими людьми мали велике значення. З цих розмов поет-мислитель черпав народну мудрість. Згодом у Харкові на курсах при колегіумі замість катехізису він читає філософсько-етичний курс, якому дав назву «Начальная дверь ко христіанському добронравію» (написано 1766 р., оновлено 1780 р.). У цьому творі висловлені основні погляди філософа на етичні засади, які, на його думку, криються не в догмах християнських, а в самій людині, в її свідомості та моралі. «Слово плоть бысть и

вселися в ны»,— говорить Сковорода в цьому трактаті. В слові матеріалізується розум і почуття людини. За естетичними концепціями Сковороди єдність розумного і почуттєвого криється в народі. «Сей чистѣйшій, всемірный, всѣх вѣков и народов всеобщій ум излил нам, как источник, всѣ мудрости и художества...» (I, 18).

Під час мандрувань, тимчасових перебувань на Ізюмщині, Орловщині, життя в Бабаях (біля Харкова) Сковорода писав філософські трактати; найзначніший із них «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе». Одноразово Сковорода писав байки і вірші.

В 1785 році він завершив збірку поезій «Сад божественных пѣсней».

Останні роки свого життя Сковорода жив у селі Іванівці на Харківщині у свого учня і друга А. Ковалівського. Як повідомляли знайомі поета, він, передчуваючи смерть, сам викопав собі могилу в саду. «Перед кончиною завѣщал предать его погребенію на возвышенном мѣстѣ близ рощи и гумна и слѣдующую здѣланную им себѣ надпись написать: «Мір ловил меня, но не поймал» (II, 531).

У цих словах відбилися погляди філософа на світ наживи, обдурювання, кар'єризму, чинопочитання, від якого він відмовлявся, знаходячи зміст життя у праці, зв'язках з народом. Ці думки проголосив Сковорода і в 24-й пісні «Сада божественных пѣсней»:

Вас бог одарил грунтами, но вдруг может то пропасть,
А мой жребій с голяками, но бог мудрости дал часть.

Поділяючи свій «жребій с голяками», Сковорода поширював у народних масах просвітительські ідеї волі, правди і розуму. Він належав до найосвіченіших людей свого часу, став справжнім улюбленцем трудових мас.

Находячи спільну мову з голяками, поет-мислитель проймався народним оптимізмом, тією поетичною привабливістю волелюбства, що втілено в образі козака Голоти та інших образах героїчного епосу.

Відтворення оптимізму народу — одвічного шукача — є однією із ознак естетичних понять Сковороди. Він, як і його народ, линув думками в майбутнє. При всіх умовах гноблення українського народу його національне життя розвивалось, набувало нових ознак. В цьому криються і джерела роздумів мислителя-провидця, пафос шукання правди. Сковорода прозирав у майбутнє далі від багатьох своїх сучасників-просвітителів.

Епічна масштабність народної думи найбільше імпонувала його роздумам, в яких запліднювались естетичні погляди.

Одно з провідних філософських положень Сковороди висловлено в трактаті «Наркісс»: «Если хощем измѣрить небо, землю и моря, должны, во-первых, измѣрить самих себе» (I, 41). Зміряти себе — значить пізнати своє ставлення до навколишнього світу, сприймати його і розумом і почуттями. «О сердце, бездно всѣх вод и небес ширшая!.. Коль ты глубока!» (I, 42). «Подними жѣ от земли мысли твои и уразумѣй человѣка...» (I, 60). «Сердце есть корень и существо. Всяк есть тѣм, чіе есть сердце в нем» (I, 182).

Народна мудрість, відбита в роздумах Сковороди, сповнена життєутверджуючої сили. «Блесни молнію, о преблаженное естество, и возгреми над бездною души моея сим громом: «Да будет свѣт!» — такі робить висновки філософ у трактаті «Діалог, или разглагол о древнем мірѣ» (I, 206). А в трактаті «Разговор пяти путников» проголошується: «Естли кто попал в ров или бездну водяную, не должен думать о трудности, но о избавленіи» (I, 243).

Мислитель вважає, що життя є «плодоприношеніе, прозябшее от зерна истины» (I, 372).

«И бысть *новый свѣт*» (I, 465),— говорить Сковорода, проповідуючи «обновленія міра». Протестантським пафосом звучать рядки трактату «Потоп зміин»: «Гдѣ же твой *день* нам, любезная наша деннице? Дай нам! Видь ты не прелестная, во мрак влюбившаяся звѣзда. Уже нам ночь мерзка омерзѣла» (I, 543).

Подібні висловлювання мають зв'язок з тогочасними подіями, з запроваджуваними царицею Катериною II заходами, які знаходили протилежні за своїм змістом оцінки.

Такі роздуми мислителя невідривні від його художньої творчості. В світлі висловлених положень у філософських трактатах набуває глибшого осмислення поезія Сковороди. Все це визначає закономірність розвитку його естетичних поглядів. Саме в умовах посилення на Україні у XVIII ст. гніту кріпосництва та соціального і національного гноблення з боку російського царизму з народними масами залишалися тільки одиниці освічених, мужніх духом людей. До них належав Сковорода. Він був революціонером думки, революціонером у своїх сміливих, протестантських проповідях і у художньому слові своєрідно відобразив традиції мандрованих дяків, традиції запорозького волелюбства, поєднавши їх з новаторськими досягненнями наукової думки свого часу.

Від свого народу — великого носія гуманізму, братолюбства, сприйняв Сковорода стихійно-матеріалістичні погляди на світ, на людину і природу. Саме це було основою оригінальності, самобутності мислення філософа.

«Сковорода,— говорить один із дослідників його діяльності — член-кореспондент Академії наук УРСР

П. М. Попов,— був оригінальним, самобутнім мислителем. Цьому не перешкоджало, а, навпаки, сприяло те, що він знав і вивчав думки філософів усього світу, античних, греко-римських — Сократа, Платона, Арістотеля, стоїків Епікура, Сенеки й інших,— так і пізніших мислителів Заходу і Сходу. Підсумувавши досягнення попередньої світової філософської думки, Сковорода став одним із зачинателів нової філософії на Україні, в Росії, у слов'ян»[1].

У філософських поглядах Г. Сковороди виразно виступає матеріалістична тенденція.

Відкидаючи офіційну релігію, Сковорода разом з тим виявляв ідеалістичні погляди у розв'язанні основного питання філософії. У природі, в людині він вбачав дві «натури»: зовнішню — матеріальну, і внутрішню — духовну. При цьому філософ особливу увагу акцентував на духовній «натурі». Отже, матеріалізм Сковороди переплітався з ідеалізмом. З розвитком його філософських поглядів відбувалася еволюція в бік матеріалізму.

Сильними елементами поглядів Сковороди був його критицизм у ставленні до церковних канонів, обрядів, до духівництва. Він вважав біблію «дурною і несложною дудою». Церковнослужителів називав «лжепророками», «блевотиною», відзначав, що в їх проповідях «гнѣздится лжа», «обман и суета».

Багаті джерела філософії самопізнання, духовної краси людини крилися в народних переказах, казках, притчах, псалмах. Так, народна притча про «Блудного сина» починається філософськими роздумами:

---

[1] *П. М. Попов*, Життя і творчість Г. С. Сковороди. Матеріали до вивчення історії української літератури, т. I, К., «Радянська школа», 1959, стор. 603.

А що в мирі являється,
То те безконечне,
Всяк чоловік в мирі грішить,
То те нестатечне»[1].

Народні етичні поняття лягли в основу філософії самопізнання, самовдосконалення, що її розвиває Сковорода у своїх працях. Цю філософію належить розглядати як вияв не тільки особистих настроїв і міркувань, а й як відображення цілого процесу громадської думки.

Світогляд Сковороди відбивав прогресивні тенденції суспільного розвитку, зумовлені українською дійсністю XVIII ст. Сильна народна стихія у світогляді Сковороди визначала оригінальність його поглядів, національні її риси. Тому його твори легко сприймалися і поширювалися в народних масах.

Поет-мислитель поєднував етичні питання з проблемами естетичного виховання, розвивав передові погляди на моральне удосконалення людини в процесі праці, а також надавав значення пісням, народним розвагам, пов'язаним з трудовою діяльністю. Зокрема такі принципи виховання накреслено в притчі «Благодарный Еродій».

Стоячи на демократичних позиціях, Сковорода вважав, що освіта має бути загальнодоступною, охоплювати представників різних верств суспільства, чоловіків і жінок. Наука, поезія повинні зробити щасливою людину, визначити її природне місце в суспільстві. Критикуючи схоластичні канони в поглядах на прекрасне, він прагнув наблизити літературу до народних інтересів, уносив елементи народності в систему віршування, урізноманітнював жанри, композицію творів.

---

[1] Відділ рукописів Державної публічної бібліотеки АН УРСР, Архів Д. І. Яворницького, I — 21987.

Вірші, байки та філософські трактати Сковороди пов'язані з подіями його часів. Гострокритично відгукнувся він на відкриття харківського намісництва (1780), яким остаточно ліквідувалися залишки козацького самоврядування на Слобожанщині. Написаний у цей час твір «Жена Лотова» пройнятий духом протесту проти адміністративних заходів імператриці Катерини II, якими посилювалось соціальне і національне гноблення українського народу.

Користуючись біблійною легендою про розпутне життя «жены Лотовой», письменник спрямовує критичне вістря твору проти імператриці та її фаворитів, доходячи до радикальних висновків: «О чтецы мои, чтецы! Да даст вам господь мой кинжал сей, дабы Лотовы жены сея, с безчисленными любодѣйствующія, пресѣкся яд и вред. Да пронзит ложеса блудницы...»

Подібними наголошеннями Сковорода підкреслює гостроту поставленого питання: «О други мои! Страшное и срамное встрѣчает вас. Сей есть скверный идол — жена Лотова. Не убойся Голіафа сего. Его ж кинжалом заколем его». Про якого Голіафа алегорично говорить мислитель? Очевидно, про голіафів нових катерининських часів. Тільки сміливий волелюбець, що розумів гнобительську суть указів Катерини, міг так гостро відгукнутись на події.

Заперечуючи царство пітьми й облуди, гуманіст-просвітитель висловлює утопічні мрії про нову людину і нове суспільство. «В горней республикѣ все новое: новые люди, нова тварь, новое твореніе — не так, как у нас под солнцем, все ветошь ветошей и суета суетствій».

«Жена Лотова» — трактат великого викривального пафосу, що може стояти в ряді найзначніших тогочасних памфлетів, зокрема творів Радіщева.

В естетичних поглядах Сковороди накреслювались шляхи до реалізму. Поет використовував художні зерна біблійної літератури і намагався пересадити їх на плідний грунт реальної дійсності. Саме цим визначається назва збірки поезій: «Сад божественных пѣсней, прозябшій из зерн священнаго писанія».

В естетичних поглядах Сковороди є багато спільного з поглядами російських просвітителів XVIII ст.

Ідея високої етичності, моральної рівноправності людини, її зв'язків з природою зріднює творчість Сковороди з кращими представниками тогочасного просвітительства.

Лірика Сковороди пройнята прославленням корисної праці, розуму, науки, честі, сповнена пафосу пізнання невідомого, зокрема пізнання природи в її барвистій життєвій красі.

Одно з основних естетичних питань — відношення митця до дійсності — Сковорода вирішує демократично, заперечуючи тенденції представників дворянського класицизму, що утверджували зверхність панівних верств суспільства. Стоячи на народній основі в естетичних поглядах, Сковорода не міг не використати досягнень В. Тредіаковського, М. Ломоносова, що розробляли принципи силабо-тонічного віршування. Разом з цим поет і сам вніс багато нового в українське віршування, він збагачував версифікацію на основі народної пісенності. Головне полягає в тому, що Сковорода, прокладаючи свій оригінальний творчий шлях, сприяв подальшому розвиткові української літератури.

Народна пісня та приповідка входять не тільки композиційним компонентом у літературні твори і філософські трактати Сковороди — вони пов'язані з усією системою мислення, світовідчуванням, естетичними поняттями поета-філософа. Він у всіх жанрах відбивав

народну мудрість, своєрідність характеру свого народу, що складався історично. З цього погляду його творчість є закономірним явищем культурного процесу на Україні у XVIII ст. Вона вбирала в себе і джерела церковно-політичної публіцистики, зокрема полемічної літератури, і джерела інших літературних жанрів, і багаті джерела народної творчості. В поєднанні джерел книжної літератури з народною творчістю полягає велике значення Сковороди в історії української літератури.

Збірка його поезій «Сад божественных пѣсней» складається із тридцяти ліричних віршів, написаних з 1753 до 1785 р. Отже, вміщені у збірці поезії хронологічно охоплюють час від раннього періоду творчості до повної зрілості поета. За цей час поступово розвивався і мужнів поетичний талант.

Усі вірші збірки мають тісний змістовий зв'язок, підпорядковані ідеї гуманізму, народолюбства. У кожному вірші відчутне поетове «я», ставлення до різних явищ духовного життя людини. Він розвиває думки про щастя, добро, чесність, правду, висловлює своє відчуття краси природи, її величі, прагне збагнути зміст і закономірності різних подій та розвитку суспільства.

Деякі вірші збірки пов'язані з календарем церковних свят. У них звучать релігійні мотиви. Це відповідна данина часу. Поет виховувався на релігійній літературі, сприйняв традиції своїх попередників. Але він розбивав пута церковного догматизму, надавав світського звучання і творам, пов'язаним з церковними подіями. Світські мотиви переважають над релігійними в його ліричній поезії. Часто в ній зливаються водно неподільне ціле звертання до бога і до природи. Звертання поета до «небес», до «бога» набуває ознак заклику до правди, до істини. В окремих поезіях письменник зовсім віді-

йшов від традицій церковної літератури і виступив народним співцем, творцем пісень.

Багатогранність поетичних мотивів, висока естетична вартість віршів свідчить про талановитість письменника. У ряді віршів він закликає до самопізнання, до морального удосконалення. («Боится народ сойти гнить во гроб», «Оставь, о дух мой, вскорѣ всѣ земныи мѣста!» «Нелзя бездны окіана горстью персти забросать», «Видя житія сего я горе», «Ах ты, тоска проклята! О докучлива печаль», «Кто сердцем чист и душею», «Щастіе, гдѣ ты живеш? Горлицы, скажите!», «Распрострі вдаль взор твой и разумны лучи», «О дражайше жизни время», «О покою наш небесный! Гдѣ ты скрылся с наших глаз?», «Возлети на небеса, хоть в версальскіи лѣса», «Осѣнь нам проходит, а весна прошла»).

В інших віршах поет вдається до оспівування краси природи, закликає до єднання людини з природою: «Весна люба, ах, пришла! Зима люта, ах, пройшла!», «Не пойду в город богатый. Я буду на полях жить», «Ах поля, поля зелены», «Пройшли облака. Радостна дуга сіяет», «Ой ты, птичко жолтобоко».

Зображенню суспільних явищ, критиці особистих і громадських вад Сковорода присвятив такі вірші, як «Голова всяка свой имѣет смысл», «Всякому городу нрав и права», «Коликая слава нынѣ?». Окремі вірші написані в формі звертання до знайомих осіб: «Пѣснь отходная», «Поспѣшай гостю, поспѣшай», «Вышних наук саде святый».

Є вірші в Сковороди, написані на зразок псалмів: «Ангелы, снижайтеся, ко землѣ сближайтеся», «Тайна странна й преславна!», «Вонми, небо и земля, нынѣ ужаснися!», «Кто ли мене разлучит от любви твоей?» «Объяли вкруг мя раны смертоносны», «Лежиш во

гробѣ, празднуеш субботу», «Чолнок мой бури вихр шатает».

У віршах, які не увійшли до збірки «Сад божественных пѣсней», також наявні згадані мотиви. Переважна частина цих поезій відзначається наявністю сюжету. Широко розгорнутий сюжет, наприклад, у поезії «Фабула», що розповідає про старого пустинника Філарета, до якого звернувся за порадою житейської мудрості юнак Филидон. Але з цих порад не скористався юнак і зазнав у житті багато страждань.

З інших віршів, що не увійшли до основної збірки, особливе значення мають «Похвала астрономіи», в якому прославляються вчені, що «подвергли под ум свой теченія звѣздны», та — «De libertate» («Про свободу» — лат.), в якому проголошується слава поборникові вольності Богданові:

Будь славен вовѣк, о муже избранне,
Волносты отче, герою Богдане!

У прославленні Сковородою Богдана Хмельницького криються глибокі джерела народного епосу, в якому відтворено оптимізм, віру в перемогу над кривдниками. В думах Богдан мудрий: «Тільки бог святий знає, що Хмельницький думає-гадає». Саме звідси іде прославлення Сковородою Богдана, як глашатая «волносты».

Мова віршів Сковороди багато чим різниться від тогочасної книжної мови і синтаксичними, і лексичними засобами. Поет став на шлях реформування тяжкої своїми формами церковнослов'янської мови. Він сам вважав мову своїх творів відмінною від тогочасної книжної літературної мови, що й підкреслював у розгорнутих підзаголовках віршів. Так, у підзаголовку 14-ї пісні значиться: «Древняя малороссійська о суетѣ и лести мірской». А пісня 24-та відкривається підзаго-

ловком: «Римскаго пророка Горатія, претолкованна малороссійским діалектом». «Басня Есопова» супроводиться підзаголовком: «Преображенна на новый вид малороссійскими фарбами для учеников поетики 1760-го года в Харьковѣ».

У філософській праці «Брань архистратига Михаила со Сатаною» серед багатьох посилань на художні твори, псалми наведено рядки:

Зима прейде. Солнце ясно
Мыру откры лице красно.

До цих рядків автор додає примітку: «Сія пѣснь есть из древних малороссійских и есть милая икона, образующая весну, она пространна» (I, 467).

Зразком синтаксичних, фразеологічних та лексичних засобів була для Сковороди мова українських історичних дум, пісень, народних переказів. Його поезія наснажена такими, характерними для народної мови, словами: «кій бѣс», «о мати моя родна», «долины, яры», «жайворонок», «соловейко», «пройшла», «птичко жолтобоко», «стоит явор над горою», «самота», «сопѣлка пастухова», «знова», «збій ярмо додолу», «братайсь», «манѣрна», «в дурнѣ не пошились», «нехай».

Найвиразніше помітні ці мовні ознаки в поезіях, присвячених описам природи, та у віршах сатиричних.

У вірші «Весна люба, ах, пришла! Зима люта, ах, пройшла» поет передає настрої радості, викликані приходом весни, розповідає про розквіт духовного життя людини, зв'язаної з природою. Фразеологічними засобами цей вірш споріднений з народною поезією: «Уже сады расцвѣли и соловьев навели», «бѣжи себѣ в болота», «сей сад даст плоды», «душа моя есть верба». Кожна дворядкова строфа складається із двох семискладових частин, поділених цезурою. Принципу музич-

ної організації строфи відповідає внутрішнє римування кожного рядка. Наприклад:

Ах ты, печаль, прочь от*сель!* Не безобразь красных *сел.*
Бѣжи себѣ в бо*лота*, в подземныи во*рота!*

Як і в інших поезіях, Сковорода вносить у чотирнадцятискладовий силабічний вірш елементи тонічні, ідучи від народних пісень. Тут виразно відчутне чергування наголосів.

За принципом розбивки чотирнадцятискладового рядка на римовані частини побудовані й інші вірші Сковороди. Але майже кожен з них має свою оригінальну форму. За різноманітністю строфічної будови віршів, музичної їх організації ніхто з українських поетів не перевершив Сковороду аж до Шевченкового «Кобзаря».

Віршами, присвяченими описам природи, Сковорода поклав початки пейзажної лірики на порозі нової української літератури. У вірші «Ах поля, поля зелены» поет відтворює природу в зорових і музично-слухових образах.

Ах поля, поля зелены,
Поля, цвѣтами распещренны!
Ах долины, яры,
Круглы могилы, бугры!

Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса, вы, кудрявые лѣса!

Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами;
Тот, выспрь летя, сверчит,
а сей на вѣтвах свистит.

Відчуття краси природи поет передає дзвінкою, музичною мовою, наснаженою асонансами, повнозвучними римами: «зелены — распещренны», «яры — бугры», «чис-

ты — трависты», «полями — садами», «денница — птица». Набуває музичного звучання вірш і від внутрішнього римування суміжних рядків. Так, у середині третього рядка вірша слово «долины» римується з словом четвертого рядка «могилы»; у п'ятій строфі — співзвучність у словах «солнце», «овцы». Підпорядковуючи строфу вірша музичній тональності, поет порушує її силабічну основу, вживає різноскладові рядки.

Трудове життя на лоні природи і у зв'язках з нею поет протиставляє гонитві за кар'єрою, за славою у вірші «Ой ты, птичко жолтобоко»:

Нехай у тѣх мозок рвется,
Кто высоко вгору дмется,
А я буду себѣ тихо
Коротати милый вѣк.

Мова вірша відзначається народнопісенними засобами в описах природи. «Птичка жолтобока», «явор над горою», «буйны вѣтры», «вербички шумят» — всі ці вислови з арсеналу народної поетичної мови. Образ явора відомий в численних українських народних піснях, звідки його запозичує Сковорода у свій вірш.

Пейзажна лірика Сковороди відзначається динамічністю. Рух у природі поет пов'язує з розвитком думок і почуттів людини, зразком чого може бути вірш «Про йшли облака. Радостна дуга сіяет!» Чотирирядкова строфічна будова цього вірша відзначається оригінальною формою. Рядки у строфі нерівноскладові. Перший рядок кожної строфи має 13 складів, другий — 10, третій — 14, четвертий — 13. Римування рядків суміжне, рими всі жіночі. Суміжні рядки мають внутрішні рими перед цезурою:

Пройшли облак*а*. Радостна дуга сіяет.
Пройшла вся тос*ка*. Свѣт наш блистает.

У пейзажній ліриці відобразилося не тільки захоплення поета красою природи, а його світовідчування, його філософські погляди, думки про зміст життя людини, яка в рідному оточенні, в контакті з природою найкраще може виявити свої здібності, духовні якості. Такі ж естетичні погляди розвиває Сковорода і в творах, що не увійшли до основної збірки поезій, наприклад, у вірші «O delicati blanda etc» («О ніжна, мила...— Лат.), що є переспівом вірша французького поета Марка Антуана Муре (1526—1588).

О селянській милій, любій мой покою,
Всяких печалей лишеній!
О источников шум журчащих водою,
О лѣс темній прохлажденній,
О шумящы кудры волосов древесних,
О на луках зелень красна,
О самота мати ради дум небесних...

Заклик пізнати красу природи, зріднитись з нею не носить у собі прагнень втечі від життя. Краса природи збагачує духовно людину, сприяє моральному самовдосконаленню, пробудженню волелюбства. У такому дусі поет робить висновки:

Ну, расторгни узы, збій ярмо додолу,
Будь твой свободитель скорій!
Дерзни быть щасливым, от всего будь волній!
Что к землѣ ум пригвождает...

Ідею «вольности», незалежності людини від житейської суєти розвиває Сковорода ще конкретніше і повніше в критично-сатиричних поезіях. До таких творів належить, насамперед, поезія «Всякому городу нрав и права», що поширилася як пісня. Поет-сатирик мав на меті розкрити не тільки ряд негативних явищ у суспільному житті, а й відгукнувся на окремі події. У кінці 60-х і на початку 70-х років Катерина II посилено запроваджу-

вала дворянсько-бюрократичну систему управління губернських та повітових міст, визначала свого роду «всякому городу нрав и права». Ці заходи було потім зведено в оголошене 1775 р. положення «Учреждения для управления губерний». Тому є підстави вважати, що вірш спрямований не тільки проти загальних соціальних пророків, а й конкретно — проти запроваджуваних порядків бюрократичної системи. Таке припущення дає можливість чіткіше поставити питання про час написання одного з найзначніших сатирично-викривальних віршів. Конкретною спрямованістю сатира Сковороди пов'язана із сатирою російських просвітителів, зокрема з сатиричними журналами Новикова, в яких часто викривальне вістря було спрямоване проти запроваджуваних урядових бюрократичних заходів.

У сатиричній поезії «Всякому городу нрав и права» поет розкриває не тільки окремі вади в громадському житті, а й говорить про суперечності суспільних відносин. У часи, коли посилювалось класове гноблення на Україні, запроваджувались нові порядки дворянської бюрократії, коли позначались нові буржуазні елементи в суспільстві, а в науці панувала схоластика, сліпе наслідування іноземщини, саме в цей час заговорив з усією викривальною гостротою сатирик, протиставляючи розум усім дріб'язковим турботам і обмеженості представників панівних верств.

Просвітительську ідею сатири — піднесення розуму над усіма житейськими турботами — можна виразно відчути з перших її рядків:

Всякому городу нрав и права;
Всяка имѣет свой ум голова;
Всякому сердцу своя есть любовь,
Всякому горлу свой есть вкус каков,
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не йдет с ума,

Останні два рядки завершують кожну з трьох перших строф, а в четвертій вони дещо змінюються, чим виразніше поет підносить примат розуму: «как бы умерти мнѣ не без ума».

Житейська суєта викликає іронічну усмішку в нього. Він, сміючись, виводить цілу галерею бюрократів, прислужників, шахраїв, стяжателів, гостро висміює схоластичну науку («с диспут студенту трещит голова»), легковажні розваги великосвітського панства, що веде беззмістовне життя («тѣ формируют на ловлю собак», в інших «шумит дом от гостей, как кабак», «тѣх безпокоит Венерин амур»).

Поет робить висновок, що розум і совість — найвищі якості людини. Смерть не страшна тільки тому, «чія совѣсть, как чистый хрусталь».

Поезія «Всякому городу нрав и права» відзначається майстерною формою. В шестирядковій строфі перші чотири рядки дактилічні, а останні два рядки втрачають виразність тонізації і своїм змістом протиставляються змістові перших чотирьох рядків. Такими засобами поет підкреслено розмежовує два протилежні погляди на зміст життя.

Завдяки гострому злободенному змістові і високій поетичній формі вірш «Всякому городу нрав и права» набув великої популярності, в зміненому вигляді він увійшов у текст «Наталки Полтавки» Котляревського.

Споріднена своїм ідейним змістом з твором «Всякому городу нрав и права» і поезія «Голова всяка свой имѣет смысл», в якій поет висловлює свою незалежність від житейської суєти і прославляє «вольность», критикує тих, хто шукає щастя не в рідному краї, а в далеких мандрівках, у нежиттєвих вигадках.

У поезії «Голова всяка свой имѣет смысл» відображено філософські концепції Сковороди про пізнання са-

мого себе в природному оточенні, в корисній праці, яка відповідає здібностям, життєвим вимогам людини. Ця концепція криє в собі народні патріотичні погляди. Тому цілком закономірно пізніше Т. Г. Шевченко, використовуючи традиції Сковороди, з революційно-демократичних позицій висловив критичні міркування в поемі «Сон» про егоїстичні людиноненависницькі прагнення в класовому суспільстві:

Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком —
За край світа зазирає...

В сатирично-критичних поезіях Сковорода відобразив опозиційні настрої, ставлення українського народу до запроваджуваних російським царизмом заходів соціального і національного гноблення на Україні. У поетичній творчості народу поширювались пісні про «правду і кривду», про царицю Катерину, що «степ широкий, край веселий панам роздарила», де відверто висловлювався протест народу проти поневолення. В поезії Сковороди опозиційні тенденції виявлялися в іншій формі.

Пісню «Осѣнь нам проходит, а весна прошла» Сковорода написав як відгук на політичні події, про що свідчить авторська приписка: «Сложена во время открытія Харковскаго намѣстничества, когда я скитался в монастырѣ Сѣннянском». Намісництва утверджували централізовану систему влади, зміцнювали основи військової диктатури самодержавства. Сковорода висловлює свої опозиційні настрої про ці події не в формі прямого протесту, а засобом роздумів, міркувань, сатиричних натяків. У першій строфі сатиричні елементи виявляються в «метаморфозі» цапа як алегорії смішного:

Осѣнь нам проходит, а весна прошла,
Мать козленка родит, как весна пришла.
Едва лѣто запало, а козля цапом стало,
Цап бородатый.
Ах, отвержем печали! Ах, вѣк наш краткій, малый!
Будь сладкая жизнь!

Іронічні роздуми поет завершує багатозначними висновками:

Плюнь на гробныя прахи и на дѣтскія страхи;
Покой — смерть, не вред.

Так живал афинейскій, так живал и еврейскій
Епикур — Христос.

Це був своєрідний виклик і церкві, і владі. Посилання на античного грецького філософа-матеріаліста Епікура, що створив цілу школу про вічність всесвіту, розкривав умовність забобонів та страхіть, були сміливими і цілеспрямованими. Ставлячи в один ряд Епікура і Христа, поет бив по християнській церкві, закликав «плюнути» на «гробныя прахи», на «дѣтскія страхи».

У ряді творів поет засобом алегорії, часом засобами бурлескної травестії висміює вельмож, великосвітське панство. Зразком таких може бути поезія «Fabula de Tantalo» («Міф про Тантала»), для сюжету якої використано епізод із стародавньої грецької міфології про покараного за розголошення олімпійських таємниць Тантала — сина Зевса. В міфічний сюжет поет вносить елементи бурлеску з метою розкриття звичаїв вельмож, що задавали розкішні бенкети, на яких виступали блазні та інші прислужники великосвітських дворів.

Коротко сказать: всѣ чувства тѣлесны
Услаждали там сладосты чудесны.

Але всі ці розкоші умовні. Сидячи на бенкеті, Тантал «трясевицею будто пораженній», бо над його головою висить «камень преогромній», що «вот-вот в прах сокрушит» (II, 70).

Травестійною формою, ідейним спрямуванням ця поезія стоїть у ряді сатиричних творів просвітителів XVIII ст.

Різноманітна своїми мотивами та формою лірика Сковороди увійшла в класичну спадщину прогресивної літератури. Естетична її вартість визначається змістом, оригінальною формою, багатими афоризмами. Зокрема в афоризмах відбито народну мудрість. Наприклад: «Не боится совѣсть чиста ниже Перуна огниста», «Лутче один год чист, неж десяток сквернен», «Что нужность не трудна, что трудность не нужна», «Не красна долготою, но красна добротою, как пѣснь, так и жизнь».

Лірика Сковороди — це художнє відтворення повсякчасних пошуків мислителя в розвитку естетичної думки, що визначалася всією складністю громадсько-політичного життя в другій половині XVIII століття.

Властиві для лірики Сковороди мотиви набули епічно-художнього вираження в його байках і притчах. Небезпідставно Сковороду вважають зачинателем української літературної байки. Але він мав у цьому жанрі своїх попередників. Алегоричні сюжетні оповідання з моралізаторсько-етичними настановами здавна були відомі в народній творчості. Жанр літературної байки бере свій початок у фольклорних джерелах народної мудрості.

У процесі формування української байки відбулося злиття двох стихій — фольклорної і літературної. Про це свідчать байки, вміщені в риториках і поетиках XVII—XVIII ст. (Митрофана Довгалевського, Іларіона

Ярошевицького, Веніаміна Багацького, Феофана Прокоповича, Георгія Кониського та ін.). Використовували байки у своїх проповідях Іоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський [1].

Так байка входила складовою частиною до риторичних жанрів, була засобом «унаочнення» проповіді. При цьому автори вносили народний колорит в запозичені (переважно езопівські) сюжети. Найдавніший зразок української літературної байки, «побудованої почасти на традиціях езопівської байки, а почасти на началах фольклорних» [2], знаходимо в «Апокрисисі» Христофа Філалета (XVI ст.). Тут наводиться байка про Вовка і Лисицю, сюжет якої іде від Езопа та Федра. Алегоричними посиланнями на Овець і Вовків полемічно загострював антиуніатський памфлет автор «Перестороги» (початок XVII ст.).

Подібними засобами користувався і Сковорода, вносячи ряд фабульних алегорій моралізаторського спрямування у свої філософські трактати. Але він пішов далі від своїх попередників, виділивши байку в окремий самостійний жанр. Тому його збірка «Басни Харьковскія» увійшла в історію як перша завершена спроба поширити окремий жанр байки в українській літературі.

Тридцять байок цієї збірки написані у другій половині 60-х та першій половині 70-х років XVIII ст. У листі до свого друга А. Панкова письменник указував на значення байки як засобу висловлення критичних думок і закликав: «Не презирай баснословія!.. Басня

---

[1] Див. книгу «Байки в українській літературі XVII—XVIII ст. (Розвідка, підготовка текстів та примітки В. І. Крекотня, К., Вид-во АН УРСР, 1963).

[2] *П. К. Яременко.* Український письменник-полеміст Христоф Філалет і його «Апокрисис», Вид-во Львівського університету, 1964, стор. 87.

тогда бывает скверная и бабія, когда в подлой и смѣшной своей шелухѣ не заключает зерно истины, похожа на орѣх свищ» (II, 102).

Важливу особливість байки Сковорода вбачає у відтворенні істини. «Истина есть безначальна... одна только истина вѣчна» (II, 103),— говорить він і підкреслює, що для відтворення істини здавна мислителі зверталися до жанру байки: «И не дивно, что Сократ, когда ему внутренный ангел предводитель во всѣх его дѣлах велѣл писать стіхи, тогда избрал Езоповы басни» (II, 102).

Добре знаючи античну літературу, Сковорода в своїх байках користувався іноді езопівськими сюжетами. («Жаворонки», «Орел и Черепаха», «Жабы», «Два цѣнныи камушки: Алмаз и Смарагд», «Чиж и Щиглик»). А в байці «Оленица и Кабан» він прямо посилається на античного байкаря: «Вот точныи граки Езоповы, одѣвающіеся в чужое перья».

Але байки Езопа у порівнянні з байками Сковороди виглядають лише стисло накресленими сюжетними схемами. Ці схеми наш байкар заповнює живими барвами свого часу.

Жанрові байки приділяли велику увагу і такі сучасники Сковороди в російській літературі, як В. Тредіаковський, О. Сумароков. Вони езопівські сюжети забарвлювали російським національним колоритом. Кожен із них був оригінальним творцем байки.

Самобутнім шляхом ішов Сковорода як поет-байкар. Велика заслуга його полягає в тому, що він поклав початки створення української байки, користуючись багатими джерелами народної мудрості, якою пройняті приповідки, пісні, розповіді.

Насамперед Сковорода користувався і в цьому жанрі джерелами народного епосу. В українській народній творчості є думи, що своїм іносказанням споріднені

з байкою. Наприклад, зміст іносказання думи «Сокіл і Соколя» свідчить про зв'язок байок Сковороди з народною епічною творчістю. Як у байках Сковороди відбито прагнення до волі, так звучить і алегорія рядків названої думи:

Лучче ми будем по полю літати
Та собі живності доставати,
Аніж у тяжкій неволі
У панів проживати.
Ей, тож-то у панів єсть що пить і їсти,
Та тільки не волен світ по світу ходити.

Драматизм ситуацій у байках Сковороди теж має зв'язок з характером конфліктів народного епосу. Спорідненістю з народним епосом визначається естетична вартість ряду байок Сковороди, їх поетична наснага. У його байках народна мудрість поєднується з роздумами мислителя. Не безучасно він надає слово дійовим особам байки, користуючись діалогічною формою відтворення конфліктів. Часто розмова дійових осіб набуває вигляду суперечок, зіткнення різних поглядів. Висновки з них байкар розгортає в заключній частині байки, що має назву «сила». Ці висновки часто своїм розміром більші за основну сюжетну частину байки, а іноді набувають змісту цілого філософського трактату.

Отже, форма сковородинської байки оригінальна, самобутня.

Сковорода писав свої байки в часи, близькі до тих, коли набули значення в Росії сатиричні журнали, зокрема журнали видатного просвітителя М. Новикова, які відіграли велику роль у розвитку алегоричних, «езопівських», засобів викриття пороків. Вони підносили дух громадянської гідності, чесності, засуджували чинопочитання, зловживання, вельможне самодурство.

Як автори сатиричних журналів, так і Сковорода-байкар звертається до джерел біблійних та античних. Він посилається на Платона, Сократа, Езопа, Арістотеля, Епікура, Ціцерона, «старика Катона» та пов'язує класичну філософію з джерелами народної мудрості — з українським і російським фольклором, наводячи прислів'я, наприклад: «Есть и в Малороссии пословица: «Далеко свинья от коня» (байка 28), «Носится и в Малороссии пословица: «Не имѣй ста рублей, как одного друга» (байка 30).

Своїм змістом байки Сковороди відбивають естетичні погляди просвітителів XVIII ст. Заклики до розумного життя, до чесності, до істини, до скромності, засудження зазнайства, пихи, невдячності, викриття тупості, паразитизму в умовах посилення феодального гноблення та утвердження абсолютизму носили ідейний опозиційний характер. Письменник добре знав звичаї, психічний склад свого народу, його трудове життя і повсякденні турботи, умів критично оцінити різні негативні явища тогочасної дійсності, і це знайшло відображення в байках.

Поет-мислитель своїми байками утверджував ідеї, порушувані в філософських трактатах. Він розвінчує обивательську обмеженість, короткозорість, егоїзм. «Разумный человѣк знает, что охуждать, а безумный болтает без разбору» — такий висновок байки «Собаки». Нерозсудливість і заздрість заплямовує байка «Жаворонки». Молодий жайворонок, дивлячись на черепаху, що з гуркотом упала на камінь, подумав, що бачить орла. Але на це старий жайворонок відповів:

Не то орел, что высоко лѣтает,
Но то, что легко сѣдает.

Розповідь у байці «Сова и Дрозд» про Сову, що

зазнала неприємностей від цілої пташиної зграї, закінчується висновками: «Лучше у одного разумнаго и добродушнаго быть в любви и почтеніи, нежели у тысячѣ дураков».

Байки «Ворона и Чиж», «Голова и Тулуб», «Чиж и Щиглик», «Мурашка и Свинья», «Вѣтер и Философ», «Собака и Волк», «Щука и Рак» сповнені дотепної іронії, спрямованої на критику зазнайства, пихи. Образ Тулуба в байці «Голова и Тулуб» є узагальненням самохвальства, бундючності, самодурства. Тулуб, прикрашений дорогим вбранням, хизується перед Головою своєю перевагою і «великолѣпіем». У такій алегоричній формі письменник натякає на пустоцвіт дворянства і робить висновки: «Фабулка сія для тѣх, которыи честь свою на одном великолѣпіи основали».

До скромності, моральної досконалості закликає письменник у байці «Чиж и Щиглик», вносячи в розмову персонажів прислів'я:

Лучше мнѣ сухар с водою,
Нежели сахар з бѣдою.

Про відданість і чесність у дружбі розповідає байка «Собака и Волк». Ні знатний рід, ні чини, ні багатства, ні врода не можуть утвердити дружбу,— «но сердце, в мыслях согласное, и одинакая честность человѣколюбныя души...»

Щастя людини, на думку Сковороди, треба шукати в природності життя та поведінки. Звідси постає тема про «сродность» праці та місце людини в суспільстві. Значну кількість байок присвячено цьому питанню: «Колеса часовіи», «Орел и Сорока», «Двѣ Курицы», «Оселка и Нож», «Орел и Черепаха», «Два цѣнныи камушки: Алмаз и Смарагд», «Собака и Кобыла», «Нетопыр и два птенца — Горлицын и Голубинин», «Верблюд и Олень»,

«Кукушка и Косик», «Навоз и Алмаз», «Крот и Линкс», «Лев и Обезьяны».

Письменник-гуманіст закликає до природного розвитку здібностей, доводить, що кожна людина повинна визначити своє місце за здібностями і покликанням. У цьому виявляється критичне ставлення письменника до дворянських привілеїв, посідання постів за родовими, а не за природними ознаками. Такі думки Сковорода підтверджує дотепними висловлюваннями і прислів'ями: «По разным природным склонностям и путь житія разный», «Кто родился к тому, чтоб вѣчностью забавляться, тому пріятнѣе жить в полях, рощах и садах, нежели в городах», «Сродность трудолюбіем утверждается», «Славолюбіе да сластолюбіе многих поволокло в стать, совсѣм природѣ их противную».

Відзначаючи суперечності в суспільстві, Сковорода дає негативні оцінки явищам, які об'єктивно мають широке суспільне значення. Критицизм байкаря набуває часом гострих форм викриття паразитизму і тупоумства.

Образ Кабана (байка «Оленица и Кабан») є втіленням самохвальства, тупоумства паразитичних елементів у суспільстві. Кабан пишається перед Оленицею тим, що його «пожаловано» в Бараны. Вислів «пожалован Бараном» має сатиричне забарвлення. Хоч відома «Жалованна грамота дворянству» була оголошена десятиліттям пізніше (1785) після створення байки, але цариця Катерина II і до того щедро роздавала привілеї своїм прибічникам та послужникам, що визначалось виразом «быть пожалованным».

Менше завуальовано тему паразитизму в байці «Пчела и Шершень». Шершень зневажливо ставиться до Бджоли за її постійну працю. Називаючи дурнем «господина совѣтника», Бджола засуджує тих, хто «воровски

добывает» мед. «А пчела есть герб мудраго человѣка, в сродном дѣлѣ трудящагося».

Сюжет байки «Пчела и Шершень» відомий був у творчості російських байкарів XVIII ст. Так, Сумароков у притчі «Жуки и Пчелы» говорив, що «невежи Жуки вползли в науки», і робив такі висновки: «Они работают, а вы их труд ядите». Ці слова використав Новиков як епіграф до сатиричного журналу «Трутень». Сковороді відомі були ці літературні факти. Він творчо осмислював їх, як і загальні надбання світової літератури. Своїми байками Сковорода збагатив світову класику. Вони набули популярності серед сучасників поета і поширювалися в багатьох списках. Вперше була надрукована збірка «Басни Харьковскія» 1837 р. в Москві.

Споріднені з байками і притчі Сковороди. Жанр притчі — оповідного, алегоричного з виразно виявленою мораллю твору — відомий у давній світовій, російській і українській літературах. Притчі Сковороди відзначаються розгорнутим сюжетом і діалогічною формою, яка служить засобом висловлення філософських, естетичних, педагогічних поглядів.

Притчі «Благодарный Еродій», «Убогий Жайворонок» написано 1787 р. — в часи повної зрілості письменника. В них він висловлює демократичні погляди на виховання людини, надає великого значення ролі батьків у вихованні дітей, доводить, що незалежно від соціального походження людина народжується з природними задатками, які треба поступово розвивати: «Но ничто же лучше есть благого воспитания: ни чин, ни богатство, ни фамиліа, ни милость вельмож, развѣ благое рожденіе» (I, 493). Під «благим рожденіем» Сковорода розуміє наявність хороших рис характеру людини, незалежно від походження. Цю думку він розвиває далі: «Иногда-де во убогом домикѣ, исполненном страха божія, друг роду

человѣческому благо родится человѣк, не всегда же и в царских чертогах».

Закликаючи розвивати природні здібності людини, Сковорода підносив ідею вольності, виступав проти запроваджуваних законів рабства. Тут наявний його перегук з такими просвітителями, як Радіщев і Капніст. Не випадково Сковорода написав свої притчі у рік відомої подорожі Катерини II по Україні, під час якої вона щедро роздавала нагороди своїм прибічникам. А в пресі цього року були оголошені ухвалені імператрицею «обов'язки підданців», в яких наявна повна протилежність піднесеним у притчах Сковороди ідеям добропорядності людини та її самосвідомості. Про те, як Сковорода поставився до мандрівки тронної особи, свідчить народний переказ. У ньому розповідається, ніби імператриця зажадала бачити мандрівного філософа. Послані нею гінці відшукали його, коли він розмовляв з пастухами біля отари овець. Вислухавши високе запрошення, Сковорода відповів:

Сопілка та вівця
Мені дорожче царського вінця...

У постановці морально-виховних, естетичних питань наявні зв'язки у всіх жанрах творчості Сковороди. Він відіграв видатну роль у зародженні нової української літератури, розвитку естетичних поглядів та громадської думки на Україні і в Росії. Його ім'я стоїть в одному ряду з найвидатнішими письменниками, мислителями свого часу.

Уносячи народні елементи в літературну мову, Сковорода все-таки не міг цілковито звільнитися від мовної схоластики, від церковнослов'янської лексики. Тут позначилася певна обмеженість письменника, суперечливість його естетичних поглядів. Це дало підстави його

наступникам не тільки сприймати прогресивні традиції, а й відзначати недосконалість мови.

Сковорода лише готував грунт для створення літературної мови на основі народності. Він не став її фундатором. Це зробили І. П. Котляревський і Т. Г. Шевченко.

Наступники Сковороди розуміли і суперечності свого попередника, і його великі досягнення. Поет-мислитель позитивно вплинув на розвиток творчості І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка. Цей вплив різносторонній. Мотиви сковородинського критицизму відчутні не тільки в «Енеїді», «Наталці Полтавці», «Москалі-чарівнику», «Пісні на новий 1805 год...» І. Котляревського, а й в Шевченковій сатирі.

Із зародженням української журналістики сковородинські традиції прозвучали в «Харьковском Демокрите» (1816), «Украинском вестнике» (1816—1819) «Украинском журнале» (1824—1825). Погляди Сковороди позначились на байках і статті «О баснях и о баснописцах разных народов» видавця «Харьковского Демокрита» Василя Масловича, на байках та псалмах Івана Срезневського, поезіях та теоретичних статтях О. Склабовського, що друкувалися в журналі «Украинский вестник».

В «Украинском вестнике» (1817, квітень) було вміщено статтю видатного музикального теоретика доктора філософії Густава Гесс де Кальве під назвою «Сковорода, украинский философ», в якій розповідалося про життя і діяльність мандрівного філософа, поета, музиканта. До цієї статті редакція додала замітки відомого журналіста Івана Вернета (швейцарець за походженням, переселився в Росію як «чтец» полководця Суворова, потім працював на Харківщині педагогом). Між Сково-

родою та Вернетом були особисті непорозуміння, але це не заважало педагогу оцінити свого сучасника і багато в чому наслідувати йому.

«Он был муж умный и ученый,— пише Вернет,— но своенравие, излишнее самолюбие, не терпящее никакого противоречия, слепое повинование, которого он требовал от слушавших его, затмевали сияние дарований его и уменьшали пользу, которую общество могло бы ожидать от его способностей». Де в чому журналіст порівнює Сковороду з Ж.-Ж. Руссо та іншими видатними особами. «Я чту память Сковороды,— пише далі журналіст,— благоговею к его честности и бескорыстию; я не перестану превозносить похвалами его простоту и любовь к природе... Я чту Сковороду и чувствую в себе склонность подражать ему в некоторых отношениях... вместо того, чтобы чувствительно оскорбиться тем, что он меня назвал мужчиною с бабьим умом и дамским секретарем».

Справді, якщо говорити про прямих послідовників Сковороди у філософських, педагогічних, естетичних поглядах, то в першому ряді треба назвати Івана Вернета, перу якого належить багато нарисів, спогадів, роздумів, друкованих в «Украинском вестнике» та «Украинском журнале». «От богатства же всегда рождается роскошь, от роскоши пресыщение, скука, жадность, скупость», — писав Вернет, наслідуючи Сковороду («Украинский вестник», 1816, жовтень). «Быть малым довольну — вот лучший способ жить счастливо. Великое богатство рождает великие нужды, заботы и, наконец, скупость в старости»,— писав журналіст у нарисі «Желание» («Украинский вестник», 1818, квітень).

У статті «Некоторые замечания касательно истории и характера малорусской поэзии» («Украинский журнал») згадав Сковороду І. Кулжинський. «После незаб-

венного Климовского,— писав він,— Малороссия может похвалиться еще другим гением, Сковородою».

Прихильником Сковороди був Ізмаїл Срезневський, який надрукував в альманасі «Утренняя звезда» (1833) «Отрывки из записок о старце Григоре Сковороде», де, зокрема, навів варіанти пісні «Всякому городу нрав и права», поширені в усній традиції. Поет і літературознавець збирав і зберігав списки творів Сковороди та написав біографічну повість «Майор, майор!», в якій змалював волелюбну вдачу мандрівного поета-філософа.

Образ Сковороди увійшов у художню літературу. Поет-байкар Білецький-Носенко вводить його образ у байки «Мудрець та старшина військовий», «Сковорода». П. Куліш створив поему «Грицько Сковорода», в якій прославляв поета, з діяльністю якого «воскресіння... народу почалось». Але не зважуючи на об'єктивні історичні умови, П. Куліш закидав Сковороді те, що він «рідне слово занедбав».

Образ Сковороди-педагога вивів у повісті «Близнецы» Т. Шевченко. У вірші «Козачковському А. О.» він, згадуючи дитинство, писав:

І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та її списую Сковороду...

Але Шевченко критично ставився до філософії Сковороди, називав його «містиком-філософом», а його філософські твори навіть «бестолковыми». Справа в тому, що значна частина праць філософа на той час не була надрукована, і Шевченко, очевидно, не знав їх змісту. Такий твір, як «Начальная двер ко христианскому добронравию», був надрукований в «Сионском вестнике»

(1806). «Наркісс» у скороченому вигляді з'явився друком у 1798 році без зазначення авторства і під заголовком: «Библиотека духовная, содержащая в себе дружеские беседы о познании самого себя». Шевченко не міг прихильно поставитись до цих видань.

Негативно оцінював великий поет-революціонер і мову творів філософа. Але разом з тим, він найповніше використав поетичну спадщину свого попередника, зокрема розвинув далі принципи музичної організації вірша, розроблені Сковородою.

На авторитет Сковороди посилалися прогресивні російські письменники в 30-х роках, ведучи боротьбу за розвиток передових естетичних поглядів. М. Надеждін у 1831 р. вмістив у журналі «Телескоп» три пісні Сковороди з коментарями О. Хаджеу, а в 1835 р.— нарис цього ж автора про поета-філософа та фрагменти його філософських трактатів, у яких підкреслювалось прозирання мислителя в майбутнє: «Вижу все новое: новых людей, нову тварь, новое творение и новую славу... Мысль моя летает беспредельно — в высоту, в глубину, в широту. Не мешают ей ни горы, ни моря, ни степи: она проводит отдаленное, прозирает сокровенное, заглядывает в преждебывшее, объемлет сущее, проникает в будущее» [1].

У 1836 р. журнал «Телескоп» виходив з епіграфом — улюбленим висловом Сковороди «Nosce te ipsum» («Пізнай самого себе»). Саме в цьому році в журналі надруковано «Философическое письмо» (один із восьми листів) П. Чаадаєва, що, як говорив О. Герцен, було подією, яка потрясла всю Росію.

Звертання до імені українського поета-філософа, надрукування його творів, посилання на нього в часи

---

[1] Телескоп, 1835, т. XXVI, стор. 155.

найвищого ідейного піднесення журналу є важливою подією, що характеризує значення Сковороди в літературному процесі першої половини XIX ст.

Вперше збіркою твори Сковороди вийшли після смерті Т. Шевченка. З приводу цього у журналі «Основа» була надрукована стаття М. Костомарова «Слово про Сковороду» (1961, кн. 7), в якій говорилося про народність письменника і велику його популярність.

У другій половині XIX та на початку XX ст. з розвитком української літератури чимраз повніше осмислюються традиції Сковороди. У листі до А. Кримського високо підносив творчість Сковороди І. Франко.

Знав твори Григорія Сковороди і високо цінив його діяльність М. Горький. У статті «Про письменників-самоуків» (1911) він наводить епізод, в якому на запитання американського філософа Уїльяма Джеймса про те, чи є в Росії поети з народу, було названо Сковороду. З великим інтересом вивчав його творчість Л. Толстой.

Значними подіями в поширенні спадщини Сковороди були видання його творів за редакцією проф. Д. Багалія у 1894 р. («Сочинения Г. С. Сковороды, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалием, Юбилейное издание, 1794—1894, Харьков) та в 1912 р. з примітками В. Бонч-Бруєвича («Собрание сочинений Г. С. Сковороды»).

Найповніше, науково коментоване видання творів Г. Сковороди у двох томах здійснене у 1961 р. Упорядник цього видання А. Табачников, редакційна колегія в складі академіка О. І. Білецького та членів-кореспондентів АН УРСР Д. Х. Острянина, П. М. Попова.

В перший рік перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції 30 липня 1918 р. була підписана В. І. Леніним постанова Ради Народних Комісарів

«Про спорудження пам'ятників великим діячам соціалізму, революції та ін.», в якій ім'я Сковороди стояло поряд з такими іменами, як Спартак, Фур'є, Ломоносов, Новиков, Радіщев, Пушкін, Чернишевський, Шевченко та ін.

Радянські літературознавці розгорнули велику дослідницьку роботу по вивченню спадщини поета-філософа, по науковому визначенню його місця в історії розвитку громадянської думки, філософії, літератури. Значний вклад внесли в науку такі вчені, як П. Тичина, П. Попов.

Книга А. Ніженець «На зламі двох світів» (1970) є однією з найкращих дослідницьких праць про поета-мислителя. Багато нового сказано у ній про діяльність Сковороди в Харківському колегіумі.

Пам'яті видатного діяча присвятили вірші радянські поети П. Тичина, М. Рильський, А. Малишко, Д. Павличко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Підпалий. Про історичний шлях мандрівного філософа говорить Б. Олійник у вірші «Дорога»:

Дороги йшли, врізалися з розгону
У племена, Помпеї, города...
Сивіли і відходили Платони,
І формули слідів читав Сковорода.

Спадщина поета-мислителя ввійшла у велику духовну культуру народу. Образ Сковороди відтворено в мистецтві живопису (С. Васильківський, І. Їжакевич, К. Трохименко, В. Касіян), скульптури (І. Кавалерідзе, В. Зноба), у музиці (Б. Лятошинський). Одну із станцій Київського метро прикрашує портрет поета-філософа. Село Іванівка, з яким пов'язана біографія Сковороди, було перейменовано на Сковородинівку (Золочівський район на Харківщині).

Естетичні традиції, патріотизм Сковороди не втрачають своєї виховної сили. Вшановуючи пам'ять славетних попередників, М. Рильський відзначав:

Орати добрий грунт, що нам заповідали
Жага Сковороди і пристрасть Кобзаря,—
І світить нам, живим, жива тепер зоря!

Спадщина Сковороди є свідченням тієї істини, що в тяжкі часи історичних роздоріж український народ носив у собі невгасиму жагу волелюбства, що виливалась у поезії і роздумах великих мислителів. Спадщина Сковороди є дорогим надбанням української національної і світової культури.

Іван Пільгук

Сад божественных пѣсней

САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПѢСНЕЙ

ПѢСНЬ 1-а

Сложенна 1757 лѣта в сію силу:
Блаженны непорочны, в путь ходящіи
в законѣ господнем.

Боится народ сойти гнить во гроб,
Чтоб не был послѣ участный,
Гдѣ горит огнь неугасный;
А смерть есть святая, кончит наша злая,
Изводит злой войны в покой.
О, смерть сія свята!
Не боится совѣсть чиста
ниже Перуна огниста, ни!
Сей огнем адским не жжется,
Сему жизнь райска живется.
О, грѣх-то смерть родит,
живу смерть наводит,
Из смерти ад; душу жжет глад.
О, смерть сія люта!

Блажен, о блажен, кто с самых пелен
Посвятил себе Христови,
День, ночь мыслит в его словѣ,
Взяв иго благое и бремя легкое,
К сему обык, к сему навык.
О, жребій сей святый!

Кто сея отвѣдал сласти, вѣк в мірски
Не может пасти, ни!
В наготах, в бѣдах не скучит;
Ни огнь, ни мечь не разлучит;
Все сладость разводит, на сердце не всходит
Развѣ тому, естли кому.
Дал знать искус драгій.
    Христе, жизнь моя, умерый за мя!
    Должен был тебѣ начатки
Лѣт моих, даю остатки.
Сотри сердца камень; зажжи в нем твой
                пламень;
Да смерть страстям и злым сластям
    Живу тебѣ мой свѣт.
А как от грѣхов воскресну,
                как одѣну плоть небесну,
Ты в мнѣ, я в тебѣ вселюся,
Сладости той насыщуся,
С тобою в бесѣдѣ, с тобою в совѣтѣ,
Как дня заход, как утра всход.
    О, се златых вѣк лѣт!

Конец.

ПѢСНЬ 2-я

Из сего зерна: По землѣ ходяще, обращенiе имамы на небесѣх.

Оставь, о дух мой, вскорѣ всѣ земляныи мѣста!
Взойди, дух мой, на горы, гдѣ правда живет
свята,
Гдѣ покой, тишина от вѣчных царствует лѣт,
Гдѣ блещит та страна, в коей неприступный
свѣт.

Оставь земны печали и суетность мiрских дѣл!
Будь чист, хоть на час малый,
дабы ты выспрь возлетѣл,
Гдѣ Iаковль * господь, гдѣ невечерня заря,
Гдѣ весь ангелскiй род лице его выну зрят.

Се силоамски * воды! омый скверну от очес,
Омый всѣ членов роды, дабы возлетѣть
до небес,
Ибо сердцем нечист не может бога узрѣть,
И нелзя до сих мѣст земленному долетѣть.
Душа наша тѣлесным не может довольна быть;
Она только небесным горит скуку насытить.
Как поток к морю скор,
так сталь к магниту прядет,

Пламень дрожит до гор,
так дух наш к богу взор рвет.
Кинь весь мір сей прескверный. Он то вточь
есть темный ад.
Пусть летит невѣжь враг черный;
ты в горный возвысись град.
И, по землѣ ходя, вселися на небесах,
Как учит Павел * тя в своих чистых словесах.

Спѣши ж во вѣчну радость крыльми умными
отсель,
Ты там обновишь радость,
как быстропарный орел.
О треблаженна стать, всего паче словесе!
Кто в свой ум может взять,
развѣ сшедый с небесе?

Конец.

ПѢСНЬ 3-я

Из сего сѣмени:
Прорасти земля быліе травное,
сирѣчь: Кости твоя прозябнут,
яко трава, и разботѣют (Исаіа *).

Весна люба, ах, пришла! Зима люта,
ах, пройшла!
Уже сады расцвѣли и соловьев навели.

Ах ты, печаль, прочь отсель!
Не безобразь красных сел.
Бѣжи себѣ в болота, в подземныи ворота!

Бѣжи себѣ прочь во ад! Не для тебе рай и сад.
Душа моя процвѣла и радостей навела.

Щастлив тот и без утѣх,
кто побѣдил смертный грѣх.
Душа его — божій град, душа его —
божій сад.

Всегда сей сад даст цвѣты,
всегда сей сад даст плоды,
Всегда весною там цвѣтет, и лист его не падет.

О боже мой, ты мнѣ — град!
О боже мой, ты мнѣ — сад!
Невинность мнѣ — то цвѣты,
любовь и мир — то плоды.

Душа моя есть верба, а ты еси ей вода.
Питай мене в сей водѣ, утѣшь мене в сей бѣдѣ.

Я ничего не боюсь; одних грѣхов я страшусь.
Убій во мнѣ всякій грѣх:
се — ключ моих всѣх утѣх!

Конец.

ПѢСНЬ 4-я

Рождеству Христову. Из сего зерна:
С нами бог, разумѣйте языцы, сирѣчь:
Помаза нас бог духом; Посла духа
сына своего в сердца наша.

Ангелы, снижайтеся, ко землѣ сближайтеся,
Господь-бо, сотворшій вѣки,
живет нынѣ с человѣки.
Станте с хором вси собором.
Веселитеся, яко с нами бог!

Се час исполняется! Се сын посылается!
Се лѣта пришла кончина!
Се бог посылает сына.
День приходит, дѣва родит,
Веселитеся, яко с нами бог!

Обѣщан пророками, отчими нароками,
Рѣшит в послѣдня лѣта печать новаго завѣта;
Дух свободы внутрь нас родит,
Веселитеся, яко с нами бог!

Даніилов каменю *! Из купины пламеню!
Несѣченный отпадаеш!
Огнь сѣна не попаляеш!

Се наш камень! Се наш пламень!
Веселитеся, яко с нами бог!

Расти ж благодатію, новый наш ходатаю!
Расти, да возможеш стати,
да попалиш супостаты,
Да вселенну, зря спасенну,
Веселимся вси, яко с нами бог!

Мы ж тебѣ рожденному, гостеви блаженному,
Сердца всѣх нас отверзаем,
в душевный дом призываем.
Пѣснь спѣвая, восклицая,
Веселящеся, яко с нами бог!

Конец.

ПѢСНЬ 5-я

Рождеству Христову. Из сего зерна:
Роди сына своего первенца
и повит его, и положи его в яслѣх.

Тайна странна и преславна!
Се — вертеп вмѣсто небес!
Дѣва херувимов главна,
И престолом вышним днесь.
А вмѣщен тот в яслѣх полно,
Коего есть не довольно
Вмѣстить и небо небес.

О блаженны тіи очи,
Что на сію тайну зрят,
Коих в злой мірской полночи
Привела к богу заря.
Ангелскій ум тайну видит,
А плотскій муж ненавидит,
Та бо всѣм им буйство есть.

Мы же секрет сей небесный
Всегорящим сердцем чтим
И, хоть как скот безсловесный,

Из-под Христа сѣно ядим.
Поколь, в мужа совершенна
Взросши, возможем блаженна
Самого бога вкусить.

Конец.

ПѢСНЬ 6-я

В конец сего: Испусти змій за женою из уст своих воду, яко рѣку, да ю в рѣцѣ потопит. Той сотрет тебѣ главу.

Вонми, небо и земля, нынѣ ужаснися!
Море, безднами всѣми согласно двигнися!
И ты, быстротекущій, возвратися, Іордане *,
Прійди скоро крестити Христа, Іоанне!

Краснозрачныя лѣса, стези оттворите,
Предитечу Іоанна ко Христу пустите.
Земныи же языци, купно с нами всѣ ликуйте,
Ангелскія хоры, вси в небѣ торжествуйте!

Снійде спас во Іордан, ста в его глубинѣ,
Се снійде на нь и дух свят в видѣ голубинѣ.
Сей есть сын мой возлюбленны,
отец из облак вѣщаше,
Сей мессія обновит естество все ваше.

Освяти струи и нам, змію сотри главу,
Духа твоего, Христе, росу даждь и славу,
Да не потопит нас змій *.
И мы всѣ от земна края
Да почити полещем до твоего рая.

Конец.

ПѢСНЬ 7-я

Воскресенію Христову. Из сего зерна: Единонадесять ученицы идоша в Галилею на гору, амо же повелѣ им Іисус. Пасха!

Кто ли мене разлучит от любви твоей?
Может ли мнѣ наскучить дивный пламень сей?
Пусть весь мір отбѣжит!
Я буду в тебѣ жить, о Іисусе!

Веди мене с тобою в горній путь на крест;
Рад я жить над горою, брошу долню персть.
Смерть твоя — мнѣ живот,
Желчь твоя — сластей род, о Іисусе!

Язвы твои суровы — то моя печать,
Вѣнец мнѣ твой терновый — славы благодать,
Твой сей поносный крест —
Се мнѣ хвала и честь, о Іисусе!

Зерно пшенично в нивах естли согніет,
Внѣшность естли нежива,
нов плод внутрь цвѣтет.
За один старый клас
В грядущій лѣтній час сторичный даст плод.

Сраспни мое ты тѣло, спригвозди на крест;
Пусть буду звнѣ не цѣлой, дабы внутрь
воскрес.
Пусть внѣшный мой изсхнет,
Да новый внутрь цвѣтет; се смерть животна.

О новый мой Адаме! О краснѣйшій сын!
О всегосвѣтный сраме! О буйства Афин!
Под буйством твоим свѣт,
Под смертью — жизнь без лѣт.
Коль темный закров!

Конец.

ПѢСНЬ 8-я

Воскресенію Христову. Из сего зерна:
О! о! Бѣжите на горы! (Захарія *). Востани, спяй!
Покой даст бог на горѣ сей.
(Исаіа)

Объяли вкруг мя раны смертоносны;
Адовы бѣды обойшли несносны;
Найде страх и тма. Ах година люта!
  Злая минута!
Бодет утробу терн болѣзни твердый;
Скорбна душа мнѣ, скорбна даже
  к смерти.
Ах, кто мя от сего часа избавит!
  Кто мя исправит?
Так африканскій страждет елень скорый;
Он птиц быстрѣе пить спѣшит на горы,
А жажда жжет внутрь, насыщенна гадом
  И всяким ядом.
Я на Голгофу поскорю поспѣю;
Там висит врач мой меж двою злодѣю.
Се Іоанн здѣ при крестѣ рыдает!
  Крест лобызает.
О Іисусе! О моя отрадо!
Здѣ ли живеши? О страдальцев радость!
Даждь спасительну мнѣ цѣльбу
  в сей страсти,
  Не даждь вѣк пасти.

Конец.

ПѢСНЬ 9-я

Святому духу. Из сего:
Дух твой благій
наставит мя на землю праву
Снизшед языки слія. Разгласная возшумѣ.

Голова всяка свой имѣет смысл;
Сердцу всякому своя любовь,
И не однака всѣм живущим мысль:
Тот овец любит, а тот козлов.
Так и мнѣ вольность одна есть нравна
И безпечальный,
препростый путь.
Се — моя мѣра в житіи главна;
Весь окончится мой циркуль тут.

Ты, святый боже и вѣков творец,
Утверди сіе, что сам создал.
При тебѣ может все в благій конец
Так попасти, как к магниту сталь.
Аще ж не право зрит мое око,
Ты мене, отче, настави здѣсь;
Ты людских видиш, сидяй высоко,
Разных толь мнѣній безщетну смѣсь.
Тот на восточный, сей в вечерній край
Плывет по щастье со всѣх вѣтрил,
Иной в полночной странѣ видит рай,
Иный на полдень путь свой открыл.

Один говорит: вот кто-то косит!
А другій спорит: се ктось стрижет,
А сей: у воза пять кол, голосит.
Скажи: кій бѣс нам в прах мысль сѣчет?

Конец.

ПѢСНЬ 10-я

**Из сего зерна: Блажен муж,
иже в премудрости умрет
и иже в разумѣ своем
поучается святынѣ (Сирах *).**

Всякому городу нрав и права;
Всяка имѣет свой ум голова;
Всякому сердцу своя есть любовь,
Всякому горлу свой есть вкус каков,
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не йдет с ума.

Петр для чинов углы панскіи трет,
Федька-купец при аршинѣ все лжет.
Тот строит дом свой на новый манѣр,
Тот все в процентах, пожалуй, повѣрь!
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не йдет с ума.

Тот непрестанно стягает грунта,
Сей иностранны заводит скота.
Тѣ формируют на ловлю собак,
Сих шумит дом от гостей, как кабак,—
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не йдет с ума.

Строит на свой тон юриста права,
С диспут студенту трещит голова.
Тѣх безпокоит Венерин амур,
Всякому голову мучит свой дур,—
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
Как бы умерти мнѣ не без ума.

Смерте страшна, замашная косо!
Ты не щадиш и царских волосов,
Ты не глядишь, гдѣ мужик, а гдѣ царь—
Все жереш так, как солому пожар.
Кто ж на ея плюет острую сталь?
Тот, чія совѣсть, как чистый хрусталь...

Конец.

ПѢСНЬ 11-я

В конец сего: Бездна бездну призывает, сирѣчь:
В законѣ господни воля его.
Дал бы ти воду живу, волѣ —
волю и безднѣ твоей бездну мою.

Нелзя бездны окіана горстью персти
забросать,
Нелзя огненнаго стана скудной каплѣ
прохлаждать.
Возможет ли в темной яскинѣ гулять орел?
Так, как в поднебесный край вилетѣв он отсель,
Так не будет сыт плотским дух.

Бездна дух есть в человѣцѣ,
вод всѣх ширшій и небес.
Не насытишь тѣм вовѣки, что плѣняет
зрак очес.
Отсюду-то скука внутрь скрежет, тоска,
печаль,
Отсюду несытость, из капли жар горшій
всталь.
Знай: не будет сыт плотским дух.

О роде плотскій! Невѣжды!
Доколѣ ты тяжкосерд?

Возведи сердечны вѣжды!
Взглянь выспрь на небесну твердь.
Чему ты не ищещь знать, что то зовется бог?
Чему не толчеш, чтоб увидѣть его ты мог?
Бездна бездну удовлит вдруг.

Конец.

ПѢСНЬ 12-я

Из сего зерна: Блаженны нищи духом, сіесть; Премудрость книжника во благовременіи празднества и, умаляяйся в дѣяніих своих, упремудрится (Сирах). Упразднитеся и разумѣйте...

1. Не пойду в город богатый.
Я буду на полях жить,
Буду вѣк мой коротати, гдѣ тихо время бѣжит.
О дуброва! О зелена! О мати моя родна!
В тебѣ жизнь увеселенна,
в тебѣ покой, тишина!

2. Города славны, высоки на море печалей пхнут.
Ворота красны, широки в неволю горьку ведут.
О дуброва! О зелена! и прочая.

3. Не хочу ѣздить на море,
не хочу красных одеж:
Под сими крыется горе, печали,
страх и мятеж.
О дуброва!.. и прочая.

4. Не хочу за барабаном ити плѣнять городов,
Не хочу и штатским саном
пугать мѣлочных чинов.
О дуброва! и прочая.

5. Не хочу и наук новых, кромѣ здраваго ума,
Кромѣ умностей Христовых,
в коих сладостна дума.
О дуброва! и прочая.

6. Ничего я не желатель, кромѣ хлѣба да воды,
Нищета мнѣ есть пріятель —
давно мы с нею сваты.
О дуброва! и проч.

7. Со всѣх имѣній тѣлесных покой
да воля свята,
Кромѣ вѣчностей небесных,
одна се мнѣ жизнь свята.
О дуброва!... и проч.

8. А естли до сих угодій и грѣх еще побѣдить,
То не знаю, сей выгоды возможет ли
лутче быть.
О дуброва!.. и проч.

9. Здравствуй, мой милый покою!
Вовѣки ты будешь мой.
Добро мнѣ быти с тобою:
ты мой вѣк будь, а я твой.
О дуброва! О свобода!
В тебѣ я начал мудрѣть,
До тебе моя природа,
в тебѣ хощу и умрѣть.

Конец.

ПѢСНЬ 13-я

Из сего: Изыдите от среды их...
Прійди, брате мой, водворимся на селѣ.
Тамо роди тя мати твоя.
(Пѣснь пѣсней *).

Ах поля, поля зелены,
Поля, цвѣтами распещренны!
Ах долины, яры,
Круглы могилы, бугры!

Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса, вы, кудрявые лѣса!

Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами;
Тот, выспрь летя, сверчит,
а сей на вѣтвах свистит.

А когда взойшла денница,
Свищет в той час всяка птица,
Музыкою воздух растворенный
шумит вкруг.

Только солнце выникает,
Пастух овцы выганяет.
И на свою свирѣль выдает
дрожливый трѣль.

Пропадайте, думы трудны,
Города премноголюдны!
А я с хлѣба куском умру
на мѣстѣ таком.

Конец.

ПѢСНЬ 14-я

Древняя малороссійская о суетѣ и лести мірской. В сей силѣ: На стражи моей стану и взыду на камень (Аввакум *) Обновленна в 1782 лѣтѣ.

1

Коликая слава нынѣ?
Зри на буйность в сей годинѣ!
О Израиль *! Гидры звѣря *,
Коль велика в оном мѣра,
Нужно разумѣти.

2

Нынѣ — скипетр и булава,
Утро вставши — худа слава,
Сердце пробождает сквозѣ,
Руцѣ связанны и нозѣ.
Как избѣгнуть сѣти?

3

Днесь піяна скачет воля,
Утро вставши— тщетна доля.

О Израиль! Водна звѣря
Камо цѣль ведет и мѣра?
Нужно что прозрѣти.

4

Сирен * лестный окіана
Сладким гласом обаянна,
Бѣдная душа на пути
Хощет навсегда уснути,
Недоплывши брега.

5

Плоть, мір! О несытый аде!
Все тебѣ яд, всѣм ты яде!
День, нощь челюстьми зѣваеш,
Все без взгляду поглощаеш.
Кто избѣжит сѣти?

6

Се пучина всѣх есть жруща!
Се есть челюсть, всѣх ядуща!
О Израиль! Кита * звѣря
Се тебѣ толк, мѣть и мѣра,
Плоть не насыщает.

7

Ах, простри бодро вѣтрила,
И ума твоего крила,
Пловущи по бурном морю *,
Возведи зѣницы вгору,
До путь потечет прав.

8

Лутче жити во пустынѣ,
Затворившись во яскинѣ,
Пребывать в мѣстах безвѣстных
И не слышать гласов лестных.

9

Будь ты мнѣ Ираклій * тщивый,
Будь Іона * прозорливый,
Главы попали зміины,
Китовой из блевотины
Выскочь мнѣ на кефу *.

Конец.

ПѢСНЬ 15-я

Великой субботѣ. Из сего зерна:
Почи бог в день седьмый.
Еще внійдут в покой мой.

Лежишь во гробѣ, празднуеш субботу
По трудах тяжких, по кровавом поту.
Князь никоих дѣл в тебѣ не имѣет,
Князь сего міра, что всѣми владѣет.
О неслыханны се слѣды!
О новый роде побѣды!
О сыне Давидов!

Сыне Давидов, Лазаря воззвавый
Из мудростей земных до небесной славы,
Убій тѣлесну и во мнѣ работу!
Даждь мнѣ с тобою праздновать субботу,
Даждь мнѣ ходить в твои слѣды,
Даждь новый род сей побѣды,
О сыне Давидов!

Конец.

ПѢСНЬ 16-я

В сію силу: Дугу мою полагаю во облацѣ.

Пройшли облака. Радостна дуга сіяет.
Пройшла вся тоска. Свѣт наш блистает.
Веселіе сердечное есть чистый свѣт ведра *,
Если миновал мрак и шум мірскаго вѣтра.

О прелестный мір! Ты мнѣ — окіан, пучина.
Ты — мрак, облак, вихр, тоска, кручина.
Се радуга прекрасная мнѣ ведро блистает,
Сердечная голубочка мнѣ мир вѣщает.

Прощай, о печаль! Прощай, прощай,
зла утроба!
Я на ноги встал, воскрес от гроба.
О отрасле Давидовска *! Ты брег мнѣ и кифа,
Ты радуга, жизнь, ведро мнѣ, свѣт, мир, олива.

Конец.

ПѢСНЬ 17-я

Житейское море, воздвизаемое зря, и проч.

Видя житія сего я горе,
Кипящее, как Чермное море,
Вихром скорбей, напастей, бѣд,
Разслаб, ужаснулся, поблѣд.
О горе сущим в нем!

Возвратил я бѣдный бѣг мой вскорѣ,
Чтоб не скрытись с фараоном в морѣ.
Се к пристани тихой бѣжу
И воплем плачевным глашу,
Воздѣв горѣ руцѣ.

О Христе! не даждь сотлѣть во адѣ!
Даждь мнѣ в твоем жить небесном градѣ,
Да не повлечет мя в свой слѣд,
Блудница мір, сей темный свѣт!
О милости бездна!

Конец.

ПѢСНЬ 18-я

Господь гордым противится, смиренным же дает благодать.

Ой ты, птичко жолтобоко,
Не клади гнѣзда высоко!
Клади на зеленой травкѣ,
На молоденькой муравкѣ.
От ястреб над головою
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кровью
От, от! кохти он острит!

Стоит явор над горою,
Все кивает головою.
Буйны вѣтры повѣвают,
Руки явору ламают.
А вербочки шумят низко,
Волокут мене до сна.
Тут течет поточок близко;
Видно воду аж до дна.

На что ж мнѣ замышляти,
Что в селѣ родила мати?

Нехай у тѣх мозок рвется,
Кто высоко вгору дмется,
А я буду себѣ тихо
Коротати милый вѣк.
Так минет мене все лихо,
Щастлив буду человѣк.

Конец.

ПѢСНЬ 19-я

В сей конец: Нѣсть наша брань к плоти и крови...
Попереши льва и змія...
Воспріймите и меч духовный, иже есть глагол божій.

Ах ты, тоска проклята! О докучлива печаль!
Грызешь мене измлада, как моль платья,
как ржа сталь.
Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука!
Гдѣ ли пойду, все с тобою вездѣ всякій час.
Ты, как рыба с водою, всегда возлѣ нас.
Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука!

Звѣряку злу заколеш, естли возмеш
острый нож,
А скуки не побореш, хоть мечь будет и хорош.
Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука!
Добросердечное слово колет сих звѣрей,
Оно завсегда готово внутрь твоих мыслей.
Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука!

Христе, ты —
меч небесный в плоти нашея ножнах!

Услыши вопль наш слезный,
пощади нас в сих звѣрях!
Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука!
Твой нам свышше глас пресладкій,
аще возревет,
Как молнія, полк всѣх гадких звѣрей
ражженет,
Прочь ты, скука, прочь ты,
мука с дымом, с чадом!

Конец.

Сложенна 1758 года в степах переяславских,
в селѣ Кавраѣ.

ПѢСНЬ 20-я

Нареченная Сигор *. В сем маленьком, но высоком градикѣ пирует Лот * со дщерьми: Во градѣ бога нашего, в горѣ святѣй его; уподоблю его мужу мудру, основавшему храмину свою на каменѣ. Кто взыйдет на гору господню?

Кто сердцем чист и душею,
Не нужна тому броня,
Не нужен и шлем на шею,
Не нужна ему война.
Непрочность — то его броня,
И невинность — алмазна стѣна,
Щит, меч и шлем ему сам бог.

О міре! Мір безсовѣтный!
Надежда твоя в царях!
Мниш, что сей брег безнавѣтный!
Вихрь развѣет сей прах.
Непорочность — се тебѣ Сигор,
И невинность — вот небесный двор!
Там полещи и там почій!

Сей свят град бомб не боится,
Ни клеветничіих стрѣл,
И хитрых мин не страшится,

Всѣгда цѣл и не горѣл.
Непорочность есть то адамант,
И невинность есть святый то град.
Там полещи и там почій!

В сем градѣ и врагов люблят,
Добро воздая врагам,
Для других здравіе гублят,
Не только добры другам.
Гдѣ ж есть оный толь прекрасный град?
Сам ты град, з души вон выгнав яд,
Святому духу храм и град.

Конец.

ПѢСНЬ 21-я

В конец сего: Возвѣсти ми, его же возлюби душа моя; гдѣ пасеши, гдѣ почиваеши в полудни?

Щастіе, гдѣ ты живеш? Горлицы, скажите!
В полѣ ли овцы пасеш? Голубы, взвѣстите!
О щастіе, наш ясный свѣт,
О щастіе, наш красный цвѣт!
Ты мати и дом, появися, покажися!

Щастіе! Гдѣ ты живеш? Мудрыи, скажите!
В небѣ ли ты пиво пьеш? Книжники, возвѣстите!
О щастіе, наш ясный свѣт,
О щастіе, наш красный цвѣт!
Ты мати и дом, появися, покажися!

Книжники се всѣ молчат, птицы тож всѣ нѣмы,
Не говорят, гдѣ есть мать, мы же всѣ не вѣмы.
О щастіе... и прочая.

Щастія нѣт на землѣ, щастія нѣт в небѣ,
Не заключилось в углѣ, индѣ искать требѣ.
О щастіе... и прочая.

Небо, земля и луна, звѣзды всѣ — прощайте!
Всѣ вы мнѣ — гавань дурна,
впред не ожидайте.
О щастіе... и прочая.
Всѣ я минул небеса, негли вдаль обрящу,
И преисподняя вся, негли его срящу.
О щастіе... и проч.

Се мой любезный прескор, скачет младый
елень,
Вышше небес, вышше гор; крын * мой —
чист, нов, зелен.
О щастіе, мой свѣт ясный!
О щастіе, мой цвѣт красный!
Ты мати и дом, нынѣ вижу, нынѣ слышу!

Сладость его есть гортань, очи голубины,
Весь есть любовь и Харрань *,
руцѣ кристаллины,
О щастіе... и проч.

Не прикасайся ты мнѣ, абіе мя срящешь,
Не обрѣтай мя извнѣ, абіе обрящешь.
О щастіе... и проч.

Ах! Обрати мнѣ твой взор; он мя воскриляет,
Вышше стихій, выше гор он мя оперяет.
О щастіе... и пр.

Сядем себѣ, брате мой, сядем для бесѣды.
Сладок твой глагол живой,
чистит мнѣ всѣ бѣды.
О щастіе, мой свѣт ясный!
О щастіе, мой цвѣт красный!

Ты — мати и дом, днесь тя вижу,
днесь тя слышу.

В полдень ты спиш на горах,
стадо пасеш в кринах,
Не в Гергесенских полях* и не в их долинах.
О щастіе... и проч.

Конец.

ПѢСНЬ 22-я

Помни послѣдняя твоя и не согрѣшиши (Сирах): Есть путь, мнящійся быти прав, послѣдняя же его — ад. *(Притч.).*

Распрости вдаль взор твой и разумны лучи,
И конец послѣднiй поминай.
Всѣх твоих дѣл в кую мѣть стрѣла улучит,
Наблюдая всѣх желанiй край.
На коих вещах основал ты дом?
Естли камень, то дом соблюдет.
Естли ж на пѣскѣ твоих стать хором,
От лица земли вихр разметет.

Всяка плоть пѣсок есть и мiрска вся слава,
И его вся омерзѣет сласть.
Возлюби путь ускiй, бѣгай обща нрава,
Будь твоя господь с Давидом часть,
Естли нужно есть вернутся в Сiон *,
То зачем тебѣ в мiр снисхождать?
Путь опасен есть во Iерихон *,
Живи в градѣ, иже всѣх нас мать.

Естли жь опустился ты в сiю дорогу,
Бог скорѣе путь да преградит,

Ибо знаеш, что снійшовши в бездну многу,
То ум в безднѣ зол наш не радит.
О ты, иже все дух тойжде еси
И число твоих не скудѣет лѣт,
Ты, разбойничи в нас духи смѣси!
Пусть твоя сокрушит буря сѣть!

Конец.

ПѢСНЬ 23-я

Из сего: Изчезаша в суетѣ дніе...
Искупующе время... Упразднитеся и уразумѣйте.

О дражайше жизни время,
Коль тебя мы не щадим!
Коль так, как излишне бремя,
Всюду мещем, не глядим!
Будто прожитый час возвратится назад,
Будто рѣки до своих повернутся ключей,
Будто в наших руках лѣт до прибавки взять,
Будто наш
з безчисленных составленный вѣк дней.

Для чего ж мы жить желаем,
Лѣт на свѣтѣ восемсот,
Ежели мы их теряем
На всякій бездѣлиц род?
Лутче час честно жить, неж скверно
цѣлый день,
Лутче один год чист, неж десяток сквернен,
Лутче в пользѣ десять лѣт,
неж весь вѣк без плода.

Брось, любезный друг, бездѣлья,
Пресѣчи толикій вред,
Сей момент пріймись до дѣла:
Вот, вот, время уплывет!
Не наше то уже, что пройшло мимо нас,
Не наше то, что породит будуща пора,
Днешній день только наш, а не утренній час.
Не знаем, что принесет вечерняя заря.

Естли ж не умѣеш жити,
Так учись фигуры сей!
Ах, не может всяк вмѣстити
Разум хитрости тоей.
Знаю, что наша жизнь полна суетных врак,
Знаю, что преглупая тварь в свѣтѣ человѣк,
Знаю, что чѣм живет, тѣм горшій он дурак,
Знаю, что слѣп тот, кто закладает себѣ вѣк.

Конец.

ПѢСНЬ 24-я

Римскаго пророка Горатія *, претолкованна малороссійским діалектом в 1765-м годѣ. Она начинается так: Otium divos rogat in patenti [1] и пр. Содержит же благое наставленіе к спокойной жизни.

О покою наш небесный!
Гдѣ ты скрылся с наших глаз?
Ты нам обще всѣм любезный,
в разный путь разбил ты нас.

За тобою то вѣтрила простирают в кораблях,
Чтоб могли тебе тѣ крила
по чужих сыскать странах.

За тобою маршируют, разоряют города,
Цѣлый вѣк бомбандируют, но достанут ли
когда?

Кажется, живут печали по великих больш
домах;
Больш спокоен домик малый,
естли в нужных сыт вещах.

---

[1] Покою просить у богів у відкритому... *(Лат.)*.

Ах, ничем мы не довольны —
се источник всѣх скорбей!
Разных ум затѣев полный —
вот источник мятежей!

Поудержмо дух несытый!
Полно мучить краткій вѣк!
Что ль нам дасть край знаменитый?
Будеш тоже человѣк.

Вить печаль вездѣ лѣтает, по землѣ и по водѣ,
Сей бѣс молній всѣх быстряе
может нас сыскать вездѣ.

Будьмо тѣм, что бог дал, ради,
разбиваймо скорбь шутя,
Полно нас червям снѣдати,
вить есть чаша всѣм людям.
Славны, напримѣр, герои, но побиты на полях.
Долго кто живет в покоѣ,
страждет в старых тот лѣтах.

Вас бог одарил грунтами,
но вдруг может то пропасть,
А мой жребій с голяками,
но бог мудрости дал часть.

Конец.

„Nihil est ab omni parte beatum" —
«есть чаша всѣм людям».

25-я ПѢСНЬ ОТХОДНАЯ

Отцу Гервасію Якубовичу,
отходящему из Переяслова в Бѣлгород
на архимандритскій и судейскій чин в 1758-м годѣ.
Из сего зерна: Господь сохранит вхожденіе твое и исхождение твое, не даст во смятеніе ноги твоея.

Ѣдеш, хощешь нас оставить?
Ѣдь же весел, цѣлый, здравый,
Будь тебѣ вѣтры погодны,
Тихи, жарки, ни холодны;
Щастлив тебѣ путь вездѣ отсель будь!

Путныи ищезнут страхи;
Спите, подорожны прахи,
Скоропослушныи кони
Да несут, как по долонѣ,
Щасливым слѣдом,
как гладеньким льдом!
Облаки, проч, вы невѣрны!
Не лійтесь, дожды чрезмѣрны!
Варь не ожжи полуденный,
Свѣтом луны озаренный;
Щастлив сей путь повсюду в ночь будь!

Той твои направит ноги,
Кой дал землю и дороги,

Бодро сидяще высоко
Путь твой хранящее око.
Щастлив сей отход благословит вход.

Радуйся, страна щастлива!
Пріймеш мужа добротлива.
Брось завистливые нравы!
Вѣрен его есть познавый.
Щастлив на степень, конец на блажен.

Конец.

ПѢСНЬ 26-я

Епископу Іоанну Козловичу, входящему во град Переяслав на престол епископскій из 1750 года. Из сего зерна: Тако да просвѣтится свѣт ваш пред человѣки, яко да видят ваша добрая дѣла...

Поспѣшай, гостю, поспѣшай,
Наши желанія увѣнчай!
Как мусикійскій сличный слух,
Сладостю тѣло и движет дух,
Так всежеланный твой приход
Цѣлый подвигл град и весь народ.

Граде печальный Переяслав!
Часто сиротство твое дознав,
Измѣну вышняго смотри.
Се свѣтлый день тебе озари,
По волнам твой корабль шалѣл,
Се в корабль паки твой кормчій сѣл.

Он путь управит до небес,
Преднося Христовых свѣт словес.
В нем весь духовный узриш плод,
Как в чистовидных зерцалѣ вод,
Агнцу, послѣдуя Христу,
Кротко очистит нечистоту.

Он и дѣлом и языком
Исцѣлит дух твой, язвлен грѣхом.
Сколько честнѣйшій плоти дух,
Сколько земнаго небесный круг,
Столько душевных враг страстей
Превозвышает плотских врачей.

Христе, источник благ святой!
Ты дух на пастыря излій твой.
Ты будь ему оригинал.
Чтоб, на его смотря, поступал
Паствы его всяк человѣк,
И продолжи ему щастлив вѣк.

Конец.

МЕЛОДІА

**На образ зачатія пречистыя богоматери,
имущія под ногами круг міра,
умаляющуюся луну и змія с яблоком своим.
Сей образ стоит в богословской школѣ в Харьковѣ.
Выображенна сія мелодіа 1760-го года,
как был я учителем піитическія школы.**

Воззри! Се дѣва стоит, чиста ложеснами!
Яблоко, змій, мір, луна под ея ногами.
Яблоком является плотска сласть безчестна,
В кую влечет, как змій,
плоть хитра и прелестна,
Круг міра образует злу смѣсь мірскіх мнѣній,
А луна знаменует сѣнь мырских имѣній.
Побѣди сія! Христос и в тебѣ вселится.
Будь, как дѣва, чист:
мудрость в сластях не мѣстится.

ПѢСНЬ 27-я

Бѣлоградскому епископу Іоасафу Миткевичу *, посѣщающему вертоград духовнаго училища в Харковѣ. Из сего зерна: Господи, призри с небесе и виждь, и посѣти виноград сей, его же... Плод духовный есть любовь, радость, мир и пр.

Вышних наук саде святый,
Лист розовый и цвѣт твой красный,
Пріими на тя весенный вид!
Се возсія день твой благій!
Озарил тебе свѣт ясный.
Дух, дыша, свышшь благословит.
Возвеселися, о полк древес,
Болших и маленьких всѣх сонм весь.
Пастырю наш, образ Христов
Тих, благ, кроток, милосердый,
Зерцало чистое доброт!
Красны неси нозѣ, готов
Мир благовѣстить нам твердый.
Призри на сей священ оплот;
От тебе помощи весь он ждет,
Сердце и руцѣ тебѣ дает.
Ты сад напой, сей святый сад.
Током вод благочестивых
З самых апостольских ключей.

Не допусти ересей яд.
Отжени проч всяк род лживых,
Да родит духовных царей,
Царство царя, простирая всѣх,
Адскій же скиптр, низвергая грѣх.
Да зрит в него бодрый взор твой!
При твоем неспящем взорѣ,
И лист его не отпадет;
Не лист на нем будет пустой,
Лицемѣрно лстящ, но вскорѣ
Весь плод духовный принесет.
Вѣру, мир, радость, кротость, любовь,
И иный весь святый род таков.
Так от тебе сам царей царь,
И сего народ свят просит.
И что ж тебѣ сего милѣй?
Или Христу кій лутчій дар?
Се дар первый, что приносит
Пастырь на паствѣ свят святѣй.
Он же на дѣло сам укрѣпит
И тебѣ жизнь святу продолжит.

Конец.

ПѢСНЬ 28-я

О тайном внутрь и вѣчном веселіи боголюбивых сердец.
Из сих зерн: Веселіе сердца — живот человѣку
и радованіе мужа — долгоденствіе;
Иже аще погубит душу свою мене ради, той спасет ю.
Что пользы человѣку, аще пріобрящет мыр весь,
отщетится же души своей?

Возлети на небеса, хоть в версальскіи лѣса *,
Вздѣнь одежду золотую.
Вздѣнь и шапку хоть царскую;
Когда ты невесьол, то всьо ты нищ и гол;

Проживи хоть 300 лѣт, проживи хоть
цѣлый свѣт,
Что тебѣ то помогает,
Естли сердце внутрь рыдает?
Когда ты невесьол, то всьо ты мертв и гол.

Завоюй земный весь шар,
будь народам многим царь,
Что тебѣ то помогает,
Аще внутрь душа рыдает?
Когда ты невесіол, то всьо ты подл и гол.

Брось, пожалуй, думать мнѣ,
сколько жителей в лунѣ!
Брось Коперниковски сферы *.
Глянь в сердечныя пещеры!
В душѣ твоей глагол, вот будеш с ним весьол!

Бог есть лутчій астроном, он наилутчій економ.
Мать блаженная натура *
Не творит ничто же здура.
Нужнѣйшее тебѣ найдеш то сам в себѣ.

Глянь, пожалуй, внутрь тебе:
сыщеш друга внутрь себе,
Сыщеш там вторую волю,
Сыщеш в злой блаженну долю:
В тюрмѣ твоей там свѣт,
в грязи твоей там цвѣт.

Правду Августин пѣвал*: ада* нѣт и не бывал,
Воля — ад, твоя проклята,
Воля наша — пещь нам ада.
Зарѣжь ту волю, друг, то ада нѣт, ни мук.

Воля! О несытый ад! Всѣ тебѣ ядь, всѣм ты яд.
День, нощ челюстьми зѣваеш,
Всѣх без взгляда поглощаеш;
Убій ту душу, брат, так упраздниш весь ад.

Боже! О живый глагол!
Кто есть без тебе весьол?
Ты един всѣм жизнь и радость,
Ты един всѣм рай и сладость!
Убій злу волю в нас, да твой владѣет глас!

Даждь пренужный дар нам сей; славим тя,
царя царей.
Тя поет и вся вселенна,
В сем законѣ сотворенна,
Что нужность не трудна, что трудность
не нужна.

Конец.

ПѢСНЬ 29-я

В конец сей: Повелѣ бурѣ и протч. Кто сей есть, его же вѣтры, море послушают?

Чолнок мой бури вихр шатает,
Се в бездну, се выспрь вергает!
Ах, нѣсть мнѣ днесь мира
И нѣсть мнѣ навклира.
Се мя море пожирает!

Гора до небес восходит,
Другая до бездн нисходит,
Надежда мнѣ тает,
Душа ищезает.
Ждах — и се нѣсть помогай!

О пристанище безбѣдно,
Тихо, сладко, безнавѣтно!
О Маріин сыне!
Ты буди едине
Кораблю моему брегом.

Ты в кораблѣ моем спиши,
Востани! Мой плач услыши!

Ах, запрети морю,
Даждь помощь мнѣ скору!
Ах, востани, моя славо!

Избави мя от напасти,
Смири душе тлѣнны страсти,
Се дух мой терзают,
Жизнь огорчевают.
Спаси мя, Петра, молюся!

Конец.

Сложенна 1785 года, сентемвр, 17 дня
в селѣ Великом Бурлукѣ.

ПѢСНЬ 30-я

Из сего древняго стиха:
Наслаждайся дней твоих, все бо вмалѣ старѣет:
В одно лѣто из козленка стал косматый цап.

Осѣнь нам проходит, а весна прошла,
Мать козленка родит, как весна пришла.
Едва лѣто запало, а козля цапом стало,
Цап бородатый.
Ах, отвержем печали!
Ах, вѣк наш краткій, малый!
Будь сладкая жизнь!

Кто грусть во утробѣ носит завсегда,
Тот лежит во гробѣ, не жил никогда.
Ах, утѣха и радость! О сердечная сладость!
Прямая ты жизнь.
Не красна долготою, но красна добротою,
Как пѣснь, так и жизнь.

Жив бог миросердый, я его люблю.
Он мнѣ камень твердый; сладко грусть терплю.

Он жив, не умирая, живет же с ним живая
Моя и душа.
А кому он не служит, пущай тот бѣдный тужит
Прямой сирота.

Хочеш ли жить в сласти? Не завидь нигдѣ.
Будь сыт з малой части, не убойся вездѣ.
Плюнь на гробныя прахи и на дѣтскія страхи;
Покой — смерть, не вред.
Так живал афинейскій, так живал и еврейскій
Епикур * — Христос.

Конец.

Інші віршовані твори

ІНШІ ВІРШОВАНІ ТВОРИ

ПѢСНЯ,

сложенна 1761-го года о том, что концем жизни нашей есть мир, а вожд к нему бог, и о людских разнопутіях.

О жизнь безпечна! О драгій покой!
Ты дражайшій мнѣ всяких вещей.
На тебе смотрит вездѣ компас мой.
Ты край и гавань жизни моей.
Мнѣ одна в свѣтѣ тишина нравна:
И безмятежный, неславный путь.
Се моя мѣра в житіи главна.
Весь да кончится мой цы́ркул тут!

Ты, святый боже, и вѣков творец,
Утверди сіе, что сам создал.
При тебѣ может все в благій конец
Так попасти, как к магниту сталь.
Если ж не право зрит мое око,
Ты мене, отче, настави здѣсь.
Ты людских видиш, сидяй высоко,
Разных толь мнѣній безщетну смѣсь.

Один в восточной, тѣ в вечерній край
Пловут по щастье со всѣх вѣтрил.
Иной в полночной странѣ видит рай,
Иной на полдень путь свой открыл.
Один говорит: «Вот кто-то косит!»
А другой спорит: «Се ктось стрижет!»
Иной: «У воза пять кол», голосит.
Скажи, кой бѣс нам толь мысль сѣчет?
Inveni portum Jesum. Caro, munde, valete!
Sat me jactastis. Nunc mihi cetra quies [1].
Прощай, стихійной потоп! —
Вѣщала Ноева голубица.—
Я почію на холмах вѣчности,
Обрѣтши вѣтву блаженства.

---

[1] Я знайшов гавань Ісуса. Плоть і світ, прощайте. Досить ви мене непокоїли. Тепер у мене надійний спокій *(лат.)*.

FABULA

Как толко сонце к вечеру запало
И вездѣ небо темнозрачно стало,
На тверди звѣзды блеснули прекрасны,
Как дорогіе каменья алмазни,
Фалес закричал: «Старухо драгая!»
«Чего ти кричиш, мудросте глупая?»
«Полно мнѣ уже сидѣть на сем мѣстѣ.
Поведи мене смотрѣти на звѣзды».
Пошла перед ним старуха драгая,
А за нею вслѣд и мудрость глупая.
Пошли туди, где холм високомѣстной,
Отколь способно смотрѣть на круг
звѣздной.
«Ой,— мудрец крикнул,— пропал я,
старухо!»
Впав бѣдній в яму, одбил себѣ ухо.
«Не впал бы ты в ров, безтолковый дѣду,
Чему моего не держишся слѣду?
Как ты, не видя перед носом рова,
Можеш знать звѣзды, главо безтолкова?»
З сих спекуляцій повела старуха
Назад до дому мудреца без уха.

EPIGRAMMA

Скажи мнѣ кратко мужа мудра дѣло! –
Імѣй свѣт в умѣ и здравіе тѣла.

FABULA DE TANTALO[1]

Цар Тантал * когдась Іовиша до дому
Цехмистра з богов звал к пиру царскому.
Іовиш, вѣдая політичны нравы,
Взаим Тантала на небесны стравы
Просил. Но куди, небесное зало
Совсѣм Тантала перещоголяло.
Іовиш своего любезного гостя
Не хотѣл пустит без дара так просто.
«Проси,— говорит,— что хоть при отходѣ!»
«Дай мнѣ тут кушать во вѣчніи роды»,—
Отвѣщал Тантал. Іовиш оскорбился,
Тантал просить так не устидился.
Но, помня важность шляхетского слова,
Сказал, что ему дорога готова.
Стал Тантал в небѣ пировать оттолѣ.
А что ж то нѣт при небесном столѣ?
Тут вина разны, тут нектар солодкій,
Услаждающій божественны глоткы,
Тут амвросія, вишних богов снѣды,
Против ней — пустош панскіи обѣды.
Вездѣ багрѣют розы пред глазамы,

---

[1] Міф про Тантала *(лат.)*.

Чудніи вездѣ курят фиміами.
Кричат по залѣ музы сладкогласны,
Все сам подносит Ганімед прекрасній,
Бахусов пѣстун сам пляшет пресмѣшно,
Всякій род шутов шутят преутѣшно.
И хоть в том хорѣ не бивал Далольо,
Однак за таких сто могл сам Аполло.
Коротко сказать: всѣ чувства тѣлесны
Услаждали там сладосты чудесны.
Тантал сидячи все смотрит умилно,
Все воздихает, хоть всего обилно,
Все лице морщит, страх трет его члены.
Трясевицею будто пораженній.
Что за причина? Сверху сквозь хоромы
Низпущен висит камень преогромній
Над саменкою его головою,
Не дает ему сидѣти в покою.
Боится, бѣдный, как себѣ порушит,
На власѣ висит, вот-вот в прах сокрушит.

QUID EST VIRTUS?[1]

Трудно покорити гнѣв и прочіи страсты,
Трудно не отдать себе в плотяніи сласты,
Трудно от всѣх и туне снести укоризну,
Трудно оставить свою за Христа отчизну,
Трудно взять от земли ум на горы небесны,
Трудно не потопитися в міра сего безднѣ.
Кто может побѣдить всю сію злобу древну,
Се цар — властитель крѣпок чрез силу
душевну.

---

[1] Що таке доброчинство? *(Лат.)*.

ФАБУЛА

Старичок нѣкій Філарет в пустинѣ
Проживал вѣк свой в дубравной
густинѣ.
Молодец нѣкий, Филидоном звался,
К бородатому старику пробрался,
5 Слиша от многих о нем предоволно,
Что пустинник свят и мудросты полной.
Как поздоровил честную сѣдину,
«Здоров будь!»,— сказал старик,—
и ты, сину».
«Не погнѣвайся, отче милосердій,
Скажи мнѣ, кій путь жизни свят
и твердій?
Мать моя мене и отец оставил,
10 Давно я о них обѣды отправил.
Ты мнѣ мѣсто их будь уже родитель,
А будеш, если будеш мнѣ учитель».
«Я, сину, и сам в мудрости
есмь скудній,
Знаю толко, что путь сей жизны
трудній».
15 «Здѣлай же милость, о сѣдая главо,
Все буду помнить, я мѣх не диравой».

«Опасно, сину, с свѣтом обиходся,
З свѣтом, пока жизнь, надобно боротся.
Старайся с чужих случаев меж людом,
20 А не с своих бѣд познать добро с худом;
Напримѣр, видиш, что побили вора,
Учись с него, что крадеж — бѣда скора;
Не братайсь с тѣм,
кто к добру не способній;
С преподобным бо будеш преподобній;
25 Паче ж дѣлай не то, что вѣтрогоны,
Не то, что велят разума законы.
Кому нравится нрав сей сегосвѣтній,
Не возможет тот в свѣтѣ не быть
бѣдній».
Филидон, видя, что се не на руку
30 Старій плещет,
вдруг почувствовал скуку.
«Благодарствую тобѣ,
старик сѣдовласій!»
«З богом, мой синку!» Пошел восвояси.
Свята се мудрость, однак не манѣрна,
Сам себѣ мислит. Послѣ, сискав вѣрна
35 По перью друга, принял марш в учены
Стороны, чтоб ум набыть совершенній.
Взяли молодца силою до пруса,
Когда он имѣл войну на француза.
А как дюжина годов миновала,
40 Домой Улікса судбина припхала.
Принял марш прямо в лѣс до Філарета,
Вспомянул его мудріи декрета.
«Спасайся, отче!» «Ты что за персона?»
«Помниш ли, отче святій, Филидона?»
45 «Ах, коль же ты стал манѣрна фігура!»
«Змучила мене свѣтовая буря!»

«На правом окѣ что то за затула?»
«Се мнѣ вишибла контузыю пуля».
«А то откуда на лбѣ страшна яма?»
50 «Трѣснуло ружжьо».
«А то что два шрама
На щекѣ?» «Эту рану взял на бойкѣ».
«Во фрунтѣ?»
«О нѣт, в трактірѣ в напойкѣ».
«Так как прилѣплен тебѣ шматок носа
Прилѣчен?»
«Он был зсѣчен от француза».
55 «И по всем лицу мушкы?» «Се короста».
«Она, думаю, французка, не проста.
Ты теперь, сину, и ходиш отмѣнно?»
«Упал с лошадѣ, викрутил колѣно.
И кромѣ того лѣкарѣ лѣчили,
60 Когда та болѣзнь позмикала жили».
«Чего ж ты плакать стал?
Плач не поможет
Тепера уже». «О боже мой, боже,
Ах, поможи мнѣ, отче святѣйшій!»
«Не могу теперь, сину любезнѣйшій!
65 Не слушал тогда моего совѣта,
Проси ж тепера о помощѣ от свѣта».

* * *

Все лице морщиш, печален всегда ты,
Се ли ты можеш жизнію назвати?
Тот суще живет, кто, весела зрака
Будучи, свѣтло жизнь ведет без мрака.
А кто печален, безпрестанно тужит,
Того мертвого смерть протяжна душит.

DE LIBERTATE[1]

Что то за волность? Добро в ней какое?
Ины говорят, будто золотое.
Ах, не златое, если сравнить злато,
Против волности еще оно блато.
О, когда бы же мнѣ в дурнѣ не пошитись,
Дабы волности не могл как лишитись.
Будь славен вовѣк, о муже избранне,
Волносты отче, герою Богдане!

---

[1] Про свободу *(лат.)*.

EST QUAEDAM MAERENTI FLERE VOLUPTAS[1]

Кто мнѣ дасть слези,
кто дасть мнѣ нинѣ дождевны?
Кто мнѣ дасть моря?
Кто дасть мнѣ рѣкы плачевны?
Да грѣх ридаю
И омиваю,
Во многоводних
Слезах несходних
Не почивши.
Изсушил очы адскій грѣхов моих пламень,
Сердце ожесточенно, как адамант-камень.
Нѣсть мнѣ ток слезній,
Дабы болѣзны,
Жжущы внутр уду,
Можно оттуду
Изблевати.
Ты, источников в горах развергшій проходы
И повѣсивій горѣ превиспренны воды,
Зрак вод наполни,
Да льет довольны,
Сердцу коснися,

---

[1] У горі певну втіху приносять сльози *(лат.)*.

Да ощутится,
Утѣх отче!
Аще же буду богат на токы мнѣ слезны,
Будут мнѣ оны одны утѣхы любезны.
Твоя и дурность
Над міра мудрость,
И плач над смѣхы —
Его утѣхы,
Чудній боже!

РАЗГОВОР О ПРЕМУДРОСТИ

Мудрость и человѣк

Человѣк

Любезная сестра иль как тебе назвать?
Доброты всякой ты и стройности ты мать.
Скажи мнѣ имя ты, скажи свое сама;
Вѣть всяка без тебе дурна у нас дума.

Мудрость

У греков звалась я Софіа в древной вѣк,
А мудростю зовет всяк руской человѣк,
Но римлянин мене Мінервою назвал,
А хрістіанин добр Христом мнѣ имя дал.

Человѣк

Скажи, живеш ли ты и в хинских сторонах?

Мудрость

Уже мнѣ имя там в других стоит словах.

Человѣк

Так ты и в варварских вѣть сторонах
живіош?

Мудрость

Куда ты мнѣ, друг мой, нелѣпую поіош?
Вѣть без мене, друг мой, одной чертѣ не быт!
И как же мнѣ, скажи, меж хинцами не жит?
Где ночь и день живет, где лѣто и весна,
Я правлю это всіо с моим отцем одна.

Человѣк

Скажи ж, кто твой отец?
Не гнѣвайсь на глупца.

Мудрость

Познай вперіод меня, познаеш и отца.

Человѣк

А с хинцами ты как обходишся, открой?

Мудрость

Так точно как и здесь:
смотрю, кто мой, то мой.

Человѣк

Там только вѣть одны погибшіе живут?

Мудрость

Сестра вам это лжет, так точно, как и тут.

Человѣк

А развѣ ж есть сестра твоя?

Мудрость

Да, у меня.

Сестра моя родна, как точно ноч у дня.

Человѣк

И лжет она всегда, хотя одной роднѣ?

Мудрость

Вѣть одного отца, но дѣти не однѣ.

Человѣк

Зовут же как?

Мудрость

Ей сто имен. Она,
Однак, у россіан есть безтолковщина.

Человѣк

С рогами ли она?

Мудрость

Дурак!

Человѣк

Иль с бородой!
Иль в клабукѣ?

Мудрость

Ты вріош! Она войдіот и в твой

Состав, если хотиш. Ах ты! Ищезни проч!
Вѣть я возлѣ тебе, как возлѣ свѣта ноч.

Человѣк

Ищезни лучше ты! Бѣжи с моих проч глаз!
Вѣть глупа ты сама, если в обман далась,
Чево здѣсь не слихать нигдѣ, ты всіо вріош
И, подлинно сказать, нелѣпую поіош.
Родился здѣсь народ и воспитан не так,
Чтоб диких мог твоих охотно слушать врак.
Чуть развѣ сищется один или другой,
Чтоб мог понравится сей дикой замисл твой.

* * *

Хоть сначала грѣх пріятен,
И по нѣжным ведет цвѣтам,
Но опослѣ есть ужасен,
Сіе узрит грѣшник сам.
Скоро-бо ввалится в грѣх,
Тотчас лишается утѣх
И чувствует одну печаль.
О грѣх, ты сначала сладок
И как благовонный бальзам,
Но послѣ, как алой гадкой,
Бываеш ты нашим сердцам.
Твой разлившися по душѣ яд
Опаляет, как пламенный ад,
И нещадно мучит да жжет.
Ты удка, сладостью обвита,
Но мы тебе жадно жрем,
Ты ехидна ядовита,
Но мы тебе в руки берем
И глотаем, как сладчайшій мед,
Но в ту минуту чувствуем вред,
А вред не звнѣ, но внутр души.

Твоя сначала личина
Нашим кажется очам,
Так как прекрасна картина
Всѣм слѣпо смотрящим нам.

Но вдруг твоя проходит краса
И как смертоносная коса
Устрашает наши сердца.

Ты нас, как агнец, встрѣчаеш
И являеш милой взор,
Но послѣ, как волк, терзаеш
И заражаешь, как мор.

Точиш, как неусыпаемый червь,
Рвеш и снѣдаеш, как лютый лев.
О лев! О червь! О скрыта моль!

Ты пучина всѣх есть жруща,
И глотаеш, как кит тощ,
Ты адска челюсть ядуща,
Зѣваеш бо день и нощь.

Строиши сѣти, как птицелов,
И маниш нас, как младых птенцов.
О сѣть! О клѣть! О хитр обман!

Ты точно тот звѣрь лютѣйшій,
Коего зрѣл богослов
В откровенiи святѣйшем,
Имѣвшаго седм рогов.

Тѣми рогами на всякой час
Спѣшит заклати и вбити нас.
О звѣр! О тигр! О аспид злый!

Из твоих челюст меч смерти
Летит быстро и разит.
И готов всѣх нас пожерти,
Сѣчет, колет и язвит.

От твоих острых и лютых стрѣл
Рѣдко кто не поврежден и цѣл.
О грѣх! О звѣрь! О лютый змій!
В твои отверзстыи двери
Идет и воин, идет и царь,
Идут и архіереи,
Бредет нищій и овчар.
В хитроплетенных твоих руках
Завяз и преподобный монах.
О кознь! О лов! О скрыта пасть!
Но грѣшник, в тебя влюбившись,
Самаго себя вредит.
И, тобою омрачившись,
Дремает, спит и не радит.
Но сколь же он нещастлив, бѣдняк,
О сем подумай прилежно всяк.
То от страху весь задрожиш.
Естли ж кто грѣховна яда
Не потщится изблевать,
То тот уже возлѣ ада,—
И нельзя его миновать.
Кто-бо имѣет в душѣ сей яд,
Тот в себѣ носит тартар и ад,
Плоды грѣхов, страх и мятеж.

Переклади
Г. С. Сковороди

МАРК АНТУАН МЮРЕ

O DELICATI BLANDA ETC[1]

О селянскій милій, любій мой покою,
Всяких печалей лишенній!
О источников шум журчащих водою,
О лѣс темній прохлажденній,
О шумящы кудры волосов древесних,
О на луках зелень красна,
О самота мати ради дум небесних,
О сумна тихость ужасна,
Где развѣ глас только птичое дает воле
Да сопѣлка пастухова,
Как вигонит овцы в благовонне поле,
Или в дом пригонит знова!
О мой столик малій ни скуп, ни излишній
Стравмы селскимы набратій!
Ни тѣ, чтоб господский раздражнить
вкус пишній
Кухар присмачил нанятій,
Но что синам с батком, наспѣвшим з оранья,

[1] О ніжна, мила... *(Лат.)*.

Сама варит мати в домѣ.
О бібліотеко, ты моя избранна,
О немногим книгы чтомы!
О каморка толко что одному вмѣстна!
О сне волній и пріятній!
О стезя к блаженству певна и извѣстна!
О путь всѣм мірским незнатній!
Коль ищу одних вас, коль дух мой палает,
Враз все пренебрег другое,
Коль бѣжит до вас всяк, всяк вас почитает.
Над богатство все мірское,
Кто водою духа грязь омил очесну
И вкусил мудрости истой.
Ты ж, мой друг, сподоблен воду пить
небесну,
Коей чужд сей мір нечистой,
Тягнеш ли в один гуж, или мучен злою
Славы и богатства молью.
Лучше селских утѣх и мила покою
Чтеш дворских житій неволю?
О, прошу тебе я гор сіонских ради,
Кую ты видѣл смлада гору,
Изволь от старика друга совѣт взяти,
Кой сам он взял, но не впору
Кто тебе от книжок и от волѣ манит,
Знай, что лестны суть тѣ душы.
Знай, что под медом слов скритій яд,
обманы,
Бѣгай сих душ, заткнув ушы.
Блаженна живет не в златом металлѣ,
Ни в індійских маргарітах
Сердце нежадное сито будет малим
Жадность же ничом же сита.
Когда жизнь проводить ест тебѣ откуду

Тиха, сладка и свободна,
То скажи, тебе бѣс кій женет отсюду
Взять оковы самохотно?
І смотрѣть в житіи на чужую волю
Трепещя на панскы взоры?
Ну, расторгни узы, збій ярмо додолу.
Будь твой свободитель скорій!
Дерзни быть щасливим, от всего будь волній,
Что к землѣ ум пригвождает,
Да паряя виспр, гдѣ дом пространства полній,
Лишь от вѣчных помишляет
І слѣпого щастя дары всѣ в сем свѣтѣ
Несмислам остав на диво,
О когда бы еще в цвѣтущем лѣтѣ,
А не в сей уже вѣк сивой
Друг старик, кій умній,
рассказал ее с толком,
Что твой друг тепер толкует,
То б я лѣт, что в дворской службѣ терял столко,
Не оплакивал днесь всуе.

IN NATALEM JESU[1]

О ночь нова, дивна, чудна,
Яснѣйшая свѣтла полудня,
Когда чрез мрак темній, черній
Блиснул солнца свѣт невечерній.
Веселѣтеся, яко с намы бог,
Яко с намы бог.

[1] На день народження Ісуса *(лат.)*.

Кой всѣ моря усмиряет.
Кой богу нас всѣх примиряет,
Сей в нищетной днесь хижинѣ
Нищети нас учит всѣх нинѣ.
Веселитеся, яко с намы бог.

Там под Вифлеемским градом
Пастухы, пасуще стадо,
Всѣх первѣе вѣстѣ пріемлют,
Что к нам Христос прійде на землю
Чрез ангелов, яко с намы бог.

Видно, что богу люба
Та простота беззлобна, груба,
Кая хранит правость ревно
Чрез простой свой нрав вѣрной, древной.
Веселѣтеся, яко с намы бог.

Вифлеемска возлѣ града
Там пастирский сонм берег стада...
На глас: «Похвалѣмо царя Христа».

ПОХВАЛА АСТРОНОМІИ

(Із книги «Фасти»)

Щасливы, кои тщились еще в вѣк старинній
Взвесть ум виспр и примѣчать
звѣздних бѣгов чины.
Можно вѣрить, что оны, всы земніи здоры
Оставя, взойшли сердцем в небесніи горы.
Не отвлекло сердец их угодіе плоты,
Ни воинскіи труда, ни штатскы заботы,
Ни вѣтренная слава, ни праздніи честы,
Ниже безмѣрних богатств приманчивы лесты.
Придвинув пред очы нам, здѣлали извѣстны
И подвергли под ум свой теченія звѣздны.
Так-то должно восходить на кругы прегорны.
Не так, как исполины когдась богоборны.

SIMILITUDINES EX VIRG. 2 AENEIDE[1]

Similitudo clamantis Laocontis,
circumplicati a draconibus[2].
Каковій ужасно испущает рикы,
Когда не добит бѣжит от жерца бик дикій.
Similitudo Aeneae spectantis ex super domo sua
incendium Trojae[3].
Так, как огонь в пашнѣ впадет при бурях
жестоких
Или быстрій дождевній поток с гор високих
Нивы и красны сѣвы ломит, постилая,
І стремглав тащит лѣсы, столпѣет не зная,
Слиша шум сверх скал пастир.
Simil. Aeneae, guomodo Trojae noctu cum sociis
in medium hostium sese conjecit[4]
...Послѣ ж в той минутѣ,
Как хищны волкы, коих в темную ноч лютій
Глад слѣпо вигнал с язвин,
дома ж племя само

---

[1] Образи з 2-ї книги «Енеїди» Вергілія *(лат.)*.

[2] Образ Лаокоона, що кричить, обвитий зміями *(лат.)*.

[3] Образ Енея, що дивиться з висоти свого будинку на пожежу Трої *(лат.)*.

[4] Образ Енея, який вночі з товаришами кинувся з Трої в лави ворогів *(лат.)*.

Ждет, зѣвая несито; чрез огнь, чрез меч прямо
Бѣжим на явную смерть.
Quomodo Androgeus imprudens noctu in hostes
resiliit [1].
Остолбѣл и порвался вдруг назад с словамы
Так, как кто меж терніем невзначай ногамы
Наступит змія и вдруг зблѣднет, отбѣгая,
А она злится, с ядом шію поднимая.
Quale certamen inter Aeneam et nobilissimum
Qraecorum super Helena [2].
Так, как когда збѣжатся вѣтры полномочно
Бурним вихром з запада, юга и восточной
Стороны, трещат лѣсы, кипят вознесенны
Волны и с пѣском рвутся виспр мѣста
безденны.
Cui similis erat Pyrrhus, cum inter ceteros
oppugnaret regiam Priami [3].
Каков змій, когда на свѣт вишол полній яда,
Кой крился под землею в час зимнаго хлада,
Скинувши ж линовище в день весны
прекрасной,
Вьется спиною в ціркул, по коих блеск ясной,
А слизку грудь подняв виспр,
взор яростномечній
Кидает, сичит с устен язик треконечній.

---

[1] Яким чином Андрогей, необережно зіткнувшись уночі з ворогом, відступив *(лат.)*.

[2] Який бій відбувся між Енеєм і найблагороднішим з греків через Єлену *(лат.)*.

[3] На кого схожий був Пірр, коли він разом з іншими вчинив напад на столицю Пріама *(лат.)*.

БАСНЯ ЕСОПОВА

Преображенна на новый вид малороссійскими фарбами для учеников поетики 1760-го года в Харьковѣ. Вина сея басни та, что многіи от учеников, нимало к сему не рожденны, обучалися.

Козля от стада осталось до бѣса.
Се ж и товариш бѣжит — Волк из лѣса,
Кинулось было с начала в утѣки.
Потом ставши, так сказало Драпѣкѣ:
«Я знаю, что мнѣ нелзя минуть смерти
От твоих зубов. Но будь милосердый!
Здѣлай, молю тя, ту милость едину:
На флейтузѣ мнѣ заграй на кончину,
Чтоб моя мнѣ жизнь увѣнчалась мила.
Сам, мудрый, знаешь, что в концѣ вся сила...»
«Не знал я сего в мнѣ квалитета»,—
Волк себѣ мыслит... Потом минавета
Начал надувать, а плясать Козлятко,
Волка хвалами подмазуя гладко.
Вдруг юрта собак, как вихр, вкруг их стала.
Музиканту з рук и флейта упала.
Просто до Волка — сей той щипнет, вкусит.
И сам капелмейстр плясать уже мусит.
Вдруг Черногривка хвать за поясницу,
А Жук с Бѣлком за горлову цѣвницу,
Кудлай да Гривко упялися в бедра.
Вопль раздается в долинах от вéдра.
Еще ж наспѣл Хвост, сюда ж рыло пхает,
Не дотолпятся. А он воздыхает:
«На что (сам себѣ) стал ты капелмейстром,
Проклятый, з роду родившись кохмейстром?
Не лучше ль козы справлять до росолу,
Неж заводити музиканску школу?

А! а! достойно!..» А собаки, рыла
Потопивши, рвут... И так смерть постигла.

ПРИКАЗКА

Не ревнуй в том, что не данно от бога.
Без бога (знаешь) ни же до порога.
Аще не рожден — не суйся в науку.
Ах! Премного сих вѣчно пали в муку,
Не многих мати породила к школе́.
Хочь ли быть щастлив?—будь сыт в своей долѣ.

Конец.

Сія о музыкантѣ Волкѣ казка успѣла до того, что пастырь добрый Іоасаф Миткевич больше 40 отроков и юнош свободил от училищнаго ига во путь природы их, ревнуя человѣколюбію — не тщеславію. Сему и аз ревнуя, написах книжицу «Алфавит Мира».

Г. С.

HORATII L. II, ODA X

Прямо жить будеш, ниже по глубоком
Плавая морѣ, иль паря высоко,
Ниже по брегу бѣгая волн грозних,
Будучи праздно.
Кто умѣренность святу наблюдати
Умѣет, в домѣ его не видати
Вещей изящных, одеж златотканных,
Палат избранных.
Всегда частѣе дерева высоки,
Двигаясь, шумлять от вѣтров жестоких,
Гром бьет на верх гор;
храм чѣм вгору выше,
Падает нижше.
Кто мѣру хранит, в щасти не гордится,
Небезнадежен в бѣдѣ, как случится,
Зная, что щасте от бога едина,
И всяка премѣна.
Великодушен в время нещастливо
Будь и всѣ бѣди сноси терпѣливо,
Щастіем тебѣ, ах, не возносися,
Но болш смирися!

ОДА
(JESUITAE SIDRONII HOSII)

ОСНОВАНИЕ ОДЫ

Живет и средѣ молвы уединеніе.

Друг мой Георгій! Когда любиш жить во уединенных и спокойных мыслях, то нѣт тебѣ нужды забродить в дремучіе лѣса и крыться от гостей в пустых и диких удоліях.

Не угадал тот, кто вѣрит, будьто печаль не найдет нас в горах и пропастех земных. Ах! Пустыня не довлѣет сама собою преградить путь в душу нашу мыслям безпокойным.

Вот! Тот один сам себѣ живет и сам с собою прямо дружит и ползуется, кого не мучит страх и прихоть, а возшедшой в горняя со тіцаніем души его ни подлая грусть, ни рабская несытость застрѣлить не может.

Таков и средѣ городской молвы сыщет тишину безмолвную, находясь всегда сам своим

обладателем. Он, всегда городских и домашних мятежей убѣгая, и сам своего затѣйнаго сердца удалился.

Пускай он проживет средѣ кипящих житейских волн и средѣ лютых военных громов! Пускай шатается вблизи ярость и гнѣв с кровожадными мечами!

Но он безпристрастно взирает на грозныя салдатскія лица с брязком их и, видя в своих околичностях оружейныя молніи, шум паденія государств слышит безбоязненно.

Не завидит побѣдам, от восток до запад власть простирающим, вѣдая, что обладатель здѣлався слугою для множайших, бывает рабом сердечных своих подлостей.

Земное царство есть держать скипетр, пасущій свирѣпѣющія народы, и блистать на престолѣ в драгоцѣнном вѣнцѣ пред покарающимися языки.

А царство небесное есть взойти на Сіон и жить превосходнѣе и вышше подлости мятежных прихотей. Сія есть божественная побѣда, дивное торжество, прямой мир и уединеніе для всѣх.

Одна вышняя премудрость обладает неукротимыми звѣрьми, плотскія воли стремленіями. Она дарует душѣ тишину, не получаемую и всемірными лаврами.

Сего сокровища не ищи внѣ себя. Уединеніе — внутрь тебе, покой в сердцѣ твоем: от-

рѣжь и убій, попери волю твою буйную, иначе хоть покори всю вселенную, не сыщеш.

Сей прямой и блаженный покой живет и в городских жилищах. Он ни от случая, ни от мѣста не зависит. Не заключен в мызах ни в веселительных вертоградах, не привязан к прекрасным веселых рѣк берегам, ни к райским поморским холмам.

Горная мудрость есть в мыслях наших то, что солнце. Тѣлесное око наше ночным мраком и пасмурными стужами затмѣвается. Но сіе недремлющее вселенныя око и неугасающая лампада при своем есть всегда сіяніи.

Скажи мнѣ, страждет ли солнце тогда, когда море восходит и бѣсится, когда чернѣет тучами и ярится бурями наш воздух, когда ревут громы, а молніи трясут землею?

Пускай юг клокощет и изблевает тучи! Пускай сѣвер стрѣляет льдяною дробью! А прекрасное лице солнца превыспренно там, гдѣ чин чистых звѣзд блистает.

Не безпокоят свѣта его ни снѣги, ни грады. Смѣется бурным вихрам и воздушным бѣшенствам, сіяя на присносвѣтлом ефирѣ вышше всѣх туч и духов поднебесных.

Так-то пустынею и человѣк просвѣщенный наслаждается. Он всегда имѣет случай жить при одном себѣ и при богѣ в покоѣ. А когда молчит, тогда сам с собою бесѣдует, возвысився сердцем вышше всей тлѣни, и своей.

Τε λος

ANTISTROPHE

СИРѢЧЬ ПРОТИВНОЕ ОСНОВАНІЕ ОДЫ:

Живет и средѣ уединенія молва.

Что пользы бѣжать от городской молвы в отдаленныя лѣса за житіем уединенным? Знай, что, поколь не сыщеш покоя в пещерах сердца твоего, не найдеш его в лѣсах.

Вѣдай, что всякія мѣста имѣют свои безпокойности. Туда же вслѣд за хозяином поволочется толпа едких и грустных дум, червь мучительных мыслей, хоть изволит он сухим путем, хоть морским шествовать.

Сіи крилатые злые духи постигнут тебе в самом нѣдрѣ африканских и на лонѣ азіатских удолій, не спрятаешся от них с горскими татарами на высотах гор Кавказских и Персидских.

Не уйдіош от ловких кохтей их ни аглицкими бѣгунами, ни манежным лошаком, ни почтовою коляскою, ни многокрилатым пакетботом.

Славный учитель Іероним скрылся от Рима в пещерѣ Вифлеемской. Но как сам себе в совѣсти боялся, казалось, будьто и здѣсь шумлят в ушах его римскіе карневалы и дамскіе танцы.

«Прощай, Рим! Я прочь от тебе бѣгу,— садясь в корабль, говорит: — здравствуйте, святыя горы сирскія!» Но немилосердный Рим за сим богословом со всѣми страстьми вслѣд погнался.

Наконец, привел его бог к глухой его и нѣмой пещерѣ. «Радуйся, вертепе вифлеемскій!— вскричал богослов,— здравствуй, о пристанище, о вѣрная гавань плаванія моего!»

«Прiйми мене страннаго, волнующагося бурею и истомленнаго сухопутством, распростри тихое и безмольвное нѣдро твое кораблю моему, будь обуреванію моему вѣнец и шабаш!

Здесь я бросил надежной якор. Не вырвет его ни одна ярость морская, и не оторвет канатов кипящая бурею пучина, при сей гавани судно мое обуздавающих.

О вертепе! Сладкое жилище мира и спокойствія, вмѣстилище цѣломудрія и страха божія! Сіи спутницы мои, сіи добродѣтели развѣ не могут мене здѣлать спокойным?

Будь ты, о пещера, моей тишины столица! В тебѣ я стану жить, сам себѣ господин и повелитель. В тебѣ я найду, чего найтить нелзя в царских чертогах и позлащенных палатах».

Такою надеждою нещасный тщетно ласкал себе, обѣщая спокойство. Душа его страстью, как рыбка удкою, назад в Рим поволочена и вержена во внутреннiй городскiй мятеж.

Что дѣлать? Повергся тѣлом ниц на жосткой и студеной пол в пещерѣ, обливаясь слезами, что молитва его не дошла к престолу вышняго и что желаніе уничтожено его.

Рыданія и вопля жалостнаго весь вертеп наполнился, орошен молящагося слезами. Но мечтаній римских, будьто увязшей в душу удки, ни слезы, ни жалобы не могут исторгнуть.

Схватя уломок каменный, бъется в обнаженную грудь, выгнать из оной едкую грусть стараясь, обвѣсил, как в вавилонской плѣни, на сучьях червленную свою мантію.

Кровью краснѣет, ах, поранена частыми ударами грудь! Но Рим, хоть отдаленный, влечет тысячу раз сердце его в средину своих пированій и дамских плясаній.

Бѣглые взоры, нѣжные глаза женскіе, шуточныя улыбки, щогольные башмачки, розовые чулки часто поневолѣ сердечным его очам представляются в темной яскинѣ.

Бѣдная пища была его лѣсные плоды, дикіе фрукты, суровые ягоды, терпкіе овощи, что только могло попадаться ему в жостких кустарниках, в терновниках и в стропотных пропастех.

Запустѣлые волоса, блѣдное лицо, впадшіе под лоб очи — все сіе изображало изсохшую

и измученную харю, с одиних костей и кожи состоящую, словом, муміа, или скелет.

Но при всем том Рим не отвязался от него. Нахально день и ночь плачущаго воображеніями безпокоит. Врѣзанный в сердце портрет Рима столько же, как и сам город, уязвлял его.

Конец.

Басни
Харьковскія

ЛЮБЕЗНЫЙ ПРІЯТЕЛЬ!

В седмом десяткѣ нынѣшняго вѣка, отстав от учителской должности и уединяясь в лежащих около Харькова лѣсах, полях, садах, селах, деревнях и пчелниках, обучал я себе добродѣтели и поучался в бібліи; притом, благопристойными игрушками забавляясь, написал полтора десятка басень, не имѣя с тобою знаемости. А сего года в селѣ Бабаях умножил оные до половины. Между тѣм, как писал прибавочные, казалось, будто ты всегда присутствуеш, одобряя мои мысли и вмѣстѣ о них со мною причащаясь. Дарую ж тебѣ 3 десятка басень, тебѣ и подобным тебѣ.

Отческое наказаніе заключает в горести своей сладость, а мудрая игрушка утаевает в себѣ силу.

Глупую важность встрѣчают по виду, выпроважают по смѣху, а разумную штуку важный печатлѣет конец. Нѣт смѣшняе, как умный вид с пустым потрохом, и нѣт веселѣе, как смѣшное лицо с утаенною дѣлностью. Вспомните пословицу: красна хата не углами, но пирогами.

Я и сам не люблю превратной маски тѣх людей и дѣл, о коих можно сказать малороссійскую пословицу: Стучит, шумит, гремит... А что там? Кобылья мертва голова бѣжит. Говорят и великороссійцы: Летала высоко, а сѣла недаліоко,— о тѣх, что богато и красно говорят, а нечево слушать. Не люба мнѣ сія пустая надменность и пышная пустошь, а люблю тое, что сверху ничто, но в серіодкѣ чтось, снаружи ложь, но внутрь истина. Такова рѣчь и человѣк назывался у еллин σιληνός, картинка, сверху смѣшна, но внутрь благолѣпна.

Друг мой! Не презирай баснословія! Басня и притча есть то же. Не по кошельку суди сокровище, праведен суд суди. Басня тогда бывает скверная и бабія, когда в подлой и смѣшной своей щелухѣ не заключает зерно истины, похожа на орѣх свищ. От таких-то басень отводит Павел своего Тимофея (I к Тим., гл. 4 ст. 7). И Петр не просто отвергает басни, но басни ухищренныя, кромѣ украшенной наличности, силы Христовой не имущіе. Иногда во вретищѣ дражайшій кроется камень. Пожалуй, ражжуй сіи Павловскіи слова: «Не внимающе іудейским баснем *, ни заповѣдем человѣк, отвращающих от истины». Как обряд есть без силы божіей — пустошь, так и басня, но без истины. Если ж с истиною, кто дерзнет назвать лживою? «Вся убо чиста чистым, оскверненным же и невѣрным ничто же чисто, но осквернися их ум и совѣсть» (К Тіт., I). Сим больным, лишенным страха божія, а с ним и добраго вкуса, всяка пища

кажется гнусною. Не пища гнусна, но осквернися их ум и совѣсть.

Сей забавный и фігурный род писаній был домашній самим лучшим древним любомудрцам. Лавр и зимою зелен. Так мудріи и в игрушках умны и во лжѣ истинны. Истина острому их взору не издали болванѣла так, как подлым умам, но ясно, как в зерцалѣ, представлялась, а они, увидѣв живо живый ея образ, уподобили оную различным тлѣнным фигурам.

Ни одни краски не изъясняют розу, лілію, нарцысса столько живо, сколько благолѣпно у них образует невидимую божію истину, тѣнь небесных и земных образов. Отсюду родились hieroglyphica, emblemata, symbola [1], таинства, притчи, басни, подобія, пословицы... И не дивно, что Сократ *, когда ему внутренный ангел предводитель во всѣх его дѣлах велѣл писать стіхи, тогда избрал Езоповы басни. И как самая хитрѣйшая картина неучоным очам кажется враками, так и здѣсь дѣлается.

Самое солнце всѣх планет и царица бібліа из тайнообразующих фігур, притчей и подобій есть богозданна. Вся она вылѣплена из глинки и называется у Павла буйством. Но в сію глинку водхнен дух жизни, а в сем буйствѣ кроется мудрѣе всего смертнаго. Изобразить, приточить, уподобить значит то же.

Прійми ж, любезный пріятель, дружеским сердцем сію небезвкусную от твоего друга мыслей его воду. Не мои сіи мысли и не я

---

[1] Ієрогліфіка, емблематика, символіка *(лат.)*.

оные вымыслил, истина есть безначальна. Но люблю — тѣм мои, люби — и будут твои. Знаю, что твой тѣлесный болван далеко разнится от моего чучела, но два разноличныи сосуды одним да наполнятся лікером, да будет едина душа и едино сердце. Сія-то есть истинная дружба, мыслей единство. Все не наше, все погибнет и саміи болваны наши. Одни только мысли наши всегда с нами, одна только истина вѣчна, а мы в ней, как яблонь в своем зернѣ, сокрыемся.

Питаймо ж дружбу. Пріими и кушай с Петром четвероногая звѣри, гады и птицы. Бог тебѣ да благословляет! С ним не вредит и самій яд языческій. Они не что суть, как образы, прикрывающіи, как полотном, истину. Кушай, поколь вкусиш с богом лучшое.

Любезный пріятель! *Твой вѣрный слуга, любитель священныя библіи Григорій Сковорода.*

1774 г., в селѣ Бабаях, наканунѣ 50-тницы.

Басня 1

СОБАКИ

В селѣ в хазяина жили двѣ собаки. Случилося мимо ворота проѣжжать незнакомому. Одна из них, выскочив и полаяв, поколь он с виду ушел, воротилась на двор.

— Что тебѣ из сего прибыло? — спросила другая.

— По крайней мѣрѣ, не столько скучно,— отвѣчала она.

— Вить не всѣ ж,— сказала разумная,— проежжіе таковы, чтоб их почитать за непріятелей нашего хазяина, а то бы я и сама должности своей не оставила, несмотря на то, что прошедшей ночи нога моя вольчими зубами поврежденна. Собакою быть дѣло не худое, но без причины лаять на всякого дурно.

Сила. Разумный человѣк знает, что охуждать, а безумный болтает без разбору.

Басня 2

ВОРОНА И ЧИЖ

Неподалеку от озера, в котором видны были жабы, Чиж, сидя на вѣтвѣ, пѣл. Ворона в близости тож себѣ квакала и, видя, что Чиж пѣть не перестает:

— Чего ты сюда же дмешся, жабо?

— А для чего ты мене жабою зовеш? — спросил Чиж Ворону.

— Для того, что ты точно такой зеленой, как вон тая жаба.

А Чиж сказал:

— О, ежели я жаба, тогда ты точная лягушка по внутренному твоему орудію, которым пѣніе весьма им подобное отправляеш.

Сила. Сердце и нравы человѣческіи, кто он таков, свидѣтелствовать должны, а не внѣшніи качества. Древо от плодов познавается.

Басня 3

ЖАВОРОНКИ

Еще в древніе вѣка, в самое тое время, как у орлов черепахи лѣтать учивались, молодой Жаворонок сидѣл недалече того мѣста, гдѣ одна с помянутых черепах, по сказкѣ мудрого Езопа, лѣтанье свое благополучно на каменѣ окончила с великим шумом и треском. Молодчик, спугавшись, пробрался с трепетом к своему отцу:

— Батюшка! Конечно, возлѣ тоей горы сѣл орел, о котором ты мнѣ когдась говорил, что она птица всѣх страшнѣе и силнѣе...

— А по чему ты догадуешся, сынок? — спросил старик.

— Батюшка! Как он садился, я такой быстроты, шуму и грому никогда не видывал.

— Мой любезнѣйшій сынок — сказал старик,— твой молоденькій умок... Знай, друг мой, и всегда себѣ сію пѣсеньку пой:

Не то орел, что высоко лѣтает,
Но то, что легко сѣдает...

Сила. Многіи без природы изрядныи дѣла зачинают, но худо кончат. Доброе намѣреніе и конец всякому дѣлу есть печать.

Басня 4

ГОЛОВА И ТУЛУБ

Тулуб, одѣт в великолѣпное и обширное с дорогими уборами одѣяніе, величался перед Головою и упрекал ей тѣм, что на нея ни десятая доля не исходит в сравненіи его великолѣпія...

— Слушай, ты, дурак! Если может помѣстится ум в твоем брюхѣ, то разсуждай, что сіе дѣлается не по большему твоему достоинству, но потому, что нелзя тебѣ столь малым обойтится, как мнѣ,— сказала Голова.

Фабулка сія для тѣх, которыи честь свою на одном великолѣпіи основали.

Басня 5

ЧИЖ И ЩИГЛИК

Чиж, вылетѣв на волю, слетѣлся с давним своим товарищем Щиглом, кой его спросил:

— Как ты, друг мой, освободился?.. Расскажи мнѣ!

— Чудным случаем,— отвѣчал плѣнник.— Богатый турка пріехал с посланником в наш город и, прохаживаясь для любопытства по рынкѣ, зашел в наш птичей ряд, в котором нас около четырехсот у одного хазяина висѣло в клѣтках. Турка долго на нас, как мы один пред другим выспѣвывали, смотрѣл с сожалѣніем, наконец:

— А сколько просиш денег за всѣх? — спросил нашего хозяина.

— 25 рублев,— он отвѣчал.

Турка, не говоря ни слова, выкинул деньги и велѣл себѣ подавать по одной клѣткѣ, с которых, каждого из нас на волю выпущая, утѣшался, смотря в разные стороны, куда мы разлѣтывали.

— А что ж тебе,— спросил товарищ,— заманило в неволю?

— Сладкая пища да красная клѣтка,— отвѣчал щасливец. — А теперь, поколь умру, буду благодарить богу слѣдующею пѣсенькою:

Лучше мнѣ сухар с водою,
Нежели сахар с бѣдою.

Сила. Кто не любит хлопот, должен научиться просто и убого жить.

Басня 6

КОЛЕСА ЧАСОВІИ

Колесо часовой машины спросило у Другаго:

— Скажи мнѣ, для чего ты качаешся не по нашей склонности, но в противную сторону?

— Мене,— отвѣчало Другое,— так здѣлал мой майстер, и сим вам не только не мѣшаю, но еще вспомоществую к тому, дабы наши часы ходили по разсужденію солнечнаго круга.

Сила. По разным природным склонностям и путь житія разный. Однак всѣм один конец — честность, мир и любовь.

Басня 7

ОРЕЛ И СОРОКА

Сорока Орлу говорила:

— Скажи мнѣ, как тебѣ не наскучит непрестанно вихром крутиться на пространных высотах небесных и то вгору, то вниз, будто по винтовой лѣстницѣ, шататься?..

— Я бы никогда на землю не опустился,— отвѣчал Орел,— если б тѣлесная нужда к тому мене не приводила.

— А я никогда бы не отлѣтывала от города,— сказала Сорока,— если бы орлом была.

— И я то же бы дѣлал,— говорил Орел,— если бы был сорокою.

Сила. Кто родился к тому, чтоб вѣчностью забавляться, тому пріятнѣе жить в полях, рощах и садах, нежели в городах.

Басня 8

ГОЛОВА И ТУЛУБ

— Чѣм бы ты жива была,— спросил Тулуб Голову,— если бы от мене жизненных соков по части в себе не вытягивала?

— Сіе есть самая правда,— отвѣчает Голова,— но в награжденіе того мое око тебѣ свѣтом, а я вспомоществую совѣтом.

Сила. Народ должен обладателям своим служить и кормить.

Басня 9

МУРАШКА И СВИНЬЯ

Свинья с Мурашкою спорили, кто из них двоих богатѣе. А Вол был свидѣтелем правости и побочным судьею.

— А много ли у тебе хлѣбнаго зерна,—спросила с гордою улыбкою Свинья,—прошу объявить, почтенная госпожа?..

— У мене полніохенька горсть самого чистаго зерна.

Сказала как только Мурашка, вдруг захохотали Свинья и Вол со всей мочи.

— Так вот же нам будет судьею господин Вол,— говорила Свинья.— Он 20 лѣт с залишком отправлял с великою славою судейскую должность, и можно сказать, что он между всею своею братіею искуснѣйшій юріста и самой острой аріфметик и алгебрік. Его благородіе может наш спор легко рѣшить. Да он же и в латынских дыспутах весьма, кажется, зол.

Вол послѣ сих слов, мудрым звѣрком сказанных, тотчас скинул на щеты и при помощи аріфметическаго умноженія слѣдующее здѣлал опредѣленіе:

— Понеже бѣдная Мурашка точію одну горсть зерна имѣет, как сама призналася в

том добровольно, да и, кромѣ зерна, ничего больше не употребляет, а, напротив того, у госпожи Свиньи имѣется цѣлая кадь, содержащая горстей 300 с третью, того ради по всѣм правам здраваго разсужденія...

— Не то вы щитали, господин Вол,— перервала его рѣч Мурашка.— Надѣньте очки да расход против приходу скиньте на щеты...

Дѣло зашло в спор и перенесено в вышшей суд.

Сила. Не малое то, что для обыходки довольное, а довольство и богатство есть то же.

Басня 10

ДВѢ КУРИЦЫ

Случилось Дикой Курицѣ залетѣть к Домашней.

— Как ты, сестрица, в лѣсах живешь? — спросила Домовая.

— Так слово в слово, как и протчіи птицы лѣсныи,— отвѣчала Дикая.— Тот же бог и мене питает, который диких кормит голубов стадо...

— Так они же и лѣтать могут хорошо,— промолвила хазяйка.

— Ето правда,— сказала Дикая,— и я по тому ж воздуху лѣтаю и довольна крильями, от бога мнѣ данными...

— Вот етому-то я, сестрица, не могу вѣрить,— говорила Домосѣдка,— для того что я всилу могу перелетѣть вон к етому сараю.

— Не спорю,— говорит Дичина,— да притом же то извольте, голубушка моя, разсуждать, что вы с маленьких лѣт, как только родились, изволите по двору навозы разгребать, а я мое лѣтанье ежеденным опытом твердить принужденна.

Сила. Многіи, что сами здѣлать не в силах,

в том протчіим вѣрить не могут. Безчисленныи нѣгою отучены пѣшешествовать. Сіе дает знать, что как практіка без сродности есть бездѣлная, так сродность трудолюбіем утверждается. Что ползы знать, каким образом дѣлается дѣло, если ты к тому не пріобык? Узнать не трудно, а трудно привыкнуть. Наука и привычка есть то же. Она не в знаніи живет, но в дѣланіи. Вѣдѣніе без дѣла есть мученьем, а дѣло — без природы. Вот чем разнится scientia et doctrina (знаніе и наука).

Басня 11

ВѢТЕР И ФІЛОСОФ

— О, чтобы тебе чорт взял, проклятой!..

— За что ты мене браниш, господин філософ,— спросил Вѣтер.

— За то,— отвѣтствует Мудрец,— что как только я отворил окно, чтоб выбросать вон чеснокову шелуху, ты как дунул проклятым твоим вихром, так все назад по цѣлому столу и по всей горницѣ разбросал, да еще притом остальную рюмку с вином, опрокинувши, разшиб, не вспоминая тое, что, раздувши из бумажки табак, все блюдо с кушаньем, которое я по трудах прибрался было покушать, совсѣм засорил...

— Да знаеш ли,— говорит Вѣтер,— кто я таков?

— Чтоб я тебе не разумѣл? — вскричал Фізик.— Пускай о тебѣ мужички разсуждают. А я послѣ небесных планет тебе моего внятія не удостоеваю. Ты одна пустая тѣнь...

— А если я,— говорит Вѣтер,— тѣнь, так есть при мнѣ и тѣло. И правда, что я тѣнь, а невидимая во мнѣ божія сила есть точным тѣлом. И как же мнѣ не вѣять, если мене все-

общій наш создатель и невидимое вся содержащее существо движет.

— Знаю,— сказал Філософ,— что в тебѣ есть существо неповинное потолику, поелику ты Вѣтер...

— И я знаю,— говорил Дух,— что в тебѣ столько есть разума, сколько в тѣх двух мужичках, с которых один, нагнувшись, поздоровил мене заднею безчестною частью, задравши платье, за то, что я раздувал пшеницу, как он ея чистил, а другій такой же комплемент здѣлал в то время, как я ему не давал вывершить копну сѣна, и ты у них достоин быть головою.

Сила. Кто на погоды или урожай сердится, тот против самого бога, всястроящаго, гордится.

Басня 12

ОСЕЛКА И НОЖ

Нож бесѣдовал с Оселкою.

— Конечно, ты нас, сестрица, не любиш, что не хочеш в стать нашу вступить и быть ножом...

— Ежели бы я острить не годилась,— сказала Оселка,— не отреклася бы вашему совѣту послѣдовать и состоянію. А тепер тѣм-то самим вас люблю, что не хочу быть вами. И, конечно, ставши ножом, никогда столько одна не перерѣжу, сколько всѣ те ножи и мечи, которые во всю жизнь мою переострю; а в сіе время на оселки очень скудно.

Сила. Родятся и такіе, что воинской службы и женитбы не хотят, дабы других свободнѣе поощрять к разумной честности, без которой всяка стать недѣйствителна.

Басня 13

ОРЕЛ И ЧЕРЕПАХА

На похилом над воду дубѣ сидѣл Орел, а в близости Черепаха своей братьи проповѣдовала слѣдующее:

— Пропадай оно лѣтать... Покойная наша прабаба, дай бог ей царство небесное, навѣки пропала, как видно в історіах, за то, что сей проклятой наукѣ зачала было у орла обучатся. Самой сатана * оную выдумал...

— Слушай, ты, дура! — перервал ея проповѣдь Орел.— Не чрез то погибла премудрая твоя прабаба, что лѣтала, но тѣм, что принялася за оное не по природѣ. А лѣтанье всегда не худе ползанья.

Сила. Славолюбіе да сластолюбіе многих поволокло в стать, совсѣм природѣ их противную. Но тѣм им вреднѣе бывает, чем стать изряднѣе, и весьма немногих мати родила, например, к філософіи, к ангелскому житію.

Басня 14

СОВА И ДРОЗД

Как только Сову усмотрѣли птицы, начали взапуски щипать.

— Не досадно ли вам, сударыня,— спросил Дроздик,— что без всякой вашей винности нападают? И не дивно ли ето?

— Нимало не дивно,— отвѣчала она.— Они и между собою то же самое всегда дѣлают. А что касается до досады, она мнѣ сносна тѣм, что хотя мене сороки с воронами и граками щиплют, однак орел с пугачем не трогают, притом и афинскіе граждане имѣют мене в почтеніи *.

Сила. Лучше у одного разумнаго и добродушнаго быть в любви и почтеніи, нежели у тысячѣ дураков.

Басня 15

ЗМІЯ И БУФОН

Как Змія весною скинула линовище, Буфон, ея усмотрѣв:

— Куда вы, сударыня,— сказал с удивленіем,— отмолодѣли! Что сему причиною? Прошу сообщить.

— Я вам с охотою сообщую мой совѣт.— Змий говорит: — Ступайте за мною!

И повела Буфона к той тѣсной скважинѣ, сквозь которую она, с великою трудностію продравшись, всю старинную ветошь из себе стащила.

— Вот, господин Буфон, извольте полѣзать сквозь узкой сей проход. А как только пролѣзете, тот же час обновитеся, оставив всю негодность по другую сторону.

— Да развѣ ты мне тут хотиш задушить? — вскричал Буфон.— А хотя мнѣ сюда удасться протащитись, тогда с мене послѣднюю кожу сдеріот...

— Прошу ж не погнѣватся, — сказала Змія,— кромѣ сего пути нелзя вам туда дойтить, гдѣ мнѣ быть удалось.

Сила. Чемь лучшее добро, тем большим трудом окопалось, как рвом. Кто труда не перейдіот, и к добру тот не прійдіот.

Басня 16

ЖАБЫ

Как высхло озеро, так Жабы поскакали искать для себе новое жилище. Наконец, все вскричали:

— Ах, сколь изобильное озеро! Оно будет нам вѣчным жилищем.

И вдруг плюснули в оное.

— А я,— сказала из них одна,— жить намѣрила в одном из наполняющих ваше озеро источникѣ. Вижу издали приосѣненный холм, многіи сюда поточки посылающій, там надѣюся найти для себе доброй источник.

— А для чего так, тетушка? — спросила молодка.

— А для того так, голубка моя, что поточки могут отвесться в иную сторону, а ваше озеро может по-прежнему высхнуть. Родник для мене всегда надежнѣе лужи.

Сила. Всякое изобиліе оскудѣть и высхнуть, как озеро, может, а честное ремесло есть неоскудѣвающій родник не изобилнаго, но безопаснаго пропитанія. Сколь многое множество богачей всякой день преобразуется в нищіи! В сем кораблекрушеніи единственною гаванью

есть ремесло. Саміи бѣднѣйшіи рабы раждаются из предков, жительствовавших в лужѣ великих доходов. И не напрасно Платон сказал: «Всѣ короли из рабов, и всѣ рабы отраживаются из королей». Сіе бывает тогда, когда владыка всему — время — уничтожает изобиліе. Да знаем же, что всѣх наук глава, око и душа есть — научиться жизнь жить порядочную, основанную на законѣ вѣры и страха божія, яко на главнѣйшем пунктѣ. Сей пункт есть основаніє и родник, раждающій ручайки гражданских законов. Он есть глава угла для зиждущих благословенное жительство, и сего каменя твердость содержит всѣ должности и науки в ползѣ, а сіи общество в благоденствіи.

Басня 17

ДВА ЦѢННЫИ КАМУШКИ: АЛМАЗ И СМАРАГД

Высоких качеств Смарагд, находясь при королевском дворѣ в славѣ, пишет к своему другу Адамантію слѣдующее:

Любезный друг!

Жалею, что не радиш о своей чести и погребен в пепелѣ живеш. Твои дарованія мнѣ известны. Они достойны честнаго и виднаго мѣста, а теперь ты подобен свѣтящему свѣшнику, под спудом сокровенному. К чему наше сіяніе, если оно не приносит удивленія и веселія народному взору? Сего тебѣ желая, пребуду — друг твой Смар(агд).

Дражайшій друг! — отвѣтствует Алмаз.— Наше с виднаго мѣста сіяніе питает народную пустославу. Да взирают на блестящіе небеса, не на нас. Мы слабый небес список. А цѣна наша, или честь, всегда при нас и внутрь нас. Грановщики не дают нам, а открывают в нас оную. Она видным мѣстом и людскою хвалою не умножается, а презрѣніем, забвеніем и хулою не уменшится. В сих мыслях пребуду — друг твой Адам(антій).

Сила. Цѣна и честь есть то же. Сея кто не имѣет внутрь себе, пріемля лживое свидѣтельство снаружи, тот надѣвает вид ложнаго алмаза и воровской монеты. Превратно в народѣ говорят так: «Здѣлали Абрама честным человѣком». А должно было говорить так: «Засвидѣтельствовано перед народом о чести Абрама». Просвѣщеніе или вѣра божія, милосердіе, великодушіе, справедливость, постоянность, цѣломудріе... Вот цѣна наша и честь! Старинная пословица: Глупой ищет мѣста, а разумнаго и в углу видко.

Басня 18

СОБАКА И КОБЫЛА

Кобыла, поноску носить научена, чрезмѣрно кичилась. Она смертно не любила Меркурія,— так назывался выжель, и, желая его убить, при всяком случаѣ грозила ему задними копытами.

— Чем я виноват, госпожа Діана? — говорил выжель кобылѣ.— За что я вам столько противен?..

— Негодной!.. Как только стану при гостях носить поноску, ты пуще всѣх хохочеш. Развѣ моя наука тебѣ смѣх?..

— Простите, сударыня, меня, не таюся в сем моем природном порокѣ, что для мене смѣшным кажется и доброе дѣло, дѣемое без природы.

— Сукин сын! Что ж ты фастаеш природою? Ты неучоная невѣжа! Развѣ не знаеш, что я обучался в Парижѣ? И тебѣ ли смыслить то, что учоные говорят: Ars perficit naturam? [1] А ты гдѣ учился и от кого?

---

[1] Мистецтво вдосконалює природу *(лат.)*.

— Матушка! Если вас учил славный патер Піфикс *, то мене научил всеобщій наш отец небесный, дав мнѣ к сему сродность, а сродность — охоту, охота — знаніе и привычку. Может быть, посему дѣло мое не смѣшное, но хвальное.

Діана, не терпя, стала было строить задней фронт, а выжель ушел.

Сила. Без природы, как без пути: чем далѣе успѣваешь, тѣм безпутнѣе заблуждаеш. Природа есть вѣчный источник охоты. Сія воля (по пословицѣ) есть пуще всякой неволи. Она побуждает к частому опыту. Опыт есть отец искусству, вѣдѣнію и привычкѣ. Отсюду родилися всѣ науки, и книги, и хитрости. Сія главная и единственная учительница вѣрно выучивает птицу лѣтать, а рыбу — плавать. Премудрая ходит в Малороссіи пословица: Без бога ни до порога, а с ним хоть за море.

Бог, природа и Мінерва * есть то же. Как обуялая соль без вкусу, как цвѣт без природнаго своего духа, а око без зѣницы, так несродное дѣланіе всегда чего-то тайнаго есть лишенное. Но сіе тайное есть глава, а называется гречески το πρεπον, сирѣчь благолѣпіе, или красота, и не зависит от науки, но наука от него. Госпожа Діана, яко чрезчур обучоная, но с недостатком благоразумная животина, изволит противоставить: Ars perficit naturam.

Но когда сродности нѣт, тогда скажи, пожалуй, что может привесть в совершенство

обученіе? Словцо perficit значит точно то: приводит в совершенство или в окончаніе. Вить, конец, как в колцѣ, находится всегда при своем началѣ, зависящій от него, как плод от сѣмене своего. Знать то, что горница без начала и основанія крышею своею с вѣнчиком не увѣнчается.

Басня 19

НЕТОПЫР И ДВА ПТЕНЦА — ГОРЛИЦЫН И ГОЛУБИНИН

Великій преисподній звѣр, живущій в землѣ так, как крот, кратко сказать, великій крот, писал самое сладкорѣчивьшее писмо к живущим на землѣ звѣрям и к воздушным птицам. Сила была такая:

— Дивлюся суевѣрію вашему; оно в мірѣ найшло тое, чего никогда нигдѣ нѣт и не бывало; кто вам насѣял сумозброд, будто в мірѣ есть какое-то солнце? Оное в собраніях наших прославляется, началствует в дѣлах, печатлѣет концы, услаждает жизнь, оживляет тварь, просвѣщает тму, источает свѣт, обновляет время. Кое время? Одна есть только тма в мірѣ, так одно и время, а другому времени быть чепуха, вздор, небыль... Сія одна ваша дурость есть плодовитая мать и других дурачеств. Вездѣ у вас врут: свѣт, день, вѣк, луч, молнія, радуга, истина. А смѣшняе всего — почитаете хімеру, называемую око, будто оно зерцало міра, свѣта пріятелище, радости вмѣстилище, дверь истины... Вот варварство! Любезныи мои други! Не будьте подлы, скиньте ярем суевѣрія, не вѣрьте ничему, поколь не возь-

мете в кулак. Повѣрьте мнѣ: не то жизнь, чтоб зрѣть, но то, чтоб щупать.

От 18 дня, апр., 1774 года. Из преисподняго міра. N. N.

Сіе писмо понравилося многим звѣрям и птицам, напримѣр, Совѣ, Дремлюгѣ, Сычу, Вдоду, Ястребу, Пугачу, кромѣ Орла и Сокола. А паче всѣх Нетопырь пловко шатался в сем высокородном догматѣ и, увидѣв Горличина и Голубинина сынов, старался их сею високопарною філософіею ощасливить. Но Горличин сказал:

— Родители наши суть лучшіи тебе для нас учители. Они нас родили во тмѣ, но для свѣта.

А Голубчик отвѣщал:

— Не могу вѣрить обманщику. Ты мнѣ и прежде сказывал, что в мірѣ солнца нѣт. Но я, родившись в мрачных днях, в днешній воскресный день увидѣл рано восход прекраснѣйшаго всемірнаго ока. Да и смрад, от тебе и от Вдода исходящій, свидѣтелствует, что живет внутрь вас недобрый дух.

Сила. Свѣт и тма, тлѣніе и вѣчность, вѣра и нечестіе — мір весь составляют и одно другому нужное. Кто тма — будь тмою, а сын свѣта — да будет свѣт. От плодов их познаете их.

Басня 20

ВЕЛБЛЮД И ОЛЕНЬ

Африканскій олень часто питается зміями. Сей, нажрався досыта оных и не терпя внутрь палящія ядом жажды, быстрѣе птиц в полудни пустился на источники водныя и на горы високія. Тут увидѣл Велблюда, піющаго в поточкѣ мутную воду.

— Куда спѣшиш, господин Рогач? — отозвался Велблюд.— Напійся со мною в сем ручайкѣ.

Олень отвѣчал, что он мутной пить в сладость не может.

— То-то ваша братья чрезмѣрно нѣжны и замысловаты, а я нарочно смущаю: для мене мутная слаже.

— Верю,— сказал Олень.— Но я родился пить самую прозрачнѣйшую из родника воду. Сей мене поточок доведет до самой своей головы. Оставайся, господин Горбач.

Сила. Бібліа есть источник. Народняя в ней історіа и плотскіи имена есть то грязь и мутная иль. Сей живыя воды фонтан подобен киту, испущающему висрь из ноздрей сокровенную нетлѣнія воду, о коей писано: «Вода глубока — совѣт в сердцѣ мужа, рѣка же

изскачущая — и источник жизни». (Притч., 18 и 20).

Кто велблюд, тот возмущеніе потопных глаголов пьет, не достигая к той источничей главѣ: «Маслом главы моея не помаза». А елень к чистой водѣ востѣкает с Давидом: «Кто напоит мя водою из рова, иже в Вифлеемѣ при вратѣх?» (2 Царств., 23 стих 15). Слово, имя, знак, путь, слѣд, нога, копыто, термин есть то тлѣнныи ворота, ведущіи к нетлѣнія источнику. Кто не раздѣляет словесных знаков на плоть и дух, сей не может различить между водою и водою, красот небесных и росы. Взглянь на 33 гл., ст. 13, Второзак.: «И есть скот нечистый, не раздвояющій копыто». А каков есть сам, такова ему и бібліа. О ней-то точно сказано: «С преподоб(ным) преподобен будеши...» Описатели звѣрей пишут, что велблюд, пить приступая, всегда возмущает воду. Но олень чистыя любитель.

Сія басня писана в свѣтлое воскресеніе по полудни, 1774 в Бабаях.

Басня 21

КУКУШКА И КОСИК

Кукушка прилетѣла к черному Дроздику.

— Как тебѣ не скучно? — спрашует его.— Что ты дѣлаеш?

— Пою,— отвѣчает Дроздик,— видиш...

— Я и сама пою чаще тебе, да всіо, однак, скучно...

— Да ты ж, сударыня, только то одно и дѣлаеш, что, подкинув в чужое гнѣздо твои яйца, с мѣста на мѣсто перелѣтывая, поіош, пьеш и ѣш. А я сам кормлю, берегу и учу свои дѣти, а свои труды облегчаю пѣніем *.

Сила. Премножайшіи, презрѣв сродную себѣ должность, одно поют, пьют и ѣдят. В сей праздности несносную и большую терпят скуку, нежели работающіи без ослабы. Пѣть, пить и ѣсть не есть дѣло, но главнаго нашего сроднаго дѣла один точію хвостик. А кто на то ѣст, пьет и поіот, чтоб охотнѣе послѣ раздоху взяться за должность, как за предлежащій путь свой, сему скуку прогнать не многова стоит: он каждый день и дѣлен, и празден, и о нем-то пословица: доброму человѣку всякой день праздник. Должность наша есть источником увеселенія. А если кого своя должность не

веселит, сей, конечно, не к ней сроден, ни друг ея вѣрный, но нѣчтось возлѣ нея любит, и как не спокоен, так и не щаслив. Но ничто столько не сладко, как общая всѣм нам должность. Она есть исканіе царствія божія и есть глава, свѣт и соль каждой частной должности. Самая изрядная должность не веселит и без страха божія есть, как без главы, мертва, сколько бы она отправляющему ни была сродна. Страх господень возвеселит сердце. Оно, как только начнет возводить к нему мысли свои, вдруг оживляется, а бѣс скуки и унынія, как прах вѣтром возметаем, отбѣгает. Всѣ мы не ко всему, а к сему всяк добрый человѣк родился. Щаслив, кто сопряг сродную себѣ частную должность с общею. Сія есть истинная жизнь. И теперь можно разумѣть слѣдующее Сократово слово: «Иные на то живут, чтоб ѣсть и пить, а я пью и ѣм на то, чтоб жить».

Басня 22

НАВОЗ И АЛМАЗ

Тот-то самой Навоз, в котором древле Езопов пѣтух вырил драгоцѣнный камушок, дивился Алмазу и любопытно вопрошал:

— Скажи мнѣ, пожалуй, откуду войшла в тебе цѣна толь великая? И за что тебе люде столько почитают? Я одобряю нивы, сады, огороды, красы и ползы есмь податель, а при всем том ни десятой доли не имѣю чести в сравненіи твоей.

— И сам не знаю,— отвѣчает Алмаз.— Я та же, что и ты, есмь земля и горазда хуже тебе. Она есть пережженная солнечным варом жужель. Но только в сухих моих водах благолѣпно изображается блистаніе солнечнаго свѣта, без котораго силы всѣ твои одобренія пусты, а произрященія мертвы, по старинной пословицѣ: в полѣ пшеница годом родится, не нивою, ни навозом.

Сила. Свѣцкія книги, безспорно, всякой ползы и красы суть преисполненныя. Если бы они спросили біблію: для чего сами перед нею ни десятой доли чести и цѣны не имѣют, для чего ей создаются олтари и храмы? — И сама

не знаю,— отвѣчала бы она.— Я состою с тѣх же слов и рѣчей, что вы, да и гаразда с хуждших и варварских. Но в невкусных рѣчи моей водах, как в зерцалѣ, боголѣпно сіяет невидимое, но просвѣтлѣйшее око божіе, без котораго вся ваша польза пуста, а краса мертва.

Конечно, сим-то древом жизни услаждается невкусных речей ея горесть, когда обуялая вода ея претворяется в вино, веселящее сердце человѣку. А точно о ней одной сказует Соломон * слѣдующее: «Превознеслася еси над всѣми. Ложнаго угожденія и суетныя доброты женскія нѣсть в теби». Взглянь на конец притчей. Бог часто в бібліи означается годом, погодою, благоденствіем, напримѣр: «Лѣто господне пріятно...» «Се нынѣ время благопріятно...» Прочти начало Соломон(ова) проповѣдника о времени. Время — римски tempus, оно значит не только движеніе в небесных кругах, но и мѣру движенія, называемую у древних греков ρυθμος. Сіе слово значит то же, что такт: и сіе греческое ж от слова (τασσω — располагаю) происходит. Да и у нынѣшних музыкантов мѣра в движеніи пѣнія именуется темпо. Итак, темпо в движеніи планет, часовых машин и музыкальнаго пѣнія есть то же, что в красках рисунок. Теперь видно, что значит ρυθμος и tempus. И премудро пословица говорит: В полѣ пшеница годом родится... Премудро и у римлян говаривали: Annus producit, non ager [1]. Рисунок и темпо есть невидимость.

---

[1] Рік виробляє, не поле *(лат.)*.

Басня наша да заключится сими Арістотеля о музыкѣ словами: ρυθμψ δε καιρομευ δια το γνωριμου και ουντεταγμενον[1]. Кто сіє разжует, тот знает, что значит рифм. Сіе слово в Россіи во многих устах, но не во многих умах.

---

[1] У ритмі нам дає насолоду відомість і порядок *(грецьк.)*.

Басня 23

СОБАКА И ВОЛК

У Тітира, пастуха, жили Левкон и Фирідам, двѣ собаки, в великой дружбѣ. Они прославилися у диких и домашних звѣрей. Волк, побужден их славою и сыскав случай, поручал себе в их дружбу.

— Прошу меня жаловать и любить, государи мои,— говорил с придворною ужимкою Волк.— Вы меня высоколѣпно ощасливить в состоянiи, если соизволите удостоить меня мѣста быть третим вашим другом, чего лестно ожидаю.

Потом насказал им о славных и богатых предках своих, о модных науках, в коих воспитан тщанiем отцовским.

— Если ж,— примолвил Волк,— фамiлiею и науками хвалиться у разумных сердец почитается за дурость, то имѣю лучшiя мѣры для приведенiя себя в вашу любовь. Я становитостью с обѣми вами сходен, а голосом и волосом с господином Фирідамом. Самая древнѣйшая пословица: Simile ducit deus ad simile [1]. В одном только не таюся, что у меня лисей хвост, а волчей взор.

---

[1] Бог веде подібне до подібного *(лат.)*.

Левкон отвечал, что Тітир на их совсем не похож, однак есть третим для них другом, что он без Фирідама ничего дѣлать не начинает, Тогда Фирідам сказал так:

— Голосом и волосом ты нам подобен, но сердце твое далече отстоит. Мы бережем овцы, довольны волною и молоком, а вы кожу сдираете, снѣдающе их вмѣсто хлѣба. Паче же не нравится нам зерцало твоея душы лукавый взор твой, косо на близ тебе ходящаго барашка поглядывающій.

Сила. И фаміліа, и богатство, и чин, и родство, и тѣлесныи дарованія, и науки — не сильны утвердить дружбу. Но сердце, в мыслях согласное, и одинакая честность человѣколюбныя души, в двоих или троих тѣлах живущая, сія есть истинная любов и единство, о коем взглянь 4 гл., стих 32 в «Дѣяніях», и о коем Павел: «Нѣсть іудей, ни еллин...» «Вси бо вы едино есте о Христѣ Іисусѣ (К галат., 3).

Басня 24

КРОТ И ЛИНКС

По сказкам, звѣр Линкс имѣет столь острый взор, что нѣсколько аршин землю прозирает. Сей, в землѣ увидѣв Крота, начал смѣяться слѣпотѣ его.

— Если бы ты, негодная тваришка, имѣл моей прозорливости сотую долю, ты бы мог проникнуть сквозь самой центр земли. А теперь всіо щупаеш, слѣп, как безлунная полночь...

— Пожалуй, перестань фастать,— отвѣчал Крот,— взор тебѣ острый, но ум весьма слѣп. Если тебѣ дано, чего я лишен, и я ж имѣю, чего у тебе нѣт. Когда помышляеш о остром твоем взорѣ, тогда не забывай и остраго моего слуха. Давно бы имѣл, если бы для мене нужны были очи. Вѣчная правда блаженныя натуры никого не обижает. Она равное во всем неравенство дѣлая, в остротѣ моего слуха вмѣстила чувство очей.

Сила. Глупость в изобиліи гордится и ругается, а в скудности осѣдает и отчаевается. Она в обоих долях нещасна. Там бѣсится, как в сумозбродной горячкѣ, а тут с ног валится, как стерво. Сія вся язва родится оттуду, что

не научился царствію божію и правдѣ его, а думают, что в мірѣ все дѣлается на удачу так, как в беззаконном владѣніи. Но распростри, о бѣдная тварь, очи твои и увидиш, что все дѣлается по самой точной правдѣ и равенству, а сам вспокоишся. Если в богатствѣ есть, чего в нищетѣ нѣт, справся — и сыщеш в нищетѣ, чего в богатствѣ нѣт. В которой земли менѣе родится плодов, там в награду здоровость воздуха. Гдѣ менѣе клюквы и черницы, там менѣе скорбутной болѣзни; менѣе врачей — менѣе больных; менѣе золота — менѣе надобностей; менѣе ремесл — менѣе мотов; менѣе наук — менѣе дураков; менѣе прав — менѣе беззаконников; менѣе оружія — менѣе войны; менѣе поваров — менѣе испорченнаго вкуса; менѣе чести—менѣе страха; менѣе сластей — менѣе грусти; менѣе славы — менѣе безславія; менѣе другов — менѣе врагов; менѣе здоровья — менѣе страстей. Вѣк и вѣк, страна и страна, народ и народ, город и село, юность и старость, болѣзнь и здоровя, смерть и жизнь, ночь и день, зима и лѣто — каждая стать, пол и возраст и всякая тварь имѣет собственныи свои выгоды. Но слѣпая глупость и глупое невѣріе сего не разумѣет, одно только худое во всем видит, подобна цылюрничим пявкам, негодную кровь высосающим. Для сего вѣк над вѣк возносит, народ вышше народа, недовольна своею ни статью, ни страною, ни возрастом, ни сродностью, ни участью, ни болѣзнію, ни здоровьям, ни смертію, ни жизнію, ни старостію, ни юностью, ни лѣтом, ни зимою, ни ночью, ни днем и при

удачѣ то восходит до небес, то низходит отчаяніем до бездн, лишенна как свѣта и духа вѣры, так и сладчайшаго мира с равнодушіем и жжется собственным своих печалей племенем, дабы исполнилось на ней: «А не вѣруяй уже осужден есть». Все же есть благое, кромѣ не видѣть царствія божія и правды его, кромѣ болѣть душею и мучитись из раптанія неудовольствіем: сіе одно есть злое. Сія есть гордость сатанинская, возсѣсти на престолѣ вышняго покушающаяся. Сей есть точный центр ада и отец страстей. «И не даде Іов безумія богу». «Благословлю господа на всякое время». Сей есть свѣт истинны и вѣдѣнія божія. Посему и священники именуются сердца, в невѣріи сидящіи, божіим свѣтом озаряя. «Вы есте свѣт міру». «Коль красны ноги благовѣствующих мир...» «Святи их во истину твою...»

Басня 25

ЛЕВ И ОБЕЗЬЯНЫ

Лев спит навзничь, а спящій весьма схож на мертваго. Толпа разнаго рода Обезьян, почитая его в мертвых, приближився к нему, начали прыгать и ругаться, забыв страх и почтеніе к царю своему. А как пришло время востанія от сна, подвигнулся Лев. Тогда Обезьяны, одним путем к нему пришедшіи, седмицею путей разсыпалися. Старшая с них, пришед в себе, сказала:

— Наши и предки ненавидѣли льва, но лев и нынѣ львом и во вѣки вѣков.

Сила. Лев есть образ бібліи, на которую востают и ругаются ідолопоклонничьи мудрецы. Они думают, что она мертва и говорит о мертвости стіхійной, не помышляя о том, что в тлѣнных ея образах сокрывается живот вѣчный и что все сіе востает и возносится к тому: «Бог наш на небеси и на земли...» И не разумѣя, что исходы ея суть исходы живота, ругаются, слыша сіе. «Горняя мудрствуйте...» «Нѣсть здѣ».

А как только блеснул свѣт востанія ея, тогда исполняется на них: «Расточатся врази его».

Вот для чего Василій Великій говорит о евангеліи, что оно есть воскресеніе мертвых.

Іуда, сын Іаковль, вмѣсто льва, образом невидимаго царя и бога лежит, и посему-то написано: «Возлег почи, аки лев. Кто воздвгнет его?» Лежит львица и царица наша, чистая дѣва, бібліа, и о ней-то жизнь и воскресеніе наше Христос сказует: «Не умре дѣвица, но спит...»

Блажен не смѣжающій очей пред блистаніем ея! Сей да поет с Давидом: «Коль возлюбленна селенія твоя...» «Коль красны домы твои, Іакове...»

Звѣрей описатели пишут, что лев, родившися, лежит мертв, поколь ужасным рыком возбудит его отец его, а сіе дѣлает в третій день. Возможно ль найти благолѣпнѣйшій для божественныя книги образ?

Басня 26

ЩУКА И РАК

Щука, напав на сладкую ядь, жадно проглотила. Но вдруг почувствовала сокровенную в сладости удку, увязшую во внутренностех своих. Рак сіе издали примѣтил и, на утрешній день увидѣв Щуку, спросил:

— Зачемь вы, сударыня, не веселы? Гдѣ дѣвался ваш кураж?

— Не знаю, брат, что-то грусно. Думается для увеселенія поплысть из Кременчука в Дунай. Днѣпр наскучил.

— А я знаю вашей грусти родник,— сказал Рак,— вы проглотили удку. Теперь вам не пособит ни быстрый Дунай, ни плодоносный Ніл, ни веселовидный Меандр*, ни золотые крилца.

Сила. Рак точную правду сказует. Без бога и за морем худо, а мудрому человѣку весь мір есть отечеством: вездѣ ему и всегда добро. Он добро не собирает по мѣстам, но внутрь себе носит оное. Оно ему солнцем во всѣх временах, а сокровищем во всѣх сторонах. Не его мѣсто, но он посвящает мѣсто, не изгнанник, но странник и не отечество оставляет, а отечество перемѣняет; в коей земли пришлец, тоей земли и сын, имѣя внутрь себе народное право, о коем Павел: «Закон духовен есть».

Страх господень — источник мудрости, и веселія, и долгоденствія, а невѣріе есть сладчайшая ядь, сокрывающая горчайшій яд. Трудно сей яд примѣтить. Трудно проникнуть беззаконіе. «Грѣхопаденіе кто разумѣет?» Тот, кто проникнул страх божій. Корень его горкій, но плоды сладчайшіе. А беззаконіе есть удка, сладостью обвитая, уязвляющая душу.

Честолюбіе ли тебе вадит ко грѣху? Оно есть сладость, обвившая удку. Плотская ли сласть плѣнила? Проглотил ты удку. За сребром ли погнался и впал в неправду? Плѣнен ты удкою. Зависть ли, месть, гнѣв или отчаянность увязла в душѣ твоей? Проглотил ты удку, о коей Павел: «Жало же смерти—грѣх». Безбожіе ли вселилося в сердцѣ твоем? Проглотил ты удку, о коей Исаіа: «Нѣсть радоватися нечестивым». «Рече безумен в сердцѣ своем: нѣсть бог...» Вражда ли с богом воцарилася внутрь тебе? Пожер ты удку, о коей Мойсей *: «Проклят ты во градѣ, проклят ты на селѣ...» Мучит душу твою страх смерти плотской? Увязла в ней удка, о коей Исаіа: «Беззаконныи взволнуются и почити не возмогут». Грѣх значит жить по закону плотских удов и страстей наших, воюющих противу закону ума нашего. Таков гдѣ сокрывается? Кое мѣсто увеселит его? Кая прибыль раскуражит сердце его? В душѣ своей и в сердцѣ своем вездѣ и всегда носит нещастіе. Взглянь и послушай нещаснаго раба! «Еже бо хотѣти, прилѣжит мнѣ, а еже дѣлати, не обрѣтаю...»

Вот истинная плѣнь! «Всяк согрѣшаяй раб есть грѣху».

Басня 27

ПЧЕЛА И ШЕРШЕНЬ

— Скажи мнѣ, Пчела, для чего ты столь глупа? Знаешь, что трудов твоих плоды не столько для тебе самой, сколько для людей полезны, но тебѣ часто и вредят, принося вмѣсто награжденія смерть, однак не престаете дурачитись в собираніи меда. Много у вас голов, но безмозгіе. Видно, что вы без толку влюбилися в мед.

— Ты высокій дурак, господин совѣтник,— отвѣчала Пчела.— Мед любит ѣсть и медвѣдь, а Шершень тоже лукаво достает. И мы бы могли воровски добывать, как иногда наша братья и дѣлает, если бы мы только ѣсть любили. Но нам несравненно большая забава собирать мед, нежели кушать. К сему мы рожденны и не престанем, поколь умрем. А без сего жить и в изобиліи меда есть для нас одна лютѣйшая смерть.

Сила. Шершень есть образ людей, живущих хищеніем чуждаго и рожденных на то одно, чтоб ѣсть, пить и протч. А пчела есть герб мудраго человѣка, в сродном дѣлѣ трудящагося. Многіи шершни без толку говорят:

для чего сей, например, студент научился, а ничего не имѣет? На что-де учитись, если не имѣть изобилія?.. Не разсуждая слов Сіраха, «Веселіе сердца — живот человѣку», и не разумѣя, что сродное дѣло есть для него сладчайшее пиршенство. Взгляньте на правленіе блаженныя натуры и научитеся. Спросите вашу борзую собаку, когда она веселѣе? — «Тогда,— отвѣчает вам,— когда гоню зайца». «Когда вкуснѣе заец?» — «Тогда,— отвѣчает охотник,— когда гоняю».

Взгляньте на сидящаго пред вами кота. Когда он куражнѣе? Тогда, когда цѣлу ночь бродит или сидит возлѣ норохи, хотя, уловивши, и не ѣст мыши. Запри в изобиліи пчелу, не умрет ли с тоски в то время, когда можно ей лѣтать по цвѣтоносным лугам? Что горестнѣе, как плавать в изобиліи и смертно мучитись без сроднаго дѣла? Нѣт мучительнѣе, как болѣть мыслями, а болят мысли, лишаясь сроднаго дѣла. И нѣт радостнѣе, как жить по натурѣ. Сладок здѣсь труд тѣлесный, терпенье тѣла и самая смерть его тогда, когда душа, владычица его, сродным услаждается дѣлом. Или так жить, или должно умрѣть. Старик Катон* чем мудр и щаслив? Не изобиліем, ни чином,— тѣм, что послѣдует натурѣ, как видно в Ціцероновой книжечкѣ «О старости». Сія одна есть премилосердная мати и премудрая путеводительница. Сія преблагая домостроительница несытому дарует много, а мало дает довольному малым.

Но раскусить же должно, что значит жить по натурѣ. Не закон скотских удов и похотей

наших, но значит блаженное оное естество, называемое у богословов трисолнечное, всякой твари свою для нея часть и сродность вѣчно предписующее. О сем-то естествѣ сказал древній Епікур слѣдующее: «Благодареніе блаженной натурѣ за то, что нужное здѣлала нетрудным, а трудное ненужным».

А понеже в богѣ нѣсть мужскій пол ни женскій, но все в нем и он во всем, для того сказует Павел: «Иже есть всяческая во всем...»

Басня 28

ОЛЕНИЦА И КАБАН

В полских и венгерских горах Оленица, увидѣв домашняго Кабана:

— Желаю здравствовать, господин Кабан,— стала витатся,— радуюся, что вас...

— Что ж ты, негодная подлость, столько не учтива! — вскричал, надувшись, Кабан.— Почему ты меня называеш Кабаном? Развѣ не знаеш, что я пожалован Бараном? В сем имѣю патент, и что род мой происходит от самых благородных бобров, а вмѣсто епанчи* для характера ношу в публикѣ содраную с овцы кожу.

— Прошу простить, ваше благородіе,—сказала Оленица,— я не знала! Мы, простыи, судим не по убору и словам, но по дѣлам. Вы так же, как прежде, роете землю и ламаете плетень. Дай бог вам быть и конем!

Сила. Не можно довольно надивится глупцам, пренебрегшим и поправшим премного честнѣйшій и безцѣнный добродѣтели бысер на то одно, чтоб продратся в чин, совсѣм ему не сродный. Кой им змій в ухо нашептал, что имя и одежда преобразит их в бытіе, а не жизнь честная, достойная чина? Вот точныи

граки Езоповы, одѣвающіеся в чужое перья? Из таковых сошитое жителство подобное суду, в котором ѣхали морем одѣтыи по человѣчому обезьяны, а ни одна править не умѣла. Если кто просвѣщенное око имѣет, коликое множество видит сих ослов, одѣтых в львиную кожу! А на что одѣты? На то, чтоб вполнѣе могли жить по рабским своим прихотям, безпокоить людей и проламываться сквозь законов гражданских заборы. А никто из достойных чести на неучтивость скорѣе не сердится, как сіи обезьяны с ослами и кабанами. Древняя еллинская пословица: Обезьяна обезьяною и в золотом характерѣ.

Вспоминает и Соломон о свиньи с золотым в ноздрях ея колцом (Прит., гл. II, стих 22). Знаю, что точно он сіе говорит о тлѣнных и бренных фігурах, в коих погрязло и сокрылося колцо вѣчнаго царствія божія, а только говорю, что можно приточить и к тѣм, от коих оное взято для особливаго образованія в біблію. Добросердечныи и прозорливыи люде разными фігурами изображали дурную душу сих на одно только зло живых и движимых чучелов. Есть и в Малороссіи пословица: Далеко свинья от коня.

Басня 29

СТАРУХА И ГОРШЕЧНИК

Старуха покупала горшки. Амуры молодых лѣт еще и тогда ей отрыгалися.

— А что за сей хорошенькій?..

— За того возму хоть 3 полушки,— отвѣчал Горшечник.

— А за того гнусного (вот он), конечно, полушка?..

— За того ниже двох копѣек не возму...

— Что за чудо?..

— У нас, бабко,— сказал майстер,— не глазами выбирают: мы испытуем, чисто ли звонит.

Баба, хотя была не подлаго вкуса, однак не могла больше говорить, а только сказала, что и сама она давно сіе знала, да вздумать не могла.

Сила. Конечно, сія премудрая Ева есть прабабою всѣм тѣм вострякам, которыи человѣка цѣнят по одеждѣ, по тѣлу, по деньгам, по углам, по имени, не по его житія плодам. Сіи правнуки, имѣя тот же вкус, совершенно доказуют, что они суть плод от сей райской яблони. Чистое, и как римляне говорили сап-

didum — бѣлое, и независтное сердце, милосердное, терпеливое, куражное, прозорливое, воздержное, мирное, вѣрующее в бога и уповающее на него во всем — вот чистый звон и честная душы нашей цѣна! Воспоминает и сосуд избранный Павел о сосудах честных и безчестных (2 к Тімоф., гл. 2, стих 20 и К рим., 9, стих 21). «Утроба буяго яко сосуд сокрушен и всякаго разума не удержит» (Сирах., 21, ст. 17).

Извѣстно, что в царских домах находятся фарфорные, сребряные и золотые урыналы, от которых, конечно, честнѣе глиняная и деревяная посуда, пищею наполняемая, так как ветхій селскій храм божій почтеннѣе господскаго бархатом украшеннаго афедрона. Изрядная великороссійская пословица сія: Не красна изба углами, а красна пирогами.

Довелось мнѣ в Харьковѣ между премудрыми емблематами на стѣнѣ залы видѣть слѣдующій: написан схожій на черепаху гад с долговатым хвостом, средь черепа сіяет болшая золотая звѣзда, украшая оной. Посему он у римлян назывался stellio, а звѣзда — stella, но под ним толк подписан слѣдующій: Sub luce lues, сирѣчь: под сіяніем язва. Сюда принадлежит пословица, находящаясь в евангеліи: «Гробы повапленныи».

Басня 30

СОЛОВЕЙ, ЖАВОРОНОК И ДРОЗД

Средѣ высокой степи стоял сад — жилище соловьев и дроздов. Жаворонок, прилетѣв к Соловью:

— Здравствуй, господин пѣвчий,— сказал ему.

— Здравствуй и ты, господин Соловей,— отвѣчал ему певчій.

— Для чего ты мене твоим именем называеш? — спросил Жаворонок.

— А ты для чего мене называеш пѣвчим?..

Жаворонок: Я тебе не без причины назвал пѣвчим: твое имя у древних еллинов было αηδων, сирѣчь пѣвчій, а Ψδη — пѣсня.

Соловей: А твое имя у древних римлян было alauda, сирѣчь славѣй, а славлю — laudo.

Жаворонок: Если так, теперь начинаю тебе больше любить и прилетѣл просить твоей дружбы.

Соловей: О простак! Можно ли выпросить дружбу? Надобно родится к ней. Я часто пою сію мою пѣсеньку, научен от отца моего:

"Ομοιον προς ομοιον αγει θεος [1].

---

[1] Сирѣч: подобнаго до подобнаго ведет бог. *Прим. автора.*

Жаворонок: И мой батько сію пѣсеньку спѣвает. Я ж тебѣ как в протчем, так и в сем подобен, что ты поеш Христа, всея твари господа, а я его ж славлю и в сем вся наша забава.

Соловей: Хорошо, я совершенный твой друг, если в саду жить станеш.

Жаворонок: А я искренный твой любитель, если в степи жить станеш.

Соловей: Ах, не волоки мене в степь: степь— мнѣ смерть; как ты в ней живеш?

Жаворонок: Ах, не волоки ж мене в сад: сад — мнѣ смерть, как ты в нем живеш?..

— Полно вам, братія, дурачится,— молвил, недалече сидя, Дрозд.— Вижу, вы рожденны к дружбѣ, но не смыслите любить. Не ищи тое, что тебѣ нравно, но то, что другу полезно: тогда и я готов быть третьим вашим другом. Потом, всяк своим пѣніем заспѣвав, утвердили в бозѣ вѣчную дружбу.

Сила. Сими тремя птичками образуется добрая дружба. Дружбы нелзя выпросить, ни купить, ни силою вырвать. Любим тѣх, коих любить родились так, как ядим то, что по природѣ, а у бога для всякаго дыханія всяка пища добра, но не всѣм. И как нелзя коня с медведем, а собаку с волком припрягти к коляскѣ, так не можно, чтоб не оторвалось ветхое сукно, пришитое к свѣжому, а гнилая доска приклеена к новой. Равное же несогласіе есть между двома разстоящих природ человѣками, а самая вящшая несродность между злым и добрым сердцем. Жаворонок з дроздом и соловьем дружить может, а с ястребом, нетопы-

рем — не может. Если бог раздѣлил, тогда кто совокупит? Премудрая и предревняя есть сія пословица: ομοιον προς ομοιον αγει θεος. Similem ad similem ducit deus — «Подобнаго до подобнаго ведет бог». Одна только несносность жаворонку жить в саду так, как соловью в степи. Сіе у еллин именовалось ανπιπαθεια [1]. А в протчем во всем между ими равная сносность συμπαθεια [2].

Не должно же друга нудить к тому, что тебе веселит, а его мучит. Многіи помянутой пословицѣ противорѣчат: должно-де и врагов любить. Безспорно, но дружба так, как милостыня; многіи степени окружают центр престола ея. Всѣм доброжелателем быть можеш, но не наперстником. Иначе благодѣтелствуем домашним и сродственникам, иначе прихожим и странным. Бог всѣм благодѣтель, но не для всѣх сіе его слово: «Обрѣтох Давіда, мужа по сердцу моему», а только для тѣх, кои, серце свое в божественную совсем преобразив волю, о всем благодаряще вѣруют, надѣются, любят его и слышат: «Вы друзи мои есте...» (15, Іоан, ев.).

Щаслив, кто хоть одну только тѣнь доброй дружбы нажить удостоился. Нѣт ничего дороже, слаже и полезнѣе ея. Великая Русь просвѣщенно поговаривает: В полѣ пшеница годом родится, а доброй человѣк всегда пригодится. «Гдѣ был?» — У друга. «Что пил?» — Воду, лучше непріятелскаго міоду. Носится и в Малороссіи пословица: Не имѣй ста руб-

---

[1] Разность или противострастие. *Прим. автора.*
[2] Равность или сострастие. *Прим. автора.*

лей, как одного друга. Но не достоин дружнія любви превозносящій что-либо вышше дружбы и не положившій оную остатним краем и пристанищем всѣх своих дѣл и желаній. Соловей преславное свое имя уступает самовольно другу. Сладка вода с другом, славна с ним и безименность. Катон сказал: «Пропал тот день, что без пользы пройшол». Но Троян * (чуть ли не Тіт *) яснѣе: «О други! Погиб мой день — никому я не услужил».

Всякой власти, званію, чину, статью, ремеслу, наукам начало и конец — дружба, основаніе, союз и вѣнец обществу. Она создала небо и землю, сохраняя мір миров в красотѣ, чинѣ и мирѣ. «Бог любви есть...»

А кто плѣнился ею, тот вышшій законов гражданских, самим управляется богом. «Всяк, иже в нем пребывает, не согрѣшает...» (1 Іоан, гл. 3, стих 7). «Праведнику закон не положен, но беззаконным» (1 к Тимоф., гл. 1, стих 9).

Не надобно приводить трубами воду туда, гдѣ отрыгает чистѣйшее питіе сам источник — всѣх поточков отец и глава. «Своему господеви стоит или падает» (К римл., 14).

К сей главѣ нас возводить есть должность богословіи, одной из троих главнѣйших наук, содержащих в благоденствіи жителство. Сих одних учители именуются в Европѣ doctores. Единственным их предметом есть чолевѣк. Медіціна врачует тѣло; юріспруденція страхом приводит каждого к должности, а богословія из рабов дѣлает сынами и другами божіими, вливая в сердце их охоту свободную к тому,

к чему гражданскіе законы силою волокут. «Уже нѣси раб, но сын...» (К галат., 4). Чемь множае таковых в жителствѣ, тѣм оно щасливѣе, и не напрасно есть пословица: Доброе братство лучше богатства.

А что сказано о дружбѣ, тое ж разумѣется и о статьи. Как к той, так и к сему вожд вѣрный есть природа; щаслив же послѣдуяй ему. Впротчем, как помянутыи птички образуют вѣрнаго, избраннаго по природѣ, сирѣчь по бозѣ, друга, так друг есть фігурою и образом священныя бібліи. Взглянь на гл. 6, стих 14 Сираха. Читай их подалѣе и понимай, что Христос есть всѣх тѣх слов *цѣль* *. Он есть премудрость божія, глаголющая к нам: «Вы друзи мои есте... Се мати моя и братія...» (Марк, гл. 3).

А как творящіи волю божію суть мати и братія Христовы, так взаимно им бібліа. Взглянь на конец 14 гл. и на начало 15 Сіраха. Точно о бібліи рѣчь: «Сряцет его, яко мати...»

Скажи мнѣ, что есть друг? Слуга и доброжелатель. Кая ж лучшая услуга, как привесть к вѣдѣнію божію? Все есть ложь, сирѣчь непостоянное и нетвердое, кромѣ бога. Но бібліа учит о бозѣ: «Аз на сіе родихся... да свидѣтелствую истину» (гл. 18). «Слово твое истина есть» (гл. 17, Іоан). Вся наша жизнь в руцѣ божіей; сіе значит врожденное нам предписаніе пищи, статья, дружбы... Самое маленькое дѣло без его руководства есть неудачное. «Без мене не можете...» Кто знает бога, тот знает план и путь житія своего. Что есть житіе? Есть всѣх дѣл и движеній твоих сноп. Видиш,

что познавшій бога все свое разумѣет. Вот для чего сказано: «Друг вѣрен, кров (покров) крѣпок...»

Ничего нас бібліа не учит, кромѣ богознанія, но сим самим всего учит. И как имѣющій очи все видит, так чувствующій бога все разумѣет и все имѣет — все, что для себе. А если черепаха крил не имѣет, кая нужда? Они для птицы нужны. Не в том совершенная премудрость, чтоб весь мір перезнать. Кто может сіе? А невозможное и ненужное есть то же. Но если все знаеш, что тебе надобное, сіе значит совершенную мудрость. Пересмотрѣв всѣ планеты и приобрѣв все міры, не имѣя и не зная тое, что для тебе, и скуден, и не знаток, и не весел если, так как перевѣдав всѣ дороги, но не увѣдав твою, ничево и не знаеш, и не имѣеш, и не куражен. Да и как быть можеш куражен, лишен для тебе нужнаго? Как имѣть станеш, не сыскав? А как сыщеш, не узнав? Как же узнаеш, лишен сладчайшаго и всевожделѣннѣйшаго твоего руководителя — свѣта божія? Старинная пословица: Охота пуще неволи. Злая охота побуждает злодѣя к ужасным предпріятіям. Но не менѣе сильна и святая охота. Охота, любов, огнь, свѣт, пламень, ражженіе есть то же. «Бог любви есть...»

Сія распалила и устремила апостолскіи, пророческіи и мученическіи сердца на лютыи страданія, а пустынников и постников к горчайшим подвигам ражжегла и оживляла их. О сем просвѣщающем и распаляющем, но не опаляющем огнѣ Соломон в «Пѣсн. Пѣсн.»:

Крѣпка, яко смерть, любы,
Жестока, яко ад, ревность,
Крила ея — крила огня;
Угліе огненно — пламы ея *(гл. 8)*.

Сей божественный кураж просвѣщал тму их, согрѣвал отчаяніе, прохлаждал зной, услаждал горести, а без сего всякое щастіе есть нещасное. Итак, бібліа есть наш верховнѣйшій друг и ближній, приводя нас к тому, что есть единое дражайшее и любезнѣйшее. Она есть для нас предками нашими оставленный завѣт, хранящій сокровище боговѣдѣнія. Боговѣдѣніе, вѣра, страх божій, премудрость есть то же. Сія одна есть истинная премудрость. Сія други божія и пророки устрояет (Премудр. Соломон, 4-й).

«Сію возлюбих и поисках от юности моея». «Сія благолѣпнѣе солнца». «Проницающая, аки утро, добра, яко луна, избранна, яко солнце». «Труды ея суть добродѣтели; цѣломудрію бо и разуму учит, правдѣ и мужеству, их же потребнѣе ничто же есть в житіи человѣком». (Пѣсн. Пѣсн. и Премудр. Соломон, гл. 7 и гл. 8).

Додаток

Твори Г. С. Сковороди в перекладах Миколи Зерова

ПОХВАЛА БІДНОСТІ

О блаженна й свята — уділ мій бідносте,
Справжня мати серцям, рідна і лагідна!
Всім, хто в морі зазнав горя і пагуби,
Супокійная гаване!

О щасливий, хто зміг думкою гострою
Зрозуміти, які втіхи незмірені
Ти приносиш усім, хто вшанував тебе
Серцем щирим і радісним.

О щасливий, хто зміг заприязнить тебе,
Хто на ласку твою здався без огляду
І кого на бенкет свій допустила ти,
Ввівши в хату, низьку й тісну.

Всяка слабість тіка геть від твоїх осель...
Немов диму бджола, так уникають їх
Чорна неміч, гостець і камінний недуг,
Жовчні болі й пропасниця.

Бо немилі тобі п'янство й зажерливість,
З котрих сила хвороб плине й кипить у ключ;
Бо немила тобі розкіш неправедна,
Люта мати тривог лихих.

Ні турбота гризька, ні тії клопоти
До пенатів твоїх не наближаються,
Ні амбітність, ні шум слави порожньої,
Ні погибельні пристрасті.

Не лякає тебе полум'я блискавки,
Не страшить глибочінь моря бурхливого,
Бо ж оселя твоя в тихому падолі,
Човен твій на мілкім брідку.

В твій куток не зорить острах і хитрощі,
І пекельних богинь погляди заздрісні
Не спроможні пойнять дім твій —
і Тартаром *
В тиху пристань повіяти.

Нестурбований мир, спокій нерушений
І здоров'я міцне, і призвичаєне
До побожних трудів серце незламнеє
Славлять твій гостелюбний дах.

Зрівноважений дух, мудра розсудливість
Та веселість ясна, що з верховин своїх
На глупоту людську дивиться з осміхом,—
От супутники бідності.

Але ті жебраки — як я прославлю їх? —
Що на серці у них прагнення золота,
Ті захланні старці, що до скарбів земних
Так пожадливо горнуться.

Ні, покіль іще ти оком пожадливим,
Мов злиденний той Ір *, рвешся до золота,
То й без скринь золотих ти не наблизишся
До правдивої бідності.

Був убогий Христос — бо зневажав скарби,
Павел був нуждарем, бо не жадав утіх,
Не в старчачих торбах, бідносте,
ти живеш —
В серці чистім і праведнім.

* * *

Ось вона, молодість року!
Природи лице оновилось;
Радо підняв хлібороб звичної праці тягар.
Передбачаючи зиму прийдешню,
в турботі хазяйській,
Саду пильнує свого, ниви свої засіва.
Скажеш: щасливий оратай.
Але щасливіший од нього,
Хто залюбки обробив ниву душевну свою.
І нерозумний не раз утішається
благом тілесним,
Старість немудра,
проте щастя не може дознать.
Ти ж наглядай за душею,
яке в ній зело проростає,
І не барися полоть, як де недобре зійшло.
Все повиполюй мерщій,
де ожина і терен пробились.
Знай, що багатство глушить слова
господнього ряст.
Де проростають свиріпа й часник,
висмикуй з корінням,
Бога не узрить вовік, хто засмітив почуття.
Де височіє кедрина, сокирою там поорудуй,

Знай:
відкидає господь горді від себе серця.
Ще ж уважай: і на доброму древі,
буває, наростає
Пагоння вовче, лихе —
геть пообрубуй його! —
Бо хто багато священних книжок прочитає,
у того
В серці несита пиха і славолюбство росте.
Все непутяще поли, а добрі рослини викохуй
І що найперше плекай квітку святу чистоти.
Як він горить, променіє,
той вицвіт незаймано чистий!
Відай:
найбільше Христа тішить його аромат.

ЕПІГРАМА

Музам колись дев'ятьом *
на шляху з'явилась Венера;
З нею — її Купідон *, слово зухвале —
в устах:
«Музи, шануйте мене,
я найперша з усіх олімпійців,
Всі перед берлом * моїм хиляться
люди й боги»,—
Мовила. Музи на те:
«А над нами, богине, не владна.
Наша святиня не ти, наша любов —
Гелікон *».

НА ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ ТОМАРИ

Круг годовий довершився і знов розпочався.
Сьогодні
Маємо першу добу, року нового почин,
Доля судила тобі, обдарований хлопче Василю,
В цей народитися день.
Добра та провість тобі.
Першим ти пагонцем, хлопче,
на світ од батьків народився,
Перший чеснотою скрізь
перший і славою будь,
Перший і розумом сильним
і перший тим даром природним,
Що потребує його врода тілесна твоя.
Благословення тобі, первакові,
послала природа,
Що для молодших дітей мачуха
гостра була,
Так і спорудник всесвітній,
створивши Адама найперше,
Єву потому створив, меншу в любові його.
Радо вітаю тебе, що стільки добра тобі дано:
Досить на частку твою
бог милосердний поклав.
Тільки ж гай-гай!
Як багато тобі доручив сотворитель,
Згодом немало і сам схоче від тебе узять.
Отже, науки і всякої праці берись, не цурайся,
І не з наймення лише, будь і ділами
Василь.

Примітки та додатки

САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПѢСНЕЙ

Збірка поезій «Сад божественных пѣсней» подається повністю за виданням: Григорій Сковорода. Твори в двох томах. Том другий, Видавництво АН УРСР, К., 1961, стор. 5—57.

Пѣснь 2-я.

Іаковль (Яків). Біблійний персонаж, внук Авраама, що, за біблійною легендою, об'єднав своїх підданих в єдиний народ і єдину релігійну общину. Тікаючи від гніву свого брата Ісава, Яків, стомлений, заснув. Йому приснилося, буцімто побачив драбину, сходинки якої вели до неба. На останній стояв Яхве і пророкував Якову, що той матиме численне потомство, яке житиме на навколишніх землях. Прокинувшись, Яків поклявся Яхве вважати його своїм богом... В іншому міфі розповідається, як Яків уві сні боровся з богом, вимагаючи благословити його як законного спадкоємця свого батька. Вирвавшись з рук Якова, бог дав йому благословення і нарік новим ім'ям — Ізраїль, тобто: «той, що боровся з богом». У переносному значенні цей образ часто використовується в художній літературі («І ти колись боролась, мов Ізраїль», Лесі Українки).

Силоамски воды — джерело чи водойма біля Ієрусалима, що згадується в біблії і в євангелістів. За легендою, на Сілоамських водах відбулося зцілення сліпого, за що прийнято вважати їх священними.

Павел — за євангельськими легендами, один із дванадцяти апостолів (учнів) Ісуса Христа, християнський проповідник.

Пѣснь 3-я.

Ісаіа (Ісаія). Біблійний пророк, якому приписується авторство однієї з книг біблії. За легендою, Ісаія сміливо виступав супроти царів, за що був підданий мученицькій смерті: його розпиляно дерев'яною пилкою.

Пѣснь 4-я

Даніилов каменю. Даніил — біблійний пророк. Сковорода має на увазі притчу, за якою Даніил відновив і розтлумачив царю Навуходоносору побачений і забутий ним, сон: камінь розбиває ідола, після чого стає великою горою і заповнює всю землю.

Тут вжито у переносному, символічному значенні.

Пѣснь 5-я.

В одному зі списків творів поета є варіант цієї пісні під назвою «Cantus nativitatis Christi»:

Тайна странна и преславна!
Се — вертеп мѣсто небес!
Дѣва, херувимов главна,
И престолом вишним днес.
  А вмѣщен тот в яслех полно,
  Коего ест не доволно
  Вмѣстити и небо небес.
О блаженны тіи очи,
Что на сю тайну зрят,
Коих в мірской злой полночѣ
Довела к богу заря.
  Ангелской ум тайну видит,
  А мірской толк ненавидит,
  Та бо всѣм буйство им есть.
Мы же секрет сей небесній
Всегорящим серцем чтим
И, хоть как скот безловесній,
Спод Христа сѣно ядим.
  Пока, в мужа совершенна
  Взросши, возможем блаженно
  Самого бога вкусить.

Пѣснь 6-я.

«И ты, быстротекущій, возвратися, Іордане». В одній із книг біблії йдеться про три чуда. Одне з них оповідає, як раптом зупинилися і потекли назад води ріки Іордану. Ріка Іордан має глиняні і вапнякові береги, що часто обвалюються через струси землі і перекривають русло. В такий спосіб зупинилися води Іордану в 1927 році. Наука пояснює біблійне «чудо» як цілком імовірні примхи природи.

«Дане потопит нас змій». Ще в єгипетських жерців образ змія втілював божу премудрість. Пророк Мойсей, якому приписується авторство окремих книг, переніс цей образ до біблії. Сковорода переносить цей образ на означення самої біблії. Один із філософських творів Сковороди, в якому він піддає критиці «тупоумную ложь» біблійних легенд та забобонів,— названо «Ізраїльський змій» («Ікона Алківіадська»).

Пѣснь 8-я.

Захарія — біблійний пророк, страчений, за біблійною легендою, царем Іоасом, віровідступником, що, відвернувшись від Яхве, став поклонятися Ваалу.

Пѣснь 10-я.

У зібранні рукописів Сковороди, зробленому учнем і другом поета — М. І. Ковалінським, пісня 10-та має епіграф: «Solum curo feliciter mori» («Дбаю лише про те, щоб щасливо померти» — лат.) та ще одну строфу:

Тот панигірік сплѣтает со лжей,
Лѣкар в подряд ставит мертвих людей,
Сей образы жировых чтет тузов,
Стіопка (так как бы родился) бѣжіт,
как на сватбу в позов.

Сирах — біблійний пророк.

Пѣснь 13-я.

Ранній автограф поезії має епіграф: «O fortunatos nimium bona si sua norit agricolas, Virg., 2 Georg., vers. 458» — «О надщасливі хлібороби, якби вони тільки знали про свої блага» — Вергілій, 2 Георгіки, вірш 458» (лат.).

«Пѣснь пѣснѣй» — одна із книг біблії. Авторство її приписується царю Соломону. У біблії сказано, що він склав тисячу п'ять пісень і три тисячі притч («Книга притч»). «Пісня пісень» — одна з найчудовіших і найсвоєрідніших еротичних поем в світовій літературі.

Пѣснь 14-я.

Аввакум — один із біблійних пророків. Його пророцтва складають 8-му книгу збірника 12 Малих пророків.

О Израиль! — Таке звертання в творах Сковороди трапляється часто. Поет широко використовує біблійні сюжети й образи для відтворення сучасного йому життя. Тут у переносному значенні — той, що бореться з мирською суєтою. Див. примітку до Пісні 2-ї.

Гидры зверя. «Проглашает придревнею басню о седмиглавной змеѣ, именуемой гидра, сирѣчь змій водный. Со зміем сим боролся древній герой Ираклій. Отсѣчена одна глава. Вдруг на то мѣсто произрастало двѣ или три. Что дѣлать? Ираклій с помощію друга своего Іолея разженным желѣзом прижег каждую голову. И так почил от брани». Прим. автора.

Сирен. «Сирен еллински Σειρην, сирѣчь путо, оковы. Сей урод прекрасным лицем и сладчайшим гласом привлекает к себѣ и сон наводит мореплавателям. Здѣсь они, забыв путь свой и презрѣв гавань и отечество, разбивают на подпотопные камни корабли». Прим. автора.

Кит. «Кит значит страсть. Что есть страсть? Есть то же, что смертный грѣх. Но что есть грѣх. Грѣх есть мучительная воля. Она-то есть сребролюбіе, честолюбіе, сластолюбіе. Сія-то гидра и кит пожирает и мучит на морѣ міра сего всѣх. Она же то есть и ад. Блажен, кто нѣсть раб сему трегубому языку! Помяни 7 грѣхов. Сіе есть 7 мучительных мыслей,— и увѣси гидру. Не вѣси

ли, яко мысль есть зерно и глава дѣлу? Омерзишася в начинаніих своих». Прим. автора.

Пловущи по бурном морю. «Житіе наше есть море, тѣлишко — лоточка. Мысли есть вѣяніе вѣтров. Гавань есть блаженство. Коль же красна рѣчь сія! Ума твоего крила... Птица бо есть сердце наше и аще оно не увязло, можем воспѣть и мы: «Душа наша, яко птица избависи». Прим. автора.

Ираклій — герой грецьких міфів, титан Геракл.

Іона — біблійний пророк. За непослух зазнав від бога Яхве кари: його проковтнув кит. Три дні і три ночі пробув Іона в череві морського чудовиська і співав там похвальні гімни богові, після чого кит виплюнув його на берег (часто: Іона Вочревісущий).

Кефа. «Кифа, правдивѣе же кефа, есть слово еврейское. Еллински — петра и есть каменная гора; польски — скала. Она часто кораблям бывает пристань с городом. Сей есть образ блаженства, мѣста злачнаго, где человѣк от китов, от сирен и от волненій мірских упокоевается по оному: «На мѣстѣ злачнѣ всели мя...» Сіе имя кифа дает Христос Петру верховному. Для чего? Для того, что и то и другое обитает в сердцѣ. Сердце же, а не плоть, есть истинным человѣком. Чистое сердце, святыня, блаженство, истинный человѣк — есть тожде. Сего ради всякій христіанин, имущій сердце чисто, есть и сын голубов, и кифа. Но Петр святый между всею церковію есть и архикифа и архибаріона, яко верховный предстоятель церкви. Аввакум стоит на собственной своей стражѣ. «На стражѣ моей стану и взыйду на кифу». Петр же и о стадѣ, порученном и утвержденном на нем, бдит.

Блевотина есть то нечистое сердце, пѣнящееся и клокочущее, аки морскими волнами, похотьми мірскими. Они суть честолюбіе, сребролюбіе, сластолюбіе. В то время сердце есть ад и змій, изблевающій горькія и скверныя оныя воды: «Волнуются нечестивыи и почити не возмогут»; «Гроб отверст — гортань их». Вси сіи во святом писмѣ не только китами и зміями, но и псом, изблевающим и на блевотину возвращающимся и мочащим к стѣнѣ, сіесть испущающим урину, образуются рѣки, бо сердце их суть урина и вода неключима, раздѣляемая от вод оных: «Раздѣли бог между водою». «Рѣки от чрева его потекут, воды живыя». «Отрыгну

сердце мое слово благо». Вся бо церковь, утвержденная на кефѣ, поет: «Господь пасет мя...» «На водѣ покойнѣ воспита мя». И вси они суть Иракліи оныи. «Лутчій муж долготерпѣлив, нежели разоряяй грады», сіесть державу имущій над страстьми: «Сотворил еси нас бог нашему цари іереи». Прим. автора.

Пѣснь 16-я.

Ведро — «...значит небесную свѣтлость и чистоту воздуха; войшло в славянский язык из еллинскаго; у них свѣтлость воздуха глаголется το φατδρον του ουρανον». Примітка Г. Сковороди.

«О отрасле Давидовска!» Давид, за біблійними оповіданнями, цар Ізраїлю (1055—1015 до н. е.), був пастухом і придбав мудрість життя — перебувати у єднанні з природою; йому приписується авторство псалмів.

Пѣснь 20-я.

Сигор — за біблійною легендою, місто, визначене богом праведному Лотові після знищення міст Содома і Гоморри, жителі яких вели нечестиве життя.

Пѣснь 21-я.

Крын — польова лілея.

Харрань — місто в басейні верхнього Євфрату, тут — символ квітучої і багатої природи.

«Не в Гергесенских полях» — за євангельською легендою, багата земля, на якій було здійснено «чудо» зцілення біснуватого. У різних євангелістів називається по-всякому: Гадаринські, Герасинські поля; сучасна наука навіть приблизно не говорить, де були ці поля, в якій країні. У Сковороди вжито у переносному значенні — вигадані, неіснуючі поля.

Пѣснь 22-я.

Існує ранній автограф Пісні 22-ї під назвою «Помни послѣдняя».

Сіон — гора поблизу Ієрусалима із стародавнім

замком на ній. «Сіон — слово еврейское. Значит то же, что еллински πυργος σκοπια рим.— specula. Так назывался Іерусалимскій замок, славенск. — зор. стража, горница». (Примітка Г. С. Сковороди).

Іерихон — місто в Палестині. За біблійною легендою, євреї після виходу із єгипетського полону мали оволодіти Іерихоном. Та стіни його були настільки міцні, що зруйнувати їх було несила. Від звуків священних труб іерихонські стіни розпалися самі. Дякуючи цьому «чудові», місто було взяте. Звідси крилаті вислови: «іерихонські стіни», «іерихонські труби». Сковорода вживає цей термін у переносному значенні: «Іерихонград есть образ суетного міра сего и лестнаго. Он широкій, сирѣчь роскошным путем водит юных в разбойники, сіесть в челюсти зміины и гидрыны, в смертныя грѣхи. Quaenam maxima peccatoribus poena? Ipsum peccatum.— Ничто же есть злѣе грѣха и жала, убо его ничто же ни в сем, ни в оном вѣцѣ мучительнѣе. «Жало смерти — грѣх». «Грѣхопаденіе кто разумѣет?» Блажен той един, кто разумѣет». «Блажен муж, иже на пути грѣшных не ста». «Открый очи мои....» (Прим. Г. Сковороди).

Пѣснь 23-я.

Після поезії в оригіналі ідуть латинською мовою такі слова: «Один філософ, якого запитали, що він вважає за найцінніше, відповів: час».

Пѣснь 24-я.

Горатій — римський поет часів імператора Августа. Був сином бідняка, проте секретарем Августа бути відмовився. На хуторі, в оточенні сільської природи, скромно харчуючись, Горацій знаходить свій спокій. Сковорода також відмовився від усіх вигод, що обіцяли йому посади й багаті міста. Він, як і Горацій, живе скромним, віддаленим від світської метушні життям і в цьому знаходить своє щастя.

Пѣснь 27-я.

Іоасаф Миткевич. В кінці вірша Сковорода подав таке пояснення: «Сей архіерей родился близ Кіева, во градѣ Козельцѣ. Был пастырь просвѣщен, кроток, милосерд, незлобив, правдолюбив, престол чувства, любве свѣтильник. В вертоградѣ сего истиннаго вертоградаря Христова и я свято и благочестиво три лѣта — 1760-тое и 63-тіе и 4-тое, в кое преставился от земли к небесным,— был дѣлателем, удивлялся прозорливому его щедрому и чистому сердцу с тайною моею любовію. Сего ради именем всѣх, любящих бога и божія книги и божія други, во память его и во благодареніе ему, сему любезному другу божію и человѣческому, яко же лепту, приношу сію пѣснь от мене. Любитель священныя библіи Григорій Варсава Сковорода».

Пѣснь 28-я

«Версалия (Versailles) именуется французскаго царя едем, сирѣчь рай, или сладостный сад, неизреченных свѣтских утѣх исполнен» (Примітка Сковороди).

Коперниковски сферы. «Коперник есть новѣйшій астроном. Нынѣ его систему, сирѣчь план, или типик, небесных кругов весь мыр принял. Родился над Вислою, в польском городе Торунѣ. Систему свою издал в 1543 г. Сфера есть слово еллинское, славенски: круг, клуб, мяч, глобус, гира, шар, круг луны, круг солнца». Прим. Сковороди.

«Блаженная натура есть имя господа вседержителя». Прим. автора.

«Ад слово еллинское, значит темницу, мѣсто преисподнее, лишенное свѣта, веселія и дражайшія злата — свободы. Адскій узник есть зерцалом плѣнников мучительныя своея воли, и сія лютая фуріа непрерывно вѣчно их мучит». Прим. автора.

«Правду Августин пѣвал». «Самое сущее Августиново слово есть cie: Tolle voluntatem propriam et tolletur infernus — Истреби волю собственную — и истребится ад.

Как в зернѣ маврійскій дуб, так в горчичном его словѣ сокрылася вся высота богословскія пирамиды и аки бездна жерлом своим пожерла весь Іордан бого-

мудрія. Человѣческая воля и божія суть два врата — адова и небесная. Обрѣтшій средѣ моря своея воли божію волю — обрѣте кифу, сирѣчь гавань оную: «На семь камнѣ утвержу всю церковь мою». «Таится сіе им, яко небеса» и проч. «И земля (се оная обѣтованная! Зри, человѣче) посредѣ воды...» Аще кто преобразил волю во волю божію, воспѣвая сіе: «Ищезе сердце мое» и протч. Сему сам бог есть сердцем. Воля, сердце, любовь, бог, дух, рай, гавань, блаженство, вѣчность есть тожде. Сей не обуревается, имѣя сердце оное: «Его же волею вся управляются». Августиново слово дышет сим: «Раздерите сердца ваша». «Возмите иго мое на себе». «Умертвите уды ваша». «Не яже хощете... сія творите». «Нѣсть наша противу крови и плоти». «Враги человѣку домашніи его». «На аспида и василиска наступиши». «Той сотрет твою главу...» и проч. Прим. автора.

Пѣснь 30-я.

В кінці Сковорода зазначає: «Сложена во время открытия Харковскаго намѣстничества, когда я скитался в монастыри Сѣннянском».

Епікур (341—270 рр. до н. е.) — давньогрецький філософ-матеріаліст. Вважав вищим благом життя — щастя людини, метою життя — розумну насолоду. Досягти цього, за Епікуром, можна, звільнившись від релігійних вірувань. Філософія епікуреїзму імпонувала Г. С. Сковороді.

ІНШІ ВІРШОВАНІ ТВОРИ

Тантал — герой низки старогрецьких міфів. За одним з них, Тантал, улюбленець богів Олімпу, був удостоєний високої честі: його запросили на зібрання і бенкет богів. Уражений гординею, він образив богів і за це був жорстоко покараний. У підземному царстві Тантал стояв по шию в воді і мучився спрагою. Та вода відразу відступала, як тільки він намагався наблизитися губами до води. Не міг він потамувати й нестерпний голод. Над ним схилялися гілки з плодами, але вони відразу відхилялися, як тільки Тантал простягав руку, щоб їх зірвати. У переносному значенні тан-

талові муки — нестерпні страждання від свідомості, що жадана мета близько, а досягти її годі.

Ганімед — за грецькою міфологією, син царя Троя, викрадений богами за незвичайну вроду. Став улюбленцем верховного бога Зевса, був виночерпієм богів. У переносному значенні (іронічно) — офіціант.

Бахус — у римлян, у греків — Діоніс. Бог виноградарства і виноробства.

ПЕРЕКЛАДИ Г. С. СКОВОРОДИ

Марк Антуан Мюре (1526—1585) — французький учений-гуманіст, знавець римської літератури, поет.

Публій Овідій Назон (43 до н. е.— 17 н. е.) — визначний римський поет епохи Августа.

Вергілій Марон Публій (70 — 19 до н. е.) — видатний римський поет, автор «Енеїди».

Езоп (Есоп) — близько 6 ст. до н. е.— напівлегендарний давньогрецький поет-байкар.

Сидроній Гозій, відомий під прізвищем де Гошій.

БАСНИ ХАРЬКОВСКІЯ

До збірки байок Сковорода, як і в «Сад божественних пісень», включив 30 творів. Перші 15 байок, за свідченням автора,— створені «на сьомім десяткові нинішнього століття», після того, як він полишив Харківський колегіум, тобто десь після 1766 року. Останні 15 байок були написані в 1774 році у селі Бабаях на Харківщині.

«Іудейськи басни» — проповідники християнства відкинули релігійне вчення стародавніх євреїв і боролися з ним. Тут висловлено зневажливе ставлення одного з апостолів— Павла — до проповідей так званих пророків.

Сократ (469—399 до н. е.) — древньогрецький філософ.

Сатана — за християнською міфологією, повелитель пекла. У світовій поезії образ Сатани втілює ідею богоборства.

«Поважають мене й афінські громадяни». У стародавній Греції сова була символом міста Афін.

Піфикс — «Слово еллінське, означає «велика мавпа». (Примітка Г. С. Сковороди).

Мінерва — у римській міфології богиня мудрості, ремесла та мистецтв.

«А працю полегшую співом». «І найкраще діло нудне без послаби, а самі байдики бити у сто раз нудніше». (Примітка Г. С. Сковороди).

Соломон — історична особа: цар об'єднаного ізраїльсько-іудейського царства (біля 960—935 рр. до н. е.). У світовій літературі — премудрий, справедливий цар, повелитель духів. Йому приписується авторство низки творів, що ввійшли до біблії, зокрема «Пісня пісень».

Арістотель (384—322 рр. до н. е.) — великий старогрецький філософ і вчений.

Меандр — річка в Малій Азії. Сковорода часто порівнює мову біблії з цією річкою, що тече по чудовій місцевості, але в'ється, мов змій, та плутає течію свою, мов лабіринт.

Мойсей — біблійний пророк, який нібито після ряду чудес вивів єврейський народ з так званого єгипетського полону і після 40 років блукань по Сінайській пустелі привів в «обітовану землю» — Палестину. За легендою автор перших п'яти книг біблії — так званого «П'ятикнижжя».

Катон Марк Порцій (234—149 до н. е.) — державний діяч і письменник стародавнього Риму.

Ціцерон Марк Туллій (106—43 до н. е.) — видатний оратор, адвокат, письменник і політичний діяч у стародавньому Римі. Сковорода переклав вибрані місця із книги Ціцерона «Про старість».

Опанча — старовинний український верхній довгополий чоловічий та жіночий одяг з рукавами.

Емблемат — символічне зображення.

Траян Марк Ульній (53—117) — римський імператор.

Тіт Флавій Веспасіан (39—81) — римський імператор. В час його правління відбулося виверження Везувія, що знищило міста Помпею, Геркуланум, Стабію.

«Христос — усіх тих слів символ». Сковорода не визнавав історичного Христа. У філософському трактаті «Потоп зміїн» він каже: «Підлість християнська дивиться на свого проводиря Христа. Де він народився, від яких батьків? Скільки жив на землі? Чи давно? Чи вже дві тисячі років, чи ще не буде? О, християне! Охрищені ви по плоті, а неомиті — ви по змісту. Нащо вперто цікавитесь такими сплітками. Чому не підноситесь вище. Тут думаєте й поснути. Але це все — байки та тільки, що вкриває найвищу премудрості гору. Адже ця заслона має у свій час роздертися...»

ДОДАТКИ

Поезії «Похвала бідності», «Ось вона, молодість року!», «Епіграма», «На день народження Василя Томари» Сковорода написав латинською мовою. Перекладачем латинських віршів Сковороди був відомий український учений, поет, перекладач Микола Костевич Зеров (1890—1941). У вступному слові до своїх перекладів він писав: «Латинські поезії Сковороди своїм тоном і характером дещо різняться від його віршів «малороссийским диалектом», що увійшли до «Саду божественных пѣсней». В них майже немає того глибокого й інтимного ліризму, тієї щиросердної сповіді «хаотичного й тривожного духу», що так у свій час зачарували російського дослідника Сковороди В. Ерна. Це здебільшого офіціальні привітання, вірші на випадок («На день народження білгородського єпіскопа», «На день народження Василя Томари»), послання або речі, так мовити б, епістолярного походження, тобто поезії, що зустрічаються в листі і стоять у зв'язку з темами, яких торкався Сковорода в розмові зі своїми кореспондентами. Вірш «Музам колись дев'ятьом» становить, як сам Сковорода свідчить, наслідування одної грецької епіграми, яку він колись читав...— міститься він у листі до Ковалінського з 30 січня 1763 р. «Ода на бідність...» — в недатованому листі до Ковалінського... В оді багато перефразувань з Горація» («Червоний шлях», 1924, № 3, стор. 93—94). Переклади віршів Г. Сковороди, зроблені М. Зеровим, передруковуємо з видання: *Микола Зеров,* Вибране, «Дніпро», К. 1966, стор. 379—382.

Тартар — за уявленнями стародавніх греків — найглибші надра землі, підземне царство, нижня частина пекла, в якій тримали переможених титанів.

Злиденний Ір — персонаж з Гомерової «Одіссеї», заздрісний і пожадливий старець на острові Ітака.

Музам колись дев'ятьом — за грецькою міфологією, богині різних мистецтв. Усіх їх дев'ять: Кліо — муза героїчної пісні та історії, Євтерпа — муза ліричної поезії; Тлія — муза комедії і жартівливих віршів; Мельпомена — муза трагедії і журливих пісень; Терпсихора — муза танцю; Ерато — покровителька інтимної, еротичної поезії; Полігімнія, тобто «багата на гімни», муза пантоміми; Уранія — муза астрономії; Калліопа — дев'ята і найстарша муза, покровителька епічної поезії.

Купідон (Ерот, Амур) — бог кохання, син Венери.

Берло — ознака найвищої, царської влади.

Гелікон — гора в Греції, на якій, за грецькою міфологією, жили музи. У переносному значенні Гелікон — місце поетичного натхнення.

І не з найменння лише, будь і ділами Василь. Ім'я «Василь» грецького походження. У перекладі означає — владар, цар.

ЗМІСТ

Поет-мислитель. Естетичні погляди Г. Сковороди *І. Пільгук* 3

САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПѢСНЕЙ

Пѣснь 1-я 47
Пѣснь 2-я 49
Пѣснь 3-я 51
Пѣснь 4-я 53
Пѣснь 5-я 55
Пѣснь 6-я 57
Пѣснь 7-я 58
Пѣснь 8-я 60
Пѣснь 9-я 61
Пѣснь 10-я 63
Пѣснь 11-я 65
Пѣснь 12-я 67
Пѣснь 13-я 69
Пѣснь 14-я 71
Пѣснь 15-я 74
Пѣснь 16-я 75
Пѣснь 17-я 76
Пѣснь 18-я 77
Пѣснь 19-я 79

Пѣснь 20-я 81
Пѣснь 21-я 83
Пѣснь 22-я 86
Пѣснь 23-я 88
Пѣснь 24-я 90
25-я пѣснь отходная 92
Пѣснь 26-я 94
Мелодіа 96
Пѣснь 27-я 97
Пѣснь 28-я 99
Пѣснь 29-я 101
Пѣснь 30-я 103

ІНШІ ВІРШОВАНІ ТВОРИ

Пѣсня («О жизнь безпечна!..») . . . 107
Fabula («Как только сонце к вечору запало») 109
Epigramma 110
Fabula de Tantalo («Цар Тантал когдась Іовиша до дому») 111
Quid est virtus? 113
Фабула («Старичок нѣкій Філарет в пустинѣ») 114
«Все лице морщиш, печален всегда ты» . 117
De libertate 118
Est quaedam maerenti flere voluptas . . 119
Разговор о премудрости 121
«Хоть сначала грѣх пріятен» 126

ПЕРЕКЛАДИ Г. С. СКОВОРОДИ

М. А. Мюре

O delicati blanda etc 131
In natalen Jesu 133

Овідій

Похвала астрономії 135

Вергілій

Образи з 2-ї книги «Енеїди» 136
Басня Есопова 138

Горацій

Ода X 140

Сидроній Гозій

Ода 141

БАСНИ ХАРЬКОВСКІЯ

Любезный пріятель! 151
Басня 1 155
Басня 2 156
Басня 3 157
Басня 4 158
Басня 5 159
Басня 6 161
Басня 7 162
Басня 8 163
Басня 9 164
Басня 10 166
Басня 11 168
Басня 12 170
Басня 13 171
Басня 14 172
Басня 15 173
Басня 16 174
Басня 17 176
Басня 18 178

Басня 19 181
Басня 20 183
Басня 21 185
Басня 22 187
Басня 23 190
Басня 24 192
Басня 25 195
Басня 26 197
Басня 27 199
Басня 28 202
Басня 29 204
Басня 30 206

ДОДАТОК

Похвала бідності. Переклав *Микола Зеров* 215
«Ось вона, молодість року!» Переклав *Микола Зеров* 217
Епіграма. Переклав *Микола Зеров* . . 218
На день народження Василя Томари. Переклав *Микола Зеров* 219

ПРИМІТКИ ТА ДОДАТКИ **221**

СКОВОРОДА ГРИГОРИЙ САВВИЧ

Поэзии

Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *В. О. Підпалий*
Художник *К. К. Калугін*
Гравюра на дереві *В. С. Кравченка*
Художній редактор *М. П. Вуєк*
Технічний редактор *Л. М. Бобир*
Коректор *Л. К. Джулай*

Здано на виробництво 2/VII 1971 р.
Підписано до друку 20/X 1971 р.
Формат $70 \times 90^1/_{32}$. $7^1/_2$ фіз.-друк. арк. + 1 вкл.,
8,85 ум.-друк. арк., 6,73 обл.-вид. арк.
Тираж 16 000. Зам. № 801. Ціна в оправі 34 коп.

Радянський письменник,
Київ, бульвар Лесі Українки, 20.

Друкоофсетна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Львів, Зелена, 20.